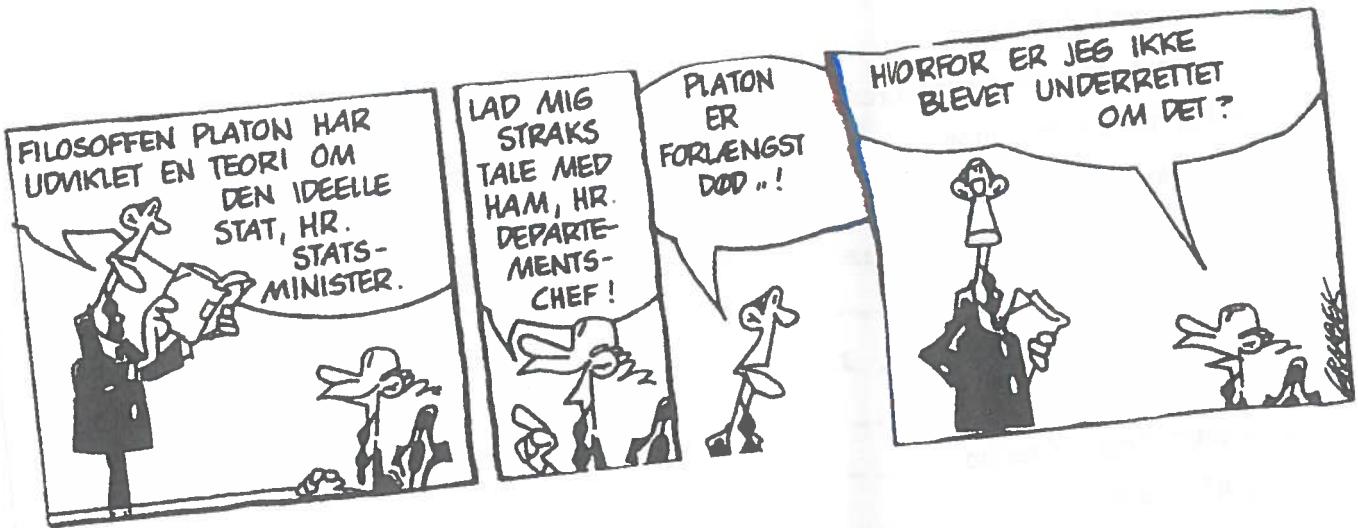

Kompendium I

Adgangskursus

Birgit Malmfred

Indholdsfortegnelse

Første del

Athen og demokratiet.....	1
Platons og Aristoteles' statslære.....	3
Hulelignelsen.....	7
Uddrag fra <i>Staten</i>	11
Første Mosebog.....	15
Den aristotelsk-ptolomæiske verdensopbattelse.....	20
Jesus og kristendommen.....	28
Ravnkel Frøjsgodes saga.....	40
Ebbe Skammelsø.....	60
Uddrag fra <i>Fyrsten</i>	69
Luthers politiske anskuelser.....	73

I. del:

- Tema om samfund fra antikken til middelalderen

- Hvad retfærdiggør eksistensen af en statsmagt?
- Hvilke formål skal staten tjene?
- Hvilke styreformer er legitime, dvs. moralsk acceptable?
- Hvad er betingelserne for en stabil og effektiv stat?

Ovenstående spørgsmål er det naturligt at stille, for hvorfor indvilger jeg i at afgive en del af min selvbestemmelsesret, og også en del af de penge jeg tjener, til samfundet?

Et nærliggende svar er ”for at blive beskyttet”.

Læg mærke til ordlyden: ”hvorfor *indvilger jeg i*” Spørgsmålet forudsætter at *jeg* har noget at skulle have sagt, og det sker først fra omkring 1700-tallet. Hvordan var det så før? Og kan det have nogen indflydelse på moderne menneskers tankegang?

Teksterne i kompendium I a og b omfatter tre perioder der har opfattet statens funktion vidt forskelligt, og hvis tankegods til stadighed dukker op i debatten.

Når jeg først har accepteret tilstedeværelsen af en stat, bliver det næste spørgsmål at undersøge hvilke opgaver staten skal have. I dagens Danmark hviler debatten herom stort set på liberalismens, konservatismens og socialismens tanker. Disse ideologier, der har domineret den vestlige tankegang i de sidste 300 år, bliver nu udfordret af fundamentalismen. Efter at have læst om disse tankers opfattelse og udvikling vil du være i stand til at vurdere hvilken opfattelse der ligger din egen nærmest, og om du rent faktisk giver din stemme til et parti der repræsenterer de værdier du sætter pris på.

Hvad har dette tema med faget dansk at gøre?

- Den måde vi opfatter forholdet mellem individ og samfund på, er afhængig af den kulturelle arv, og temaet falder derfor ind under mentalitetshistorie.
- Gennem analyse af teksterne, i grupper og individuelt, opøves din evne til at gennemskue forskellige argumentationsformer hvorved fagets sproglige dimension bliver tilgodeset.
- Nogle af teksterne danner udgangspunkt for de skriftlige opgaver der også er en del af faget.

ATHEN OG DEMOKRATIET

skrevne love, som både borgere og magtens administratorer må respektere. Hermed var de vigtigste byggesten i det athenske demokrati (navnet demokrati er en afledning af 'demos', som betyder folkesamling).

De mange byer udgjorde slaverne en fjærdedel og i de store byer nogle 120 råd til at møde op. Alligevel var steder halvdelen af befolkningen.

Man mener, at slaverne i Athen udgjorde ca. en tredjedel af byens befolkning. De blev rekrutteret blandt 'barbarerne' i fjerne lande, bl.a. i de områder, hvor grækerne anlagde kolonier.

I realiteten var det kun ca. 30 000 ud af en befolkning på ca. 300 000 indbyggere, der kunne 120 (enmandsvælde). Omvendt mente samtidige kritikere af den demokratiske struktur, at systemet gjorde det svært at opbygge den nødvendige administrative ekspertrise, og med at byens ledere hele tiden blev skiftet ud.

Det var også nødvendigt med at have man direkte demokratisk folkeforsamlingen og kontrollere selv møde op og afgive deres stemme i forhold til de emner, der var på dagsordenen. Det kunne lade sig gøre, fordi bystaten var en langt mindre enhed end den moderne stat. De typiske bystater var på størrelse med danske kommuner og amter.

Det athenske demokrati var opbygget i kraft af en række institutioner, som tilsammen skulle sikre, at lovene kunne udformes og udøves på demokratisk vis. I folkeforsamlingen mødtes byens frie mænd c. hver niende dag for at diskutere politik og lovgivning.

De daglige ledere i byens administration var embedsmændene, som blev valgt ved lodtrækning. Lodtrækningsprincippet skulle forhindre magtmisbrug og tendenser i retning af tyranni (enmandsvælde).

Det athenske demokrati var ikke repræsentativt som det moderne demokrati, hvor man vælger politikere til i en nærmere 125 og med at tage beslutninger på vegne af befolkningen. I Athen havde man direkte demokratisk folkeforsamlingen og kontrollere selv møde op og afgive deres stemme i forhold til de emner, der var på dagsordenen. Det kunne lade sig gøre, fordi bystaten var en langt mindre enhed end den moderne stat. De typiske bystater var på størrelse med danske kommuner og amter.

Athen var en af de bystater, som fik en helt central placering i middelhavsvordenen. Her tog den 100 fremmed herkomst heller ikke.

Hertil kommer, at Athen lige f.Kr. de første initiativer til politiske reformer. Han forbedrede bønnes vilkår og gjorde det muligt for frie borgere at stemme. I samme periode opstod ideen om, at civiliserede bystater må have ned-

håndværkerslaver og minslaver, som arbejdede i søhminerne. I 80 mange byer udgjorde slaverne en fjærdedel og i de store byer nogle 120 råd til at møde op. Alligevel var steder halvdelen af befolkningen.

Man mener, at slaverne i Athen udgjorde ca. en tredjedel af byens befolkning. De blev rekrutteret blandt 'barbarerne' i fjerne lande, bl.a. i de områder, hvor grækerne anlagde kolonier.

I realiteten var det kun ca. 30 000 ud af en befolkning på ca. 300 000 indbyggere, der kunne 120 (enmandsvælde). Omvendt mente samtidige kritikere af den demokratiske struktur, at systemet gjorde det svært at opbygge den nødvendige administrative ekspertrise, og med at byens ledere hele tiden blev skiftet ud.

Det var også nødvendigt med at have man direkte demokratisk folkeforsamlingen og kontrollere selv møde op og afgive deres stemme i forhold til de emner, der var på dagsordenen. Det kunne lade sig gøre, fordi bystaten var en langt mindre enhed end den moderne stat. De typiske bystater var på størrelse med danske kommuner og amter.

Det athenske demokrati var opbygget i kraft af en række institutioner, som tilsammen skulle sikre, at lovene kunne udformes og udøves på demokratisk vis. I folkeforsamlingen mødtes byens frie mænd c. hver niende dag for at diskutere politik og lovgivning.

De daglige ledere i byens administration var embedsmændene, som blev valgt ved lodtrækning. Lodtrækningsprincippet skulle forhindre magtmisbrug og tendenser i retning af tyranni (enmandsvælde).

Det athenske demokrati var ikke repræsentativt som det moderne demokrati, hvor man vælger politikere til i en nærmere 125 og med at tage beslutninger på vegne af befolkningen. I Athen havde man direkte demokratisk folkeforsamlingen og kontrollere selv møde op og afgive deres stemme i forhold til de emner, der var på dagsordenen. Det kunne lade sig gøre, fordi bystaten var en langt mindre enhed end den moderne stat. De typiske bystater var på størrelse med danske kommuner og amter.

Det athenske demokrati var opbygget i kraft af en række institutioner, som tilsammen skulle sikre, at lovene kunne udformes og udøves på demokratisk vis. I folkeforsamlingen mødtes byens frie mænd c. hver niende dag for at diskutere politik og lovgivning.

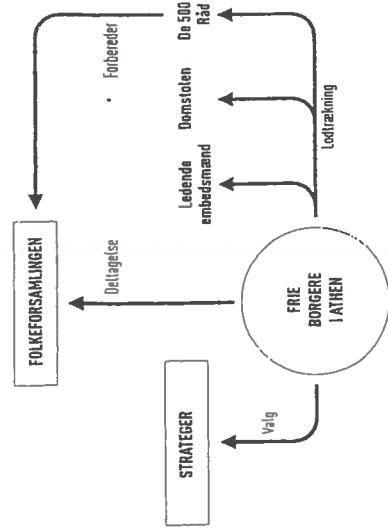
Ud over embedsmændene udgjorde de såkaldte strateger eller krigsherrer en meget vigtig funktion i Athen og andre byer med et styre, der lignede Athens. Det var strategerne, som lagde krigsførelse mod andre bystater eller fremmede magter som persone. Strategerne blev i modsætning til de fleste andre af byens ledende skildkøler valgt på folkeforsamlingen. Det var med til at give stillingen som strateg prestige og stillingens indehaver stor politisk indflydelse.

Foruden folkeforsamlingen, rådet og embedsmændssystemet var der endnu en institution i det athenske demokrati, nemlig Areopagodomstolen, som stammer fra den tid, hvor Athen var styret af aristokratiet. Her havde de ældste

og mest erfarene embedsmænd sæde som en slags rådgivere.

Det athenske demokrati var bygget op omkring loven, der var på tavler omkring agora, byens torv. Forestillingen om loven gav athenerne deres følelse af at repræsentere en højere civilisation i modsætning til despotiske

stater som den persiske. Hvor magthaverne – stadig ifølge athenerne – kunne skalte og valte uden hensyntagen til et højere magt, I retsprincipperne var der ikkefrem indbygget regler, som skulle sikre mod et tilbagefald til

Demokratiet i Athen. Den helt centrale institution i det athenske demokrati var folkeforsamlingen, som alle frie borgere havde adgang til. Bemærk også, hvor centralt lodtrækningsprincippet var i forbindelse med udpegnings af byens administratorer og fx nærværing. Det skulle sikre mod magtmisbrug. Strategerne var valgte, og det gav dem en helt særlig status i det politiske system.

tyranni og kongedømme. En af disse regler var den såkaldte ostrakisme. Ostrakismen gik ud på, at kunne stemme om, hvorvidt en politiker, som var blevet for populær eller havde meninger, som pegede i retning af, at han ville tilside sætte demokratiet og tage magten, skulle sættes i en slags karantæne. Var der flertal for det, måtte den ostrakiserede person forlade bystaten i en kortere eller længere periode.

For almindelige mennesker var det athenske demokrati på mange

måder et fremskridt i forhold til monarki og oligarkti, hvor de absolut ikke havde noget at skulle have sagt. Sociale grupper, der tidligere havde været genstand for magthavernes mere eller mindre lempædige undertrykkelse, fik juridiske rettigheder, og også håndværkere kunne vælges til rådet, når der var valg i bydelene. I demokratiets storhedsstid i midten af 400-tallet f.Kr. blev der ligeledes indført et døætsystem (dvs. et system, hvor man fik økonomisk kompensation for den tid, man brugte på at tjene byen), som gjorde det muligt for almindelige mennesker at bruge tid på de nødvendige møder i De 500's Råd og som nævning i folkedomstolen.

Man skal imidlertid ikke tro, at den athenske overklasse helt mistede sin magt og sine privilegier. Der var nemlig nogle stærke mekanismer i det athenske demokrati, som gjorde, at medlemmer af overklassen i realiteten havde 240 mere indflydelse end de frie mænd, som måtte arbejde hårdt sammen. For at kunne deltag i det politiske liv måtte man tage fri fra arbejde, og små håndværkere og bønder, som selv deltog i produktionen, havde ikke råd til at blive væk fra arbejdet flere gange om måneden. De aktivt og politisk udøvende i den athenske polis kom derfor overvejende fra en aristokratisk og arbejdsfri over-

klasse. Ud fra moderne værdiforestillinger er der således noget paradoxsalt over det athenske demokrati. Det eksisterede i realiteten talket være en slaveøkonomi, som gjorde det muligt for slævere at bruge deres tid på diskussioner og politik, mens andre lavede det hårde arbejde.

245 255 260 265 270 275 280 285 290 295 300 305 310 315 320 325 330 335 340 345 350 355 360 365 370 375 380 385 390 395 400 405 410 415 420 425 430 435 440 445 450 455 460 465 470 475 480 485 490 495 500 505 510 515 520 525 530 535 540 545 550 555 560 565 570 575 580 585 590 595 600 605 610 615 620 625 630 635 640 645 650 655 660 665 670 675 680 685 690 695 700 705 710 715 720 725 730 735 740 745 750 755 760 765 770 775 780 785 790 795 800 805 810 815 820 825 830 835 840 845 850 855 860 865 870 875 880 885 890 895 900 905 910 915 920 925 930 935 940 945 950 955 960 965 970 975 980 985 990 995 1000 1005 1010 1015 1020 1025 1030 1035 1040 1045 1050 1055 1060 1065 1070 1075 1080 1085 1090 1095 1100 1105 1110 1115 1120 1125 1130 1135 1140 1145 1150 1155 1160 1165 1170 1175 1180 1185 1190 1195 1200 1205 1210 1215 1220 1225 1230 1235 1240 1245 1250 1255 1260 1265 1270 1275 1280 1285 1290 1295 1300 1305 1310 1315 1320 1325 1330 1335 1340 1345 1350 1355 1360 1365 1370 1375 1380 1385 1390 1395 1400 1405 1410 1415 1420 1425 1430 1435 1440 1445 1450 1455 1460 1465 1470 1475 1480 1485 1490 1495 1500 1505 1510 1515 1520 1525 1530 1535 1540 1545 1550 1555 1560 1565 1570 1575 1580 1585 1590 1595 1600 1605 1610 1615 1620 1625 1630 1635 1640 1645 1650 1655 1660 1665 1670 1675 1680 1685 1690 1695 1700 1705 1710 1715 1720 1725 1730 1735 1740 1745 1750 1755 1760 1765 1770 1775 1780 1785 1790 1795 1800 1805 1810 1815 1820 1825 1830 1835 1840 1845 1850 1855 1860 1865 1870 1875 1880 1885 1890 1895 1900 1905 1910 1915 1920 1925 1930 1935 1940 1945 1950 1955 1960 1965 1970 1975 1980 1985 1990 1995 2000 2005 2010 2015 2020 2025 2030 2035 2040 2045 2050 2055 2060 2065 2070 2075 2080 2085 2090 2095 2100 2105 2110 2115 2120 2125 2130 2135 2140 2145 2150 2155 2160 2165 2170 2175 2180 2185 2190 2195 2200 2205 2210 2215 2220 2225 2230 2235 2240 2245 2250 2255 2260 2265 2270 2275 2280 2285 2290 2295 2300 2305 2310 2315 2320 2325 2330 2335 2340 2345 2350 2355 2360 2365 2370 2375 2380 2385 2390 2395 2400 2405 2410 2415 2420 2425 2430 2435 2440 2445 2450 2455 2460 2465 2470 2475 2480 2485 2490 2495 2500 2505 2510 2515 2520 2525 2530 2535 2540 2545 2550 2555 2560 2565 2570 2575 2580 2585 2590 2595 2600 2605 2610 2615 2620 2625 2630 2635 2640 2645 2650 2655 2660 2665 2670 2675 2680 2685 2690 2695 2700 2705 2710 2715 2720 2725 2730 2735 2740 2745 2750 2755 2760 2765 2770 2775 2780 2785 2790 2795 2800 2805 2810 2815 2820 2825 2830 2835 2840 2845 2850 2855 2860 2865 2870 2875 2880 2885 2890 2895 2900 2905 2910 2915 2920 2925 2930 2935 2940 2945 2950 2955 2960 2965 2970 2975 2980 2985 2990 2995 3000 3005 3010 3015 3020 3025 3030 3035 3040 3045 3050 3055 3060 3065 3070 3075 3080 3085 3090 3095 3100 3105 3110 3115 3120 3125 3130 3135 3140 3145 3150 3155 3160 3165 3170 3175 3180 3185 3190 3195 3200 3205 3210 3215 3220 3225 3230 3235 3240 3245 3250 3255 3260 3265 3270 3275 3280 3285 3290 3295 3300 3305 3310 3315 3320 3325 3330 3335 3340 3345 3350 3355 3360 3365 3370 3375 3380 3385 3390 3395 3400 3405 3410 3415 3420 3425 3430 3435 3440 3445 3450 3455 3460 3465 3470 3475 3480 3485 3490 3495 3500 3505 3510 3515 3520 3525 3530 3535 3540 3545 3550 3555 3560 3565 3570 3575 3580 3585 3590 3595 3600 3605 3610 3615 3620 3625 3630 3635 3640 3645 3650 3655 3660 3665 3670 3675 3680 3685 3690 3695 3700 3705 3710 3715 3720 3725 3730 3735 3740 3745 3750 3755 3760 3765 3770 3775 3780 3785 3790 3795 3800 3805 3810 3815 3820 3825 3830 3835 3840 3845 3850 3855 3860 3865 3870 3875 3880 3885 3890 3895 3900 3905 3910 3915 3920 3925 3930 3935 3940 3945 3950 3955 3960 3965 3970 3975 3980 3985 3990 3995 4000 4005 4010 4015 4020 4025 4030 4035 4040 4045 4050 4055 4060 4065 4070 4075 4080 4085 4090 4095 4100 4105 4110 4115 4120 4125 4130 4135 4140 4145 4150 4155 4160 4165 4170 4175 4180 4185 4190 4195 4200 4205 4210 4215 4220 4225 4230 4235 4240 4245 4250 4255 4260 4265 4270 4275 4280 4285 4290 4295 4300 4305 4310 4315 4320 4325 4330 4335 4340 4345 4350 4355 4360 4365 4370 4375 4380 4385 4390 4395 4400 4405 4410 4415 4420 4425 4430 4435 4440 4445 4450 4455 4460 4465 4470 4475 4480 4485 4490 4495 4500 4505 4510 4515 4520 4525 4530 4535 4540 4545 4550 4555 4560 4565 4570 4575 4580 4585 4590 4595 4600 4605 4610 4615 4620 4625 4630 4635 4640 4645 4650 4655 4660 4665 4670 4675 4680 4685 4690 4695 4700 4705 4710 4715 4720 4725 4730 4735 4740 4745 4750 4755 4760 4765 4770 4775 4780 4785 4790 4795 4800 4805 4810 4815 4820 4825 4830 4835 4840 4845 4850 4855 4860 4865 4870 4875 4880 4885 4890 4895 4900 4905 4910 4915 4920 4925 4930 4935 4940 4945 4950 4955 4960 4965 4970 4975 4980 4985 4990 4995 5000 5005 5010 5015 5020 5025 5030 5035 5040 5045 5050 5055 5060 5065 5070 5075 5080 5085 5090 5095 5100 5105 5110 5115 5120 5125 5130 5135 5140 5145 5150 5155 5160 5165 5170 5175 5180 5185 5190 5195 5200 5205 5210 5215 5220 5225 5230 5235 5240 5245 5250 5255 5260 5265 5270 5275 5280 5285 5290 5295 5300 5305 5310 5315 5320 5325 5330 5335 5340 5345 5350 5355 5360 5365 5370 5375 5380 5385 5390 5395 5400 5405 5410 5415 5420 5425 5430 5435 5440 5445 5450 5455 5460 5465 5470 5475 5480 5485 5490 5495 5500 5505 5510 5515 5520 5525 5530 5535 5540 5545 5550 5555 5560 5565 5570 5575 5580 5585 5590 5595 5600 5605 5610 5615 5620 5625 5630 5635 5640 5645 5650 5655 5660 5665 5670 5675 5680 5685 5690 5695 5700 5705 5710 5715 5720 5725 5730 5735 5740 5745 5750 5755 5760 5765 5770 5775 5780 5785 5790 5795 5800 5805 5810 5815 5820 5825 5830 5835 5840 5845 5850 5855 5860 5865 5870 5875 5880 5885 5890 5895 5900 5905 5910 5915 5920 5925 5930 5935 5940 5945 5950 5955 5960 5965 5970 5975 5980 5985 5990 5995 6000 6005 6010 6015 6020 6025 6030 6035 6040 6045 6050 6055 6060 6065 6070 6075 6080 6085 6090 6095 6100 6105 6110 6115 6120 6125 6130 6135 6140 6145 6150 6155 6160 6165 6170 6175 6180 6185 6190 6195 6200 6205 6210 6215 6220 6225 6230 6235 6240 6245 6250 6255 6260 6265 6270 6275 6280 6285 6290 6295 6300 6305 6310 6315 6320 6325 6330 6335 6340 6345 6350 6355 6360 6365 6370 6375 6380 6385 6390 6395 6400 6405 6410 6415 6420 6425 6430 6435 6440 6445 6450 6455 6460 6465 6470 6475 6480 6485 6490 6495 6500 6505 6510 6515 6520 6525 6530 6535 6540 6545 6550 6555 6560 6565 6570 6575 6580 6585 6590 6595 6600 6605 6610 6615 6620 6625 6630 6635 6640 6645 6650 6655 6660 6665 6670 6675 6680 6685 6690 6695 6700 6705 6710 6715 6720 6725 6730 6735 6740 6745 6750 6755 6760 6765 6770 6775 6780 6785 6790 6795 6800 6805 6810 6815 6820 6825 6830 6835 6840 6845 6850 6855 6860 6865 6870 6875 6880 6885 6890 6895 6900 6905 6910 6915 6920 6925 6930 6935 6940 6945 6950 6955 6960 6965 6970 6975 6980 6985 6990 6995 7000 7005 7010 7015 7020 7025 7030 7035 7040 7045 7050 7055 7060 7065 7070 7075 7080 7085 7090 7095 7100 7105 7110 7115 7120 7125 7130 7135 7140 7145 7150 7155 7160 7165 7170 7175 7180 7185 7190 7195 7200 7205 7210 7215 7220 7225 7230 7235 7240 7245 7250 7255 7260 7265 7270 7275 7280 7285 7290 7295 7300 7305 7310 7315 7320 7325 7330 7335 7340 7345 7350 7355 7360 7365 7370 7375 7380 7385 7390 7395 7400 7405 7410 7415 7420 7425 7430 7435 7440 7445 7450 7455 7460 7465 7470 7475 7480 7485 7490 7495 7500 7505 7510 7515 7520 7525 7530 7535 7540 7545 7550 7555 7560 7565 7570 7575 7580 7585 7590 7595 7600 7605 7610 7615 7620 7625 7630 7635 7640 7645 7650 7655 7660 7665 7670 7675 7680 7685 7690 7695 7700 7705 7710 7715 7720 7725 7730 7735 7740 7745 7750 7755 7760 7765 7770 7775 7780 7785 7790 7795 7800 7805 7810 7815 7820 7825 7830 7835 7840 7845 7850 7855 7860 7865 7870 7875 7880 7885 7890 7895 7900 7905 7910 7915 7920 7925 7930 7935 7940 7945 7950 7955 7960 7965 7970 7975 7980 7985 7990 7995 8000 8005 8010 8015 8020 8025 8030 8035 8040 8045 8050 8055 8060 8065 8070 8075 8080 8085 8090 8095 8100 8105 8110 8115 8120 8125 8130 8135 8140 8145 8150 8155 8160 8165 8170 8175 8180 8185 8190 8195 8200 8205 8210 8215 8220 8225 8230 8235 8240 8245 8250 8255 8260 8265 8270 8275 8280 8285 8290 8295 8300 8305 8310 8315 8320 8325 8330 8335 8340 8345 8350 8355 8360 8365 8370 8375 8380 8385 8390 8395 8400 8405 8410 8415 8420 8425 8430 8435 8440 8445 8450 8455 8460 8465 8470 8475 8480 8485 8490 8495 8500 8505 8510 8515 8520 8525 8530 8535 8540 8545 8550 8555 8560 8565 8570 8575 8580 8585 8590 8595 8600 8605 8610 8615 8620 8625 8630 8635 8640 8645 8650 8655 8660 8665 8670 8675 8680 8685 8690 8695 8700 8705 8710 8715 8720 8725 8730 8735 8740 8745 8750 8755 8760 8765 8770 8775 8780 8785 8790 8795 8800 8805 8810 8815 8820 8825 8830 8835 8840 8845 8850 8855 8860 8865 8870 8875 8880 8885 8890 8895 8900 8905 8910 8915 8920 8925 8930 8935 8940 8945 8950 8955 8960 8965 8970 8975 8980 8985 8990 8995 9000 9005 9010 9015 9020 9025 9030 9035 9040 9045 9050 9055 9060 9065 9070 9075 9080 9085 9090 9095 9100 9105 9110 9115 9120 9125 9130 9135 9140 9145 9150 9155 9160 9165 9170 9175 9180 9185 9190 9195 9200 9205 9210 9215 9220 9225 9230 9235 9240 9245 9250 9255 9260 9265 9270 9275 9280 9285 9290 9295 9300 9305 9310 9315 9320 9325 9330 9335 9340 9345 9350 9355 9360 9365 9370 9375 9380 9385 9390 9395 9400 9405 9410 9415 9420 9425 9430 9435 9440 9445 9450 9455 9460 9465 9470 9475 9480 9485 9490 9495 9500 9505 9510 9515 9520 9525 9530 9535 9540 9545 9550 9555 9560 9565 9570 9575 9580 9585 9590 9595 9600 9605 9610 9615 9620 9625 9630 9635 9640 9645 9650 9655 9660 9665 9670 9675 9680 9685 9690 9695 9700 9705 9710 9715 9720 9725 9730 9

kraiets idé, på den anden den tanke, at det lykkelige samfund må bygge på absolute normer, som kun filosoffer kender; man kan kalde dette for ideologiens idé.

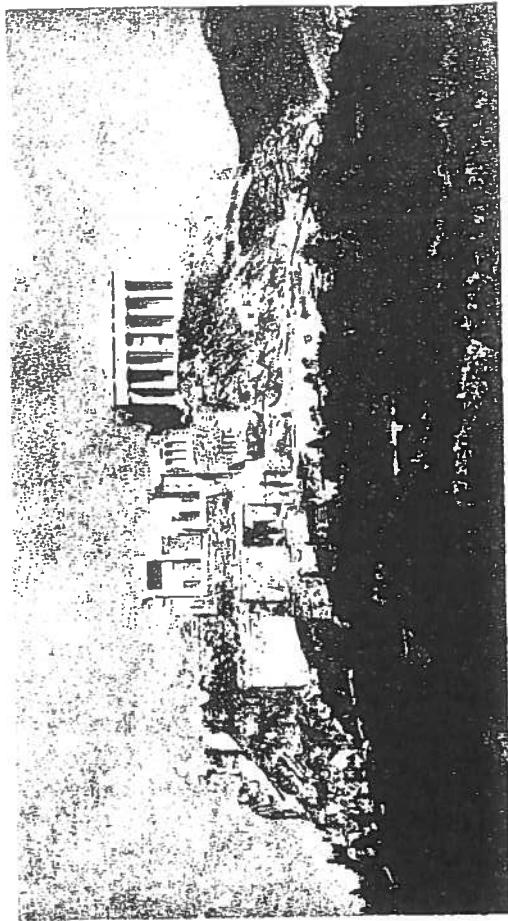
Man kunne vente, at en fremstilling af oldtidens statslæerer ville bestå i en sammenligning mellem disse to synspunkters antikke fortalere med højligt hensyn til begge parter. Det vil kun i ringe grad ske, hovedvejen vil blive lagt på Platon og hans arvtager Aristoteles (384-322). Det hænger sammen med, at vi ikke har bevaret et enestestatsstørrelsk værk, der forsvarer demokrati. Demokratiet har nok haft sine teoretikere, men deres værker kendes kun gennem citater eller omtnale hos andre forfattere. Hvad vi har bevaret, er antidemokratiske forfattere – man kan nævne et interessant lille anonymt skrift fra slutningen af 400-tallet, som går under *Xenophons* navn. Og som angriber demokratiet i Athen. Men først og fremmest må man nævne Platon og Aristoteles. Måske er det den platoniske tradition, der ligesom har kvalt forfattere med en anden opfatelse, snarere er forklaringen dog den, at demokratiet allerede i 300-tallet forstod sig selv.

Perikles (ca. 495-429) er det klassiske Grækenlands største politiske skillelse. *Valkar* skriften fra slutningen af 400-tallet, som gør under *Xenophons* navn. Og som angriber demokratiet i Athen. Men først og fremmest må man nævne Platon og Aristoteles. Måske er det den platoniske tradition, der ligesom har kvalt forfattere med en anden opfatelse, snarere er forklaringen dog den, at demokratiet allerede i 300-tallet forstod sig selv.

Nu handler denne bog om politiske ideologier i oldtidens Athen – gik i opstand, hvor han giver sin skuffelse fri losning. Der var i hele resten af oldtiden, slutter han med at sige, at ikke blot aristokratiet styret i alle stater, men styret i Athen, men styret i alle stater, han kender til, er uhelbredelig slet. Menneskene bliver ikke frigjort fra det onde, for filosofferne bliver regenter i kort

35 Disse to udtalelser antyder i kort form noget af det, som den græske oldtid har givet i øvrigt til senere tiders statsstørrelskere. På den ene side demokratiet og Aristoteles' statslære

og på den anden den tanke, at vi i old-

Athen var o. 400-tallet f. Kr. en muromkrantet by, domineret af Akropolis (»højtborgeren«), hvor de religiøse handlinger fandt sted.

W Platons og Aristoteles' statslære

af professor, dr. phil. Kursten Friis Johansen

af demokratiet i oldtidens Athen, som historikeren Thukydides har lagt i munnen på Perikles (ca. 495-429), det atterligning af vores nabos love: nej. 5 Den statsform, vi har, er ikke en af demokrati. fordi styret ikke er samlet hos nogle få, men hos flertallet; staten har demokratiet i Athen gang på gang stået som et adelst forbillede, sommetider så redt, at det blev et glansbillede. Og det er også blevet vurderet helt modsat, som et pobelvilde Økkelte borgers foretrekkes i offentlige højeller et høbns diktatur. Disse stoltede ord er en karakteristik

10 Også den vurdering finder i vi i oldtidens Athen, som historikeren Thukydides har lagt i munnen på Perikles (ca. 495-429), det atterligning af vores nabos love: nej. Den statsform er snarere selv et eksemplel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få, men hos flertallet; staten har demokratiet i Athen gang på gang stået som et adelst forbillede, sommetider så redt, at det blev et glansbillede. Og det er også blevet vurderet helt modsat, som et pobelvilde Økkelte borgers foretrekkes i offentlige højeller et høbns diktatur.

Platons og Aristoteles' statslære

7

Perikles (ca. 495-429) er det klassiske Grækenlands største politiske skillelse. *Valkar* skriften fra slutningen af 400-tallet, som gør under *Xenophons* navn. Og som angriber demokratiet i Athen. Men først og fremmest må man nævne Platon og Aristoteles. Måske er det den platoniske tradition, der ligesom har kvalt forfattere med en anden opfatelse, snarere er forklaringen dog den, at demokratiet allerede i 300-tallet forstod sig selv.

Nu handler denne bog om politiske ideologier i oldtidens Athen – gik i opstand, hvor han giver sin skuffelse fri losning. Der var i hele resten af oldtiden, slutter han med at sige, at ikke blot aristokratiet styret i alle stater, men styret i Athen, men styret i alle stater, han kender til, er uhelbredelig slet. Menneskene bliver ikke frigjort fra det onde, for filosofferne bliver regenter i kort

35 Disse to udtalelser antyder i kort form noget af det, som den græske oldtid har givet i øvrigt til senere tiders statsstørrelskere. På den ene side demokratiet og Aristoteles' statslære

og på den anden den tanke, at vi i old-

8 Politiske ideologier

i hvert fald ikke udtryk for en politisk ideologi. Platon og Aristoteles blev i oldtiden læst med iver af filosoffer, men verhördighed af den østetisk dannende almenhed, men ingen drømte om at føre deres idéer ud i livet; politisk betydning fik de aldrig. Når det alligevel er rimeligt at skrive også om *Perserkongen*, som Aristoteles var politiske tankere, som fik fundamental betydning for senere filosofiders udformning af politiske *ideologier*. Den dag i dag er Platon et stridens tegn.

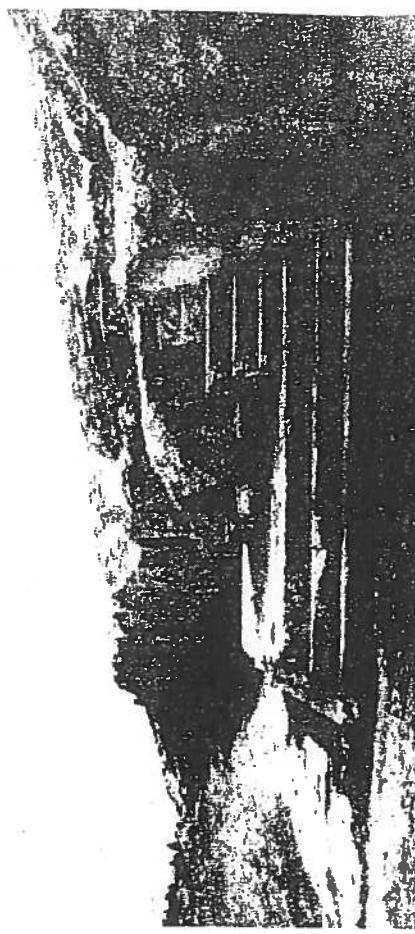
Den greske politiske tankning havde et meget lille erfaringsmateriale. Alle grækere havde læst *Homer* og havde der modt et siernt og heroisk adels-samfund. Men at opfatte den vrede Achilleus som statsstørerik var nok ikke nærliggende. Naturligvis vidste *Perserkongen* har man betragtet som en truende og barbarisk naturkraft, men den inspirerede dem ikke synnerlig. *Perserkongen* har ikke rigtig, de kendte kun deres egne by-stater, små lukkede samfund, hvor den væg inden for ret snævre rammer, men hvor den politiske magt kunne være for-delt på forskellig måde. Enmandsvældet råd på 500 folkevalgte medlemmer, men rådet har næppe »styret« Folkerigterne. Samundsrettet (oligarkiet) og flertalsstyret (demokratiel) var de tre givne grundbegreber i en gransk pølse, indenfor hvilket der diskuteret, hvor-

dan magten burde fordelen for rammerne af den kendte bystat, men ikke harmonerer sterlig godt med Perikles' ord om, at borgerne valges efter kvalifikationer.

16 Athens »regering« var altså faktisk en forsamling på 40-45.000 formule (5-6.000 aktive!) medlemmer samt en rekke embedsmænd, valgt ved lodtrækning. Det er forsærligt, hvorfor *Alikhiedes* af, hvad man kunne kalde den offentlige mening i Athen, fandtes en storlig tradition, filosofferne. Til at begynde med synes den filosofiske diskussion temmelig langt fra den politiske hver- ulykker (slutningen af 400-tallet), at **17** dage. De ældste greske tænkkere skeindede ikke mellem forskellige filosofiske syn, og enkelte spørger om derfor i lyset af en samlede opfattelse. De anlægger ét filosofisk syn, og historien har vi ikke mange kilder til den debat, der har været fort mand og mand imellem for og imod demokrati. Men jeg skal niew-**18** et rationelt ordnet, og begreber som et — direkte — eksempel. Historikeren *Heraclat*, som hørte til kreusen om Perikles, refererer en sam tale, som tre persere engang skal have haft under en politisk krise i Perserrigets historie — kunge for Herodots egen tid. **19** De tre persere er udstyret med impo-sante persiske navne, hvad der vel også er det eneste persiske ved dem. Den første taler begejstret for indførelse af *anar-* misk, ordnet helhed. Reforudighed kan hos de enkelte tænkkere optræde både som et princip og som en guddom, der garanterer, at verden er indrettet, som den er, og som den bor være. Somme-tider kan hele verdensforløbet anskues som et moralisk eller juridisk anliggen-**20** de, sommetider ses menneskets indret-tning som et direkte udtryk for den demokrati. Magt korrumperer, siger han. Men under demokratiet er alle lig-e, alle har del i statens styrke, embedsmænd valges ved lodtrækning, og Folkeforsamlingen kontrollerer deres **21** ke udend videre kan laves om — har da åbenbart også været fremhæksende. Endnu *Sokrates* (469-399) herragtede lovene som ukunkelige og flygede derfor ikke efter sin dødsdom.

22 Men ret lidt begyndte også en anden opfattelse at dukke frem. Filosofen *Heraklit* (ca. 500) synes at skeine mellem to slags love, den evige og san-
agtig som refereret — og så må man naturligvis bevare det kendstab, den første perser havde til demokratiet i Athen på Herodots tid. De tre har også forudsæt hovedtemaet i den greske diskussion, debatten om de tre styre-former og om, hvem der er »bedst«. Ved siden af sådanne spredte glimt af, hvad man kunne kalde den offentlige mening i Athen, fandtes en storlig tradition, filosofferne. Til at begynde med synes den filosofiske diskussion temmelig langt fra den politiske hver- ulykker (slutningen af 400-tallet), at **23** dage. De ældste greske tænkkere skeindede ikke mellem forskellige filosofiske syn, og historien har vi ikke mange kilder til den debat, der har været fort mand og mand imellem for og imod demokrati. Men jeg skal niew-**24** et rationelt ordnet, og begreber som et — indirekte — eksempel. Historikeren *Heraclat*, som hørte til kreusen om Perikles, refererer en sam tale, som tre persere engang skal have haft under en politisk krise i Perserrigets historie — kunge for Herodots egen tid. **25** De tre persere er udstyret med impo-sante persiske navne, hvad der vel også er det eneste persiske ved dem. Den første taler begejstret for indførelse af *anar-* misk, ordnet helhed. Reforudighed kan hos de enkelte tænkkere optræde både som et princip og som en guddom, der garanterer, at verden er indrettet, som den er, og som den bor være. Somme-tider kan hele verdensforløbet anskues som et moralisk eller juridisk anliggen-**26** de, sommetider ses menneskets indret-tning som et direkte udtryk for den demokrati. Magt korrumperer, siger han. Men under demokratiet er alle lig-e, alle har del i statens styrke, embedsmænd valges ved lodtrækning, og Folkeforsamlingen kontrollerer deres **27** indvender, at hvordan gennem mand ikke har forstand på politik, det er de bedste, der skal styre. Nej, siger nr. 3, som siden blev stor-kong: er der mere end én, kommer de op at slås; ikke de bedste, men **28** den øfghedelse skal styre. Herodot bedyrer, at ordene faldt nøj-

Protagoras

Talerstolen på højen Pnyx i Athen, hvor Folkeforsamlingerne normalt afholdtes.

36 lov, som de så indviede — filosofiske — kender, og det almindelige menneskes forestillinger, som kun er blidendværk. Sondringen går hos Heraklit på opfattelsen af verdens lov, og **37** verdensfirerne karakter, og de rejste det højt kender, drage religiøse konsekvenser. Men i og med, at denne sondring var foretaget, var det nærliggende at drage den politiske konsekvens, **38** sofisterne et tydeligt behov, ikke mindst at naturons lov og menneskets var vidensforskellige. Og det skete også. Begrebet lov blev verdsigjort, og man skelnede mellem *natur* og *vedtag* (*physix* og *nomos*).

39 Det var nødvendigt at beherske det politiske livs hovedmiddel, det talte ord. Alt dette var for så vidt en praktisk afgørelse, men flere af de ældre sofister har stillet det spørgsmål, hvordan menneskelige samskæffe samfund er blevet til, og hvordan et givet politisk system skal bedøjs, og de virkede inden for forskel-

relativering af menneskelige værdier, og det var sofisternes modstandere ikke sofister var *Protagoras* (ca. 490-ca. 420). **40** Bortset fra enkelte løsrevne sætninger kender vi ham kun gennem indirekte omiale, først og fremmest gennem Platon. Nu var Platon *Protagoras'* mod-**39** ståender, men han er dog åbenbart i **40** det store og hele en loyal referent, og det synes muligt at trænge ind til visse hovedlinjer i *Protagoras'* tankegang. Det, vi kan få at vide, synes tilstræk-**41** kligt til at kalde *Protagoras* en endog **42** stærkt betydelig statsstørreker, og det er ikke urimeligt at kalde ham Europa's første.

Protagoras' politiske teorier havner **43** sammen med en almindelig tydeligvis sammen med en almindelig erkendelses-teori. Hans heromtese sætning, »Mennesket er alle tingens malestok, for de varende ting, at de er, for de ikke varende, at de ikke era, er en erkendelses-teoretisk grundsetning, som **44** klart gor op med den gamle filosofiske tradition. En objektiv sandhed, som fælles for alle, og som siger noget om verdens »natur«, eksisterer ikke — **45** eller er i hvert fald utilgengelig for dyr og færdigheder til hver art især. **46** Prometheus gik straks i gang. Nogle andre vähne, andre hurtigtede, andre vähne eller beskyttelse mod volds-luner. Han lod dem erinere sig forskelligt og sorgede i det hele taget for, at det demokratiske Athene, For at det demokratiske system kunne fungere, var det nødvendigt at have en praktisk indsigt i det politiske maskineri, og det **47** var nødvendigt at beherske det politiske livs normer.

48 Den sofistiske bevægelse, som begyndte i midten af 400-tallet og strækker sig ind i 300-tallet, er ikke en filosofisk skole, men en åndsstromning. De en-**49** skellige sofister havde hver deres eget an-**50** sig, og de virkede inden for forskel-

det var sofisternes modstandere ikke ville til at give anarkiet eller tyranniet fri spil. På det erkendelses-teoretiske plan lader Platon ham i dialogen *Theaitetos* nojes med at sige, at kriteriet om den fungerer hensigtsmessigt. Men han har åbenbart haft mere at sige, og her hygger han på sondringen mellem natur og vedtag. Naturen er principielt neutral i ethiske og politiske spørgsmål. Men taler man om menneskers egen indretning, deres vedtagter, krcives der en nojere analyse.

En sådann analyse præsenterer Platon han *Protagoras*. Her lader han *Protagoras* fortælle en myte, d.v.s. en billedlig fremstilling af, hvordan staten er opstået. *Protagoras'* fortælling kan kort resumeres således:

49 Da guderne havde skabt dyr og mennesker, befalede de *Epimetheus* (den, der tenker bagefter) og *Prometheus* (den, der tanker forud) at fordele evnen og færdigheder til hver art især. **50** *Epimetheus* gik straks i gang. Nogle dyr gav han styrke, andre hurtigtede, andre vähne eller beskyttelse mod volds-luner. Han lod dem erinere sig forskelligt og sorgede i det hele taget for, at alt blev jævnt fordelt. Men han havde glemt mennesket. Det stod nogen tilbage uden nogen beskyttelse. Så trådte *Prometheus* til. Han stjal ild og teknisk dygtighed fra guderne og gav det normatsystemet på højre niveau, d.v.s. **51** og de dannede ord og skabte sproget. Men de kendte ikke til ret og uret, de havde ingen politisk evne; deraf slog de hinanden ihjel, og de kunne ikke

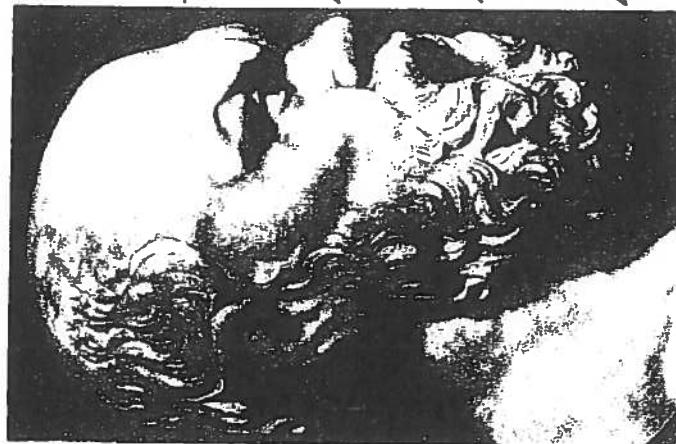
vidste, hvordan man får ideer i folk —
 380 det har bestemt ikke været hans me-
 ning at begrunde moral og samsunds-
 dannelses religiøst. Skræller man den
 mytiske ikkeldning af, bliver der tilbage
 en fremstilling af menneskets udvik-
 385 lingshistorie. Mennesket er et led af
 naturen, og det er ikke væsentlighed-
 lig fra dyrene. Oprindelig er det for-
 svartslos, men efterhånden udvikler det
 først tekniske ferdigheder, derefter
 400 sproget, og sidst danner det samsfund.
 Detle er en naturalistisk og historisk
 betragtningsmåde. Den har vise rod-
 der i den fôrsokratiske tradition (Em-
 405 pedokles fra 400-tallet, *Anavimunder*
 fra 500-tallet), hvad der viser, at Pro-
 tagoras vel afviser mitysisk spekulati-
 on, men ikke dermed alle »videnska-
 belige« teorier, der er gået forud for
 ham selv. Dct er sikkert heller ikke til-
 410faldigt, at man finder spor af en me-
 get lignende teori om samsundsdan-
 nelse hos den sidste store repræsentant
 for den fôrsokratiske filosofiske tradi-
 tion, Protagoras' bysbarn *Demokrit*
 415 (400-tallet).

Man kan spørge, hvordan denne ud-
 viklingshistorie forholder sig til son-
 dringen mellem natur og vedtægt. Na-
 tur er ikke en gang for alle givet,
 420 absolut størrelse. Det er menneskets
 natur at gennemløbe de stædier. Prota-
 goras nævner, og det er derfor også
 menneskets natur at danne samsfund.
 Det er derimod ikke natur, men ved-
 425 for samsundet er et fælles anliggende
 for alle mennesker. Sådan gik det til,
 at samsundet blev skabt, og, siger dem-
 okratien Protagoras til Sokrates, det
 430 sagt, der bestemmer det enkelte samsund
 er derfor, man i din by lader alle få
 opfattelse af ret og uret. Her gælder
 435 del i styret.

Denne histories mytiske form skal
 man nok ikke hæfte sig for meget ved.
 Protagoras var en stor pædagog, som

i det foregående blev det kort an-
 lydet, at Protagoras ikke var moralisk
 nihilist. Absolut sandhed eller absolut
 gyldighed kan ingen stats normisystem
 435 påbrænde sig, men man kan henvisc
 til det hensigtsmæssige. Detle hegh
 kan også belyses gennem Protagoras'
 mitle. Ethvert retssystem eller ethvert
 normisystem må for at kunne fungere
 440 være hensigtsmæssigt. Og det hensigts-
 mæssige er simpelthen det, der bevarer
 mennesket som art. Menneskeheden
 var ved at blive ødt af vilde dyr. For
 den fik politisk cync og sans for sam-
 445 fundskæmpe. Det enesie kriterium
 for ret og moral — men det er til gen-
 geld et kriterium, der må stå fast — er
 om det og det set af regler bedst tjener
 det formål at bevare mennesket.

450 Det er bemerkelsesværdigt, at Pro-
 tagoras taler om en art *samsundskon-
 trakt*. Men den begrundes ikke ud fra
 noget absolut moralisk princip. Prota-
 goras taler ikke om, at det gode er gi-
 455 et med verdensordenen, han taler hel-
 ler ikke om ukrenkelige mennesker-
 tigheder. Hans samsundstænkning byg-
 ger på erfaringen og kan vel karakteri-
 riseres som en naturalistisk humanis-
 460 me. Derved betegner han et nybrud i
 den græske verden, hvad der også vi-
 ser sig i enkeltheder som f.eks., at han
 bestræber straf som formaning og op-
 dragelse. Man kan næppe sage, at han
 465 har udformet en præcis politisk ideo-
 logi, men man kan kalde ham en de-
 mokratisk teoretiker i den forstand, at
 demokratiet — f.eks. i Athen — for
 ham åbenbart har stået som den mest
 470 naturalige statsform, bl.a. formenlig
 fordi der ikke i det demokratiske sam-
 fund findes andre restriktioner end de.

Socrates (469-399), som var Platons lever, forsvarte at vække sine medmenneskers selv-
enkendelse. Villa Albani.

6

475 sluttet sig sammen mod de vilde dyr.
 Så træde Zeus til. Han beordrede Her-
 mes til også at give menneskene moral
 og ret, så de kunne dannne samsund.
 Dene cync skulle deles ud til alle,
 480 for samsundet er et fælles anliggende
 for alle mennesker. Sådan gik det til,
 at samsundet blev skabt, og, siger dem-
 okratien Protagoras til Sokrates, det
 485 sagt, der bestemmer det enkelte samsund
 er derfor, man i din by lader alle få
 opfattelse af ret og uret. Her gælder
 490 del i styret.

Denne histories mytiske form skal
 man nok ikke hæfte sig for meget ved.
 Protagoras var en stor pædagog, som

PLATTATION STATEEN

Bog 7

Hulletignelsen

514

- Lad mig derefter bruge et billede der kan illustrere hvorledes det står til med den menneskelige natur med henblik på udannelse og manglende uddannelse. Forestil dig en mørk underjordisk hule; fra den fører der op til dagslyset en gang eller tunnel, der er lang og af samme vidde som hulen. I den hule befinder der sig nogle mennesker der har siddet der lige fra børn, og de er lænkedø både om benene og halsen, så at de uden at kunne røre sig fra stedet kun kan se lige frem for sig. Dreje hovedet om og se sig tilbage kan de ikke, da hovedet er spændt fast. Et godt stykke højere oppe mod indgangen bag ved dem lyser der en ild, og midt imellem ilden og fangerne er der opført en mur tværs over gangen, så at den virker ganske ligesom den skærm der bruges ved Mester-Jakel-festillinger, den bag hvilken de opførende befinder sig, mens de lader deres dukker optræde.

- Jeg er med.

- Tænk dig så at der bag denne mur er en tværvej hvor der passerer en hel del personer, der bærer allehånde genstande der netop rager op over muren; det kan være redskaber, det kan være menneske- eller dyrefigurer, udarbejdede i træ eller sten eller hvad som helst andet. Endvidere at nogle af disse skjulte personer, som rimeligt er, taler eller synger, mens andre er tavse.

* - En besynderlig lignelse og besynderlige fanger!

fra, og hvad der gjaldt for indsigt dermede, og tænkte på sine kammerater dør, tror du så ikke han vil lykønske sig selv med den ny tilværelse og beklage de andre?

– I høj grad.

– Tænk dig så at disse hulebeboere havde deres gensidige belønninger og æresbevisninger, og hædersgaver til den der havde det skarpeste syn og bedst huskede de forbudragende figurer, både hvilke der plejede at komme først, og hvilke sidst, og hvilke samtidigt; hvem der derudfra var den kløgtigste til at forudsætte hvad der næsteften ville komme – selv i så fald, tror du da at manden deroppe i dagslyset ville brænde af lyst efter de belønninger, eller misunde de mennesker der stod i magt og ære dermede? Eller ville det ikke snarere gå ham, som hedder hos Homer, at han langt

*
lejet af trængende mand som kun har fra hånden i munden,

og døje lige meget hvilke livskår fremfor at være hildet i de andres forestillinger og dele deres tilværelse?

c
– Bestemt! Han ville ønske sig alt muligt andet end den.

– Endnu et spørgsmål til overvejelse: hvis han vendte tilbage til hulen og indtrøg sin vante plads dør, hvad så? Ja, ved en sådan pludselig overgang fra dagslyset ville hans øjne formodentlig være aldeles formørkede, og han ville føle sig blind.

d
– Ja vist.

– Tænk dig så at han igen skulle kappes med huleboerne i at skelene og genkende skyggebillederne, mens han endnu er halvblind og før øjnene havde vænnet sig til mørket – en tilvænning som ville kræve temmelig lang tid – hvor ville han ikke gøre sig til nar dermede! Og de andre ville ordentlig lade ham høre at han havde fået spoleret si syn under sin fraværelse, og at det både var dumt og unyttigt at foretage en sådan opstigning.

e
Hvis han så oven i købet prøvede at frigøre de fra fangen-

* skabet og drage dem opad – jeg er vis på de ville så ham ihjel, hvis de kunne få fingre i ham!

b
– Det er sikkert og vist.

c
– Hele denne lignelse, kære Glaukon, må nøje sammenholdes med hvad jeg beskrev før. Fængselshulen skal forestille den synlige verden, og det lysende bål solens magt. Og opstigningen fra hulen og synet af alt deroppe kan du roligt sætte lig med sjælens vandring op til intellektets verden; gør du det, gør du ikke meget fejl af min egen forestilling, som du jo gerne ville høre. Om den også er sand, det må himlen vide.

d
Men det er i hvert fald min opfattelse, hvor rigtig eller urigtig den nu er, at først i erkendelsens sfære kan man, til allersidst, få det Godes idé at se, og det endda vanskelligt nok. Men har den vist sig for ens blik, følger den slutning nødvendigvis at her har vi den yderste årsag til alt hvad der er rigtigt og skønt. I den synlige verden afføder den lyset og lysers herre solen, men i tankens verden er den alle ting hersker som kilde til sandhed og indsigt; og dermed følger også at ingen på forstandig vis vil kunne udrette noget her på jorden, indenfor en snævrere eller videre kreds, uden at have skuet den.

e
– Ja, jeg deler din opfattelse, så vidt jeg da kan.

f
– Så deler du vel også den at der er intet forbavsende i at de som er nået så langt, ikke har megen lyst til at blande sig i menneskenes affærer, men at de kun er besjælede af længslen efter i tanken at nå og forblive i den højere verden? Det er kun hvad man kan vente, hvis min lignelse holder stik.

– Og er der noget forunderligt i, synes du, hvis den der fra skuet af alt det guddommelige kommer ned til jorden og dens jammerlighed, bærer sig kejjet ad og vækker almindelig latter, mens hans blik endnu er sløret? Og hvis han så på et tidspunkt da han endnu ikke er vænnet til mørket dermede, bliver slæbt for retten eller på anden måde bliver tvunget til en dybt omretfærdighedens skyggebilleder – eller de genstande der kaster

g
skygger – og m^ø indlade sig på en kappestrid angående den

rette tydning af dem, og det med folk der aldrig nogensinde har set selve retfærdigheden – vil det være mærkeligt om han bliver til spot?

– Ikke spor.

– Nej, enhver der har lidt fornuft vil indse at øjnene kan blændes og sløres på to måder og af to årsager, enten fordi man kommer fra lyset ud i mørket, eller fra mørket ind i lyset, og han vil forstå at det går nøjagtigt ligesådan med sjælen.

Hvis det viser sig at den er ganske fortumlet og helt ude af stand til at opfatte noget, vil den fornuftige ikke tankeløst slå en latter op, men vil stille spørgsmålet om vedkommendes sindsforvirring skyldes uvantethed med mørket lige efter opholdt i det strålende lys, eller om det er én som fra dyb uvidenhed er nægt frem til et stærkere sollys, så at han endnu er aldeles blændet af dets stråler. I så fald vil han lykønske den ene for den lod og det liv der er tilfaldet ham; men den anden vil han have medlidenhed med; og føler han trang til latter, vil latteren være mindre urimelig overfor den sidste end overforden der kommer fra lyset ned i hulen.

– Det finder jeg er forstandig tale.

– Hvis nu dette er sandt, må vi komme til den slutning at uddannelse er noget helt andet end det de professionelle lærere giver det ud for. De erklærer at hvor der mangler erkendelse, kan de fylde den på eller stoppe den ind, ganske som om synet var noget man kunne »påfynde« en andens øjne.

– Ja, det gør de unægtelige.

– Men moralen af vor samtale er at det her drejer sig om en medfødt evne i sjælen og et organ hvormed den enkelte skaffer sig kundskab, og ganske ligesom øjet ikke kan vendes omkring fra mørke til lys uden i forbindelse med hele kroppen, på samme måde må den enkelte med hele sin sjæl vendes bort fra omskiftelsernes verden, indtil tankens øje kan tåle at rette blikket mod det virkeligt værende, og mod den herligste virkelighed af alle, den vi kalder det Gode. Ikke sandt?

165

5/8

170

175

– Jo.

– Det der åbenbart skal til, er en kunst som sigter just på hvorledes denne omdrejning (»omvendelse«) kan ske så let og fuldkommen som muligt, ikke for at bibringe eleven synsen; den har han allerede, men han vender sig den forkerte vej 200, og ser ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

Det er ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

PLATON

STATEN

Bog 7

* Lad mig derefter bruge et billede der kan illustrere hvorledes det står til med den menneskelige natur med henblik på ud-

dannelse og manglende uddannelse. Forestil dig en mørk underjordisk hule; fra den fører der op til dagslyset en gang eller tunnel, der er lang og af samme vidde som hulen. I den hule befinder der sig nogle mennesker der har siddet der lige fra børn, og de er lænkede både om benene og halsen, så at de uden at kunne nære sig fra stedet kun kan se lige frem for sig. Dreje hovedet om og se sig tilbage kan de ikke, da hovedet er spændt fast. Et godt stykke højere oppe mod indgangen bag ved dem lyser der en ild, og midt imellem ilden og fangerne er der opført en mur tværs over gangen, så at den virker ganske ligesom den skærm der bruges ved Meister-Jakel-forestillinger, den bag hvilken de opførende befinder sig, mens de lader deres dukker optræde.

- Jeg er med.

- Tænk dig så at der bag denne mur er en værvej hvor der passerer en hel del personer, der bærer allehåndte genstande der netop rager op over muren; det kan være redskaber, det kan være menneske- eller dyrefigurer, udarbejdede i træ eller sten eller hvad som helst andet. Endvidere at nogle af disse skjulte personer, som rimeligt er, taler eller synger, mens andre er tavse.

* - En besynderlig lignelse og besynderlige fanger!

514

b

sis

20

t t t 1 6 3 2 t t 3 3 3 9 5 1

– Men billedet passer på os! For fanger af den slags, har de nogensinde set noget om helst af sig selv eller af hinanden undtagen de skyggebilleder som ilden kaster på hulgens bagvæg, tror du?

– Nej, naturligvis ikke, når de hele deres levetid har hovedet klemt fast i den samme stilling.

– Og hvad figurerne angår som bærer fordi bag ved dem, da gælder det samme?

– Ja vist.

– Og hvis de var i stand til at tale med hinanden, ville de så ikke benzinve skyggebillederne som om de var virkelige objekter?

– Jo, absolut.

– Tænk dig så også at bagvæggen giver ekko. Når en af de forbipasserende talte eller sang, ville fangerne så ikke tro at lyden kom fra skyggebilledet der bevægede sig forbi?

– Jo, ganske give.

– I det hele taget ville fangerne ikke kende nogen anden virkelighed end de forbidragende skygger.

– Selvfølgelig ikke.

– Lad os nu prøve at forestille os hvordan en befrielse fra lænkerne og dermed en helbredelse fra vildfarelsen ville virke på dem der befinner sig i en så uunaturlig tilstand. Vi sætter at en af dem bliver sat i frihed og ganske pludseligt trunger til at rejse sig op og gøre front den modsatte vej, og gå fremad og rette blikket mod det skinnende lys – hvor ville det ikke sie i øjnene på ham, og blændet af lysglansen ville han ikke engang kunne se de figurer hvis skyggebilleder han var fortrolig med. Og hvad tror du han ville sige hvis man fortæller ham at alt hvad han tidligere har set, kun er vantro og blændværk, men at han først nu er kommet virkeligheden et skridt nærmere – at hans syn nu er mere korrekt end før, fordi han er blevet vendt omkring i retning mod ting der er mere sande?

Og hvis man yderligere forlanger at ham at han skal sige

navnene på de forskellige genstande man peger på, tror du så ikke han ville blive aldeles fortumlet og råvild, og være overbevist om at de skygger han var vant til at se, er mere virkelige end de genstande der udpeges for ham?

– Jo.

– Så kan man jo prøve at trække ham til at se lig ind i lyset –

65 Det vil skære ham i øjnene, så han vender om og flygter tilbage til sine tilvante skyggebilleder, og vil regne dem for mere virkelige end de andre. Men om vi nu for alvor tager fat i ham og med magt slæber ham op ad den stenede og stejle indgang uden at slippe ham løs før vi har trukket ham helt op i sollyset,

70 ja så vil han nok jamme sig og give ondt af sig under den medfart; og når han siden står deroppe i dagslyset, vil han blive aldeles blændet. Det vil lyne for hans øjne, så han ikke kan se noget om helst af alt det som man forsikrer ham om er det virkelige.

75 – Nej, ikke lige straks i det mindste.

– Han ville i al fald behøve en temmelig lang tilvæспning for at kunne få øje på noget deroppe. Det første han bliver i stand til at skegne, er de skygger der kastes; derefter spejlbillederne i vand af mennesker, huse og træer, og først derpå menneskene 80 og tingene selv. Men op mod himlen og alt hvad der befinder sig dér, kan han slet ikke se før det bliver nat – så først går det lettere med at betragte lyset fra stjerne og månen, længe før han kan udholde at se daghimlen og sollyset.

Men det allersidste han bliver i stand til at se, det er solen, 85 ikke spejlbilledet af den på vandoverfladen eller reflekser af den andetsteds, men betragte solen selv som den er, på dens egen plads på himmelbuen. Og derpå ville han gøre sig sine tanker om den, og begynde at forstå at det er solen som bringer årstiderne og styrer årets gang, og at den råder for alt i den synlige verden og på en måde er årsag til alt, også det som han 90 selv og hans medfanger var vant til at se.

Sig mig engang, hvis han nu erindrer sig den hule han kom

fra, og hvad der gjaldt for indsigt dermede, og tænkte på sine kammerater dør, tror du så ikke han vil lykønske sig selv med den ny tilværelse og beklage de andre?

- I høj grad.

- Tænk dig så at disse hulebeboere havde deres genseidige belønninger og æresbevisninger, og hædersgaver til den der havde det skarpeste syn og bedst huskede de forbudragende figurer, både hvilke der plejede at komme først, og hvilke sidst, og hvilke samtidig; hvem der derudfra var den klogteste til at forudsætte hvad der næstefer ville komme – selv i så fald, tror du da at manden deroppe i dagslyset ville brænde af lyst efter de belønninger, eller misunde de mennesker der stod i magt og ære dermede? Eller ville der ikke snarere gå ham, som det hedder hos Homer, at han langt

lejet af trængende mand som kun har fra hånden i munden, hellere ville som træl på markerne slide,

e - Bestemt! Han ville ønske sig alt muligt andet end den.

- Endnu et spørgsmål til overvejelse: hvis han vendte tilbage til hulen og indtog sin vante plads dør, hvad så? Ja, ved en sådan pludselig overgang fra dagslyset ville hans øjne formodentlig være aldeles formørkede, og han ville føle sig blind.

- Ja vist.

f - Tænk dig så at han igen skulle kappes med huleboerne i at skejne og genkende skyggebillederne, mens han endnu er halvblind og før øjnene havde vænnet sig til mørket – en tilvænning som ville kræve temmelig lang tid – hvor ville han ikke gøre sig til nar dermede! Og de andre ville ordentlig lade ham høre at han havde fået spoleret sit syn under sin fraværelse, og at det både var dumt og unytrigt at foretage en sådan opstigning.

Hvis han så oven i købet prøvede at frigøre dem fra fangen-

* skabet og drage dem opad – jeg er vis på de ville så ham ihjel, hvis de kunne få fingre i ham!

- Det er sikkert og vist.

g - Hele denne lignelse, kære Glaukon, må nøje sammenholdes med hvad jeg beskrev før. Fængselshulen skal forestille den synlige verden, og det lysende bål solens magt. Og opstigningen fra hulen og synet af alt deroppe kan du roligt sætte lig med sjælens vandring op til intellektets verden; gør du det, går du ikke meget fejl af min egen forestilling, som du jo gerne ville høre. Om den også er sand, det må himlen vide.

h - Men det er i hvert fald min opfattelse, hvor rigtig eller urigtig den nu er, at først i erkendelsens sfære kan man, til allersidst, få det Godes idé at se, og det endda vanskeligt nok. Men har den vist sig for ens blik, følger den slutning nødvendigvis at her har vi den yderste årsag til alt hvad der er rigtigt og skønt. I den synlige verden afføder den lyset og lysets herre solen, men i tankens verden er den alle ting hersker som kilde til sandhed og indsigt; og dermed følger også at ingen på forstandig vis vil kunne udrette noget her på jorden, indenfor en nævneværdi eller videre kreds, uden at have skuet den.

i - Ja; jeg deler din opfattelse, så vidt jeg da kan.

j - Så deler du vel også den at der er intet forbavsende i at de som er nært så langt, ikke har megen lyst til at blande sig i menneskernes affærer, men at de kun er besjælede af længslen efter i tanken at nå og forblive i den højere verden? Det er kun hvad man kan vente, hvis min lignelse holder stik.

k - Og er der noget forunderligt i, synes du, hvis den der fra skuet af alt det guddommelige kommer ned til jorden og dens jammerighed, bærer sig kejret ad og vækker almindelig latter, mens hans blik endnu er sløret? Og hvis han så på et tidspunkt da han endnu ikke er vænnet til mørket dermede, bliver slæbt for retten eller på anden måde bliver trunget til en dyst om retfærdighedens skyggebilleder – eller de genstande der kaster

l - skygger – og må indlade sig på en kappestrid angående den

e

rette tydning af dem, og det med folk der aldrig nogensinde har set selve retsfærdigheden – vil det være mærkeligt om han bliver til spot?

- Ikke spor.

– Nej, enhver der har lidt fornuft vil indse at øjnene kan blandes og sløres på to måder og af to årsager, enten fordi man kommer fra lyset ud i mørket, eller fra mørket ind i lyset, og han vil forstå at det går nøjagtigt ligesådan med sjælen.

Hvis der viser sig at den er ganske fortumlet og helt ude af stand til at opfatte noget, vil den fornuftige ikke tankeløst så en latter op, men vil stille spørgsmålet om vedkommendes sindsforvirring skyldes uvantethed med mørket lige efter opholdet i det strående lys, eller om det er én som fra dyb uvidenhed er næet frem til et stærkere sollys, så at han endnu er aldeles blændet af dets stråler. I så fald vil han lykønske den ene for den lod og det liv der er tilfaldet ham; men den anden vil han have medlidenhed med; og føler han trang til latter, vil latteren være mindre urimelig overfor den sidste end overforden der kommer fra lyset ned i hulen.

– Det finder jeg er forstandig tale.

– Hvis nu dette er sandt, må vi komme til den slutning at uddannelse er noget helt andet end det de professionelle lægere giver det ud for. De erklærer at hvor der mangler erkendelse, kan de fylde den på eller stoppe den ind, ganske som om synet var noget man kunne »påfylde« en andens øjne.

- Ja, det gør de umægteligt.

- Men moralen af vor samtale er at det her drejer sig om en medfødt evne i sjælen og et organ hvormed den enkelte skaffer sig kundskab, og ganske ligesom øjet ikke kan vendes omkring fra mørke til lys uden i forbindelse med hele kroppen, på samme måde må den enkelte med hele sin sjæl vendes bort fra omskiftelsernes verden, indtil tankens øje kan tåle at rette blikket mod det virkeligt værende, og mod den højligste virkelighed af alle, den vi kalder det Gode. Ikke saa!

175 - Jo.

– Det der åbenbart skal til, er en kunst som sigter just på hvorledes denne omdrejning (»omvendelse«) kan ske så let og fuldkommen som muligt, ikke for at bibringe eleven synsen; den har han allerede, men han vender sig den forkerte vej 203 og ser ikke i den rigtige retning. Det er det hvorpå der skal rådes bod.

176 5/8

– Hvis nu dette er sandt, må vi komme til den slutning at uddannelse er noget helt andet end det de professionelle lægere giver det ud for. De erklærer at hvor der mangler erkendelse, kan de fylde den på eller stoppe den ind, ganske som om synet 177 6/8

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

Første Mosebog

kapitel 1

Verdens skabelse

v1 I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden.

v2 Jorden var dengang tomt og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene.

v3 Gud sagde: »Der skal være lys!« Og der blev lys. **v4** Gud så, at lyset var godt, og Gud skilte lyset fra mørket. **v5** Gud kaldte lyset dag, og mørket kaldte han nat. Så blev det aften, og det blev morgen, første dag.

v6 Gud sagde: »Der skal være en hvælving i vandene; den skal skille vandene!« Og det skete; **v7** Gud skabte hvælvingen, som skilte vandet under hvælvingen fra vandet over hvælvingen. **v8** Gud kaldte hvælvingen himmel. Så blev det aften, og det blev morgen, anden dag.

v9 Gud sagde: »Vandet under himlen skal samle sig på ét sted, så det tørre land kommer til synet!« Og det skete. **v10** Gud kaldte det tørre land jord, og det sted, hvor vandet samlede sig, kaldte han hav. Gud så, at det var godt.

v11 Gud sagde: »Jorden skal grønnes: Planter, der sætter frø, og alle slags frugtræer, der bærer frugt med kerne, skal være på jorden.« Og det skete; **v12** jorden frembragte grønt, alle slags planter, der sætter frø, og alle slags træer, der bærer frugt med kerne. Gud så, at det var godt. **v13** Så blev det aften, og det blev morgen, tredje dag.

v14 Gud sagde: »Der skal være lys på himmelhvælvingen til at skille dag fra nat. De skal tjene som tegn til at fastsætte festtider, dage og år, **v15** og de skal være lys på himmelhvælvingen til at oplyse jorden!« Og det skete; **v16** Gud skabte de to store lys, det største til at herske om dagen, det mindste til at herske om natten, og stjernerne. **v17** Gud satte dem på himmelhvælvingen til at oplyse jorden, **v18** til at herske om dagen og om natten og til at skille lys fra mørke. Gud så, at det var godt. **v19** Så blev det aften, og det blev morgen, fjerde dag.

v20 Gud sagde: »Vandet skal vrimle med levende væsener, og fugle skal flyve over jorden oppe under himmelhvælvingen!« Og det skete; **v21** Gud skabte de store havdyr og alle slags levende væsener, der rører sig og vrimler i vandet, og alle slags vingede fugle. Gud så, at det var godt. **v22** Og Gud velsignede dem og sagde: »Bliv frugtbare og talrige, og opfyld vandet i havene! Og fuglene skal blive talrige på jorden!« **v23** Så blev det aften, og det blev morgen, femte dag.

v24 Gud sagde: »Jorden skal frembringe alle slags levende væsener, kvæg, krybdyr og alle slags vilde dyr!« Og det skete; **v25** Gud skabte alle slags vilde dyr, al slags kvæg og alle slags krybdyr. Gud så, at det var godt.

v26 Gud sagde: »Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk, himlens fugle, kvæget, alle de vilde dyr og alle krybdyr, der kryber på jorden.« **v27** Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem. **v28** Og Gud velsignede dem og sagde til dem: »Bliv frugtbare og talrige,

opfyld jorden, og underlæg jer den; hersk over havets fisk, himlens fugle og alle dyr, der rører sig på jorden!« **v29** Gud sagde: »Nu giver jeg jer alle planter, der sætter frø, på hele jorden og alle træer, der bærer frugt med kerne. Dem skal I have til føde. **v30** Til alle de vilde dyr og til alle himlens fugle, ja, til alt levende, der rører sig på jorden, giver jeg alle grønne planter som føde.« Og det skete. **v31** Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var. Så blev det aften, og det blev morgen, den sjette dag.

Kapitel 2

v1 Således blev himlen og jorden og hele himlens hær fuldendt. **v2** På den syvende dag var Gud færdig med det arbejde, han havde udført, og på den syvende dag hvilede han efter alt det arbejde, han havde udført. **v3** Gud velsignede den syvende dag og helligede den, for på den dag hvilede han efter alt det arbejde, han havde udført, da han skabte.

v4 Det var himlens og Jordens skabelseshistorie.

Adam og Eva

Dengang Gud Herren skabte jord og himmel, **v5** var der endnu ingen buske på jorden, og ingen planter var spiret frem, for Gud Herren havde ikke ladet det regne på jorden, og der var ingen mennesker til at dyrke agerjorden, **v6** men en kilde brød frem af jorden og vandede hele agerjorden. **v7** Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånde i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen.

v8 Gud Herren plantede en have i Eden ude mod øst, og der satte han det menneske, han havde formet. **v9** Gud Herren lod alle slags træer, der var dejlige at se på og gode at spise af, vokse frem af jorden, også livets træ midt i haven og træet til kundskab om godt og ondt.

v10 I Eden udsprang en flod, der vandede haven. Udenfor delte den sig og blev til fire strømme. **v11** Den første hedder Pishon; den snor sig gennem hele landet Havila, hvor der er guld. **v12** Guldet i det land er fint; der er også bedellium og shoham-sten. **v13** Den anden flod hedder Gihon; den snor sig gennem hele landet Nubien. **v14** Den tredje flod hedder Tigris; den løber øst for Assur. Den fjerde flod er Eufrat.

v15 Gud Herren tog mennesket og satte ham i Edens have, for at han skulle dyrke og vogte den. **v16** Men Gud Herren gav mennesket den befaling: »Du må spise af alle træerne i haven. **v17** Men træet til kundskab om godt og ondt må du ikke spise af, for den dag du spiser af det, skal du dø!«

v18 Gud Herren sagde: »Det er ikke godt, at mennesket er alene. Jeg vil skabe en hjælper, der svarer til ham.« **v19** Så formede Gud Herren alle de vilde dyr og alle himlens fugle af jord, og han førte dem til mennesket for at se, hvad han ville kalde dem, og det, mennesket kaldte de levende væsener, blev deres navn. **v20** Sådan gav mennesket alt kvæget, himlens fugle og alle de vilde dyr navn, men han fandt ikke en hjælper, der svarede til ham.

v21 Da lod Gud Herren en tung søvn falde over Adam, og mens hansov, tog han et af hans ribben og lukkede til med kød. **v22** Af det ribben, Gud Herren havde taget fra Adam, byggede han en kvinde og førte hende til Adam. **v23** Da sagde Adam:

»Nu er det ben af mine ben
og kød af mit kød.
Hun skal kaldes kvinde,

for af manden er hun taget.«

v24 Derfor forlader en mand sin far og mor og binder sig til sin hustru, og de bliver ét kød.

v25 Adam og hans kvinde var nøgne, men de skammede sig ikke.

Kapitel 3

Syndefaldet og uddrivelsen af Edens have

v1 Slangen var det snedigste af alle de vilde dyr, Gud Herren havde skabt, og den spurgte kvinden: »Har Gud virkelig sagt, at I ikke må spise af træerne i haven?« **v2** Kvinden svarede slangen: »Vi må gerne spise af frugten på træerne i haven, **v3** men frugten på det træ, der står midt i haven, har Gud sagt, at vi ikke må spise af og ikke røre ved, for ellers skal vi dø.« **v4** Men slangen sagde til kvinden: »Vist skal I ikke dø! **v5** Men Gud ved, at den dag I spiser af den, bliver jeres øjne åbnet, så I bliver som Gud og kan kende godt og ondt.« **v6** Kvinden så, at træet var godt at spise af og tilstrækende at se på, og at det også var godt at få indsigt af, og hun tog af frugten og spiste. Hun gav den også til sin mand, der var hos hende, og han spiste. **v7** Da åbnedes deres øjne, og de opdagede, at de var nøgne. Derfor syede de figenblade sammen og bandt dem om livet.

v8 Ved aftenstid hørte de Gud Herren gå rundt i haven. Da gemte Adam og hans kvinde sig for Gud Herren mellem havens træer. **v9** Gud Herren kaldte på Adam: »Hvor er du?« **v10** og han svarede: »Jeg hørte dig i haven og blev bange, fordi jeg er nøgen, og så gemte jeg mig.« **v11** Han spurgte: »Hvem har fortalt dig, at du er nøgen? Har du spist af det træ, jeg forbød dig at spise af?« **v12** Adam svarede: »Kvinden, du satte hos mig, gav mig af træet, og så spiste jeg.« **v13** Gud Herren spurgte så kvinden: »Hvad er det, du har gjort?« Hun svarede: »Slangen forlede mig til at spise.«

v14 Da sagde Gud Herren til slangen:

»Fordi du har gjort dette,
skal du være forbandet
blandt alt kvæg
og blandt alle vilde dyr.
På din bug skal du krybe,
og støv skal du æde,
alle dine dage

v15 Jeg sætter fjendskab

melleml dig og kvinden,
melleml dit afkom og hendes:
Hendes afkom skal knuse dit hoved,
og du skal bide hendes afkom i hælen.«

v16 Til kvinden sagde han:

»Jeg vil gøre dit svangerskab
plagsomt og pinefuldt,
i smerte skal du føde børn.
Du skal begære din mand,
og han skal herske over dig.«

v17 Til Adam sagde han:

»Fordi du lyttede til din kvinde
og spiste af det træ,

jeg forbød dig at spise af,
skal agerjorden være forbandet for din skyld;
med møje skal du skaffe dig føden
alle dine dage.

v18 Tjørn og tidsel skal jorden lade spire frem til dig,
og du skal leve af markens planter.

v19 I dit ansigts sved
skal du spise dit brød,
indtil du vender tilbage til jorden,
for af den er du taget.
Ja, jord er du,
og til jord skal du blive.«

v20 Adam gav sin kvinde navnet Eva, for hun blev mor til alle mennesker. **v21** Gud Herren lavede skindtøj til Adam og hans kvinde og gav dem det på. **v22** Og Gud Herren sagde: »Nu er mennesket blevet som en af os og kan kende godt og ondt. Bare det nu ikke rækker hånden ud og også tager af livets træ og spiser og lever evigt!« **v23** Så sendte Gud Herren dem ud af Edens have til at dyrke agerjorden, som de var taget af. **v24** Han jog mennesket ud, og øst for Edens have anbragte han keruberne og det lynende flammesværd til at vogte vejen til livets træ.

Kapitel 4

Kain og Abel

v1 Adam lå med sin kone Eva, og hun blev gravid og fødte Kain. Hun sagde: »Jeg har skabt en mand ved Herrens hjælp.« **v2** Dernæst fødte hun hans bror Abel. Abel blev fårehyrde, mens Kain blev agerdyrker.

v3 Engang bragte Kain en offergave af jordens afgrøde til Herren. **v4** Også Abel bragte en offergave, fedtstykkerne af sit småkvægs førstefødte. Herren tog imod Abels offergave, **v5** men Kains offergave tog han ikke imod. Så blev Kain meget vred og gik med sænket hoved. **v6** Herren sagde til Kain: »Hvorfor er du vred, og hvorfor går du med sænket hoved? **v7** Hvis du gør det gode, kan du se frit op, men hvis du ikke gør det gode, lurer synden ved døren. Den vil begære dig, men du skal herske over den.«

v8 Siden talte Kain til sin bror Abel, og da de en dag var ude i det fri, overfaldt Kain sin bror Abel og slog ham ihjel. **v9** Da spurgte Herren Kain: »Hvor er din bror Abel?« Kain svarede: »Det ved jeg ikke. Skal jeg vogte min bror?« **v10** Herren sagde: »Hvad er det, du har gjort? Din brors blod råber til mig fra jorden. **v11** Nu skal du være bandlyst fra den jord, som har spærret sit gab op og drukket din brors blod, som du udgød. **v12** Når du dyrker jorden, skal den ikke mere give dig sin grøde. Fredløs og flygtning skal du være på jorden!« **v13** Kain sagde til Herren: »Min straf er for stor at bære. **v14** Nu jager du mig bort fra agerjorden, og jeg må skjule mig for dig og være fredløs og flygtning på jorden; så kan enhver, der møder mig, slå mig ihjel.« **v15** Men Herren sagde til ham: »Nej, hvis nogen slår Kain ihjel, skal det hævnes syv gange.« Og han satte et mærke på Kain, for at ingen, der mødte ham, skulle slå ham ihjel. **v16** Så forlod Kain Herren og slog sig ned i landet Nod øst for Eden.

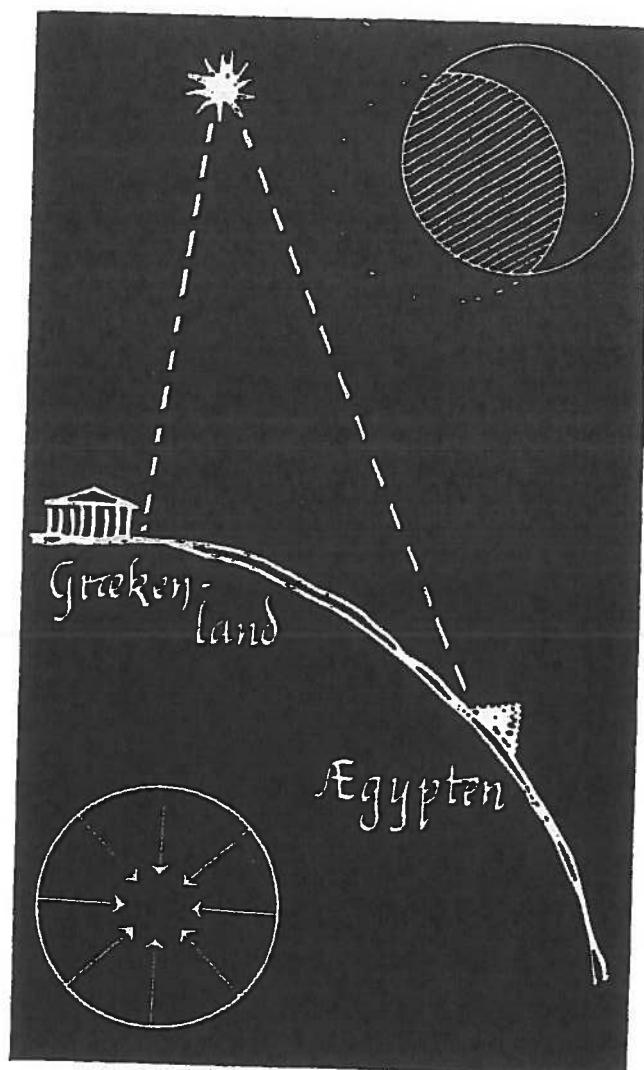
ASTRONOMI

JORDENS FORM

Allerede de gamle grækere (bl.a. Aristoteles (384-322 fvt.)) fandt ud af, at Jorden er kugleformet!

Tegningen viser Aristoteles' tre grunde til at tro, at Jorden er kugleformet:

1. Kugleformen er den naturlige form for et legeme når alle legemets dele er påvirket af kræfter, der går ind mod midten.
- + 2. Stjernernes højde over horisonten skifter med liggtagerens placering på jorden. F.eks. står Nordstjernen højere på himmelen, når den ses fra Grækenland, end når den ses fra Ægypten. Dette skyldes, at Grækenland ligger længst mod nord. Man må forvente denne ændring, hvis jorden er rund, medens den ikke kan forklares, hvis jorden er flad.
- + 3. Ved måneformørkelser kan vi se Jordens skygge, og den er krum.

metropress

ansigten den 15. september 1997

Det. Og nu vi er mætte, lad os da så grine af dem, der er dumme: For er der en, der godt kunne trænge til et se-

riøst
sukker-
chok
for at
få hjer-
nen op
i om-
drej-
ninger,

så er det en af deltagerne i den franske udgave af 'Hvem vil være millionær'. Manden blicher stillet spørsgsmålet:

Hvad er det, der drejer rundt om jorden - Månen, Solen, Mars eller Venus? Sjældent har man set en mand så meget i tvivl. Han tænker og tænker og bestemmer sig til sidst for at spørge publikum. Og flertallet af dem svarer ... Solen! Nå ja, de franskmand har sgu altid været selvoptagede.

midtpunkt. Jorden er kugleformet, og den står helt stille (ubevægelig) i centrum af himmelrummet, der er opfyldt af en række koncentriske kugleskaller. Disse kugleskaller er en slags gennemsigtige, men uigennem-¹⁵ trængelige krystalsfærer, som himmelgejmerne er fæstnede til. Universet er endeligt, idet der - uden for den yderste sfære, hvorpå fiksstjerneerne sidder fast - ikke er noget som helst, heller ikke et tomt rum.²⁰ Månen sidder fast på den inderste af krystalsfærerne, og det er denne sfære, som afgrænsner det jordiske område, også kaldet det *sublunare* (la.: under månen) eller terrestiske (terra, la.: det jordiske) fra det himmelske eller det *celeste*, som det hedder på latin.

Den jordiske og himmelske fysik er helt forskellig

De grundlæggende forklaringsprincipper for naturens adfærd („naturlove“) er vidt forskellige for det himmelske og det jordiske område. På det jordiske område, som er præget af stadige forandringer, består alt af *de fire elementer*, jord, luft, ild og vand, eller af blandinger af disse i forskellige forhold. Den jordiske (terrestiske) dynamik ³⁵ går ud fra, at de enkelte elementer har hver sit *naturlige sted* i universet. Det ligger i elementerne jords og vands egen natur - altså ikke i en tiltrækningskraft - at de vil søger mod universets, og dermed også jordens, centrum.

Jorden befinder sig i universets centrum, fordi den som den største genstand (af jord og vand) i det sublunare område også har den største naturlige trang til at opholde sig her. En sten søger mod jordens midte, ⁴⁵ men den forhindres af jordoverfladen i at nå længere, dvs. at dens naturlige bevægelse forhindres i at blive fuldendt.

Tilsvarende hævder Aristoteles, at elementerne luft og ild på grund af deres ⁵⁰ egen natur - altså ikke som følge af en frastødningskraft - vil søger bort fra universets centrum. De forskellige blandingers natur er bestemt af de egenskaber, som

Den aristotelisk-ptolemæiske verdensopfattelse

Fra den græske oldtid og helt op til midten af Det 16. Århundrede dominerer den naturfilosofiske opfattelse, som man kalder den aristotelisk-ptolemæiske naturopfattelse. Hovedpunkterne i den kan kortfattet beskrives som følger.

Jorden står stille i centrum af universet

Det er Aristoteles' (384-322 f.Kr.) og Ptolemaios' (ca. 100-160 e.Kr.) opfattelse, at jorden befinder sig i midten af universet, idet ¹⁶ jordens centrum falder sammen med universets

Hans Fink
Carsten Bernt Pedersen
Niels Thomassen

Nordisk Forlag A/S, Copenhagen 1998

Himmelske
Samfund
Natur

55 sammensætningen har. Hvis de jordiske genstandes bevægelser ikke er påvirket af ydre forhold – vil de – naturligt – altid foregå som retlinede bevægelser mod eller bort fra Jordens centrum. Bevægelsens hastighed afhænger dels af tingenes vægt, og dels af den modstand, som udøves mod bevægelsen.

I det himmelske område, som er præget af *evighed, uforanderlighed og fuldkommenhed*,
65 gælder den celeste mekanik. Her er den eneste forandring, der finder sted, himmellegemernes evige bevægelse på firmamentet i *fuldkomne cirkelbevægelser med konstant omdrejningshastighed*. Forklaringen er
70 ifølge Aristoteles, at alt hinsides månens sfære består af et særligt „femte element“, kvintessensen eller æteren. Det ligger i disse æteriske himmellegemers egen natur, at de – eller rettere de krystalsfærer, som de sid-
75 der på – altid vil bevæge sig med jævn hastighed i en fuldkommen cirkelbevægelse. Derfor kræver det principielt ikke nogen yderligere forklaring, at et himmellegeme bevæger sig i en fuldkommen cirkelbevæ-
80 gelse med jævn hastighed, idet dette jo er dens naturlige bevægelse; man har så fuldt ud forklaret alt, hvad der er at forklare.

De naturlige og unaturlige bevægelser

Aristoteles skelner således mellem de naturlige bevægelser og de såkaldt unaturlige eller tvungne bevægelser. Det er selvfølgelig kun de naturlige bevægelser, der ud fra hans naturfilosofiske opfattelse er af videnskabelig interesse. De *naturlige bevægelser* er de tilfælde, hvor bevægelsen alene
90 er et udtryk for, at legemet følger sin egen natur, fx at himmellegemerne bevæger sig i jævne cirkelbaner, eller at sten søger mod Jordens centrum i rette linjer.

En følge af denne opfattelse er, at han ikke interesserer sig for at udvikle en videnskabelig forståelse af, hvorledes teknikken fungerer, fordi det her drejer sig om tvungne bevægelser. Selve *tanken* om at udvikle en anvendt videnskab eller en teknolo-

logi, forstået som en teknik, der er baseret på en naturvidenskabelig indsigt, som er så central i vor kultur, er ham komplet uforståelig. Lidt forenklet sagt kan dette forklare, hvorfor grækerne ikke i noget større omfang brugte deres viden til at udvikle teknikken.

Alt er kvalitativt

Al forandring opfattes som kvalitative ændringer. Hvor atomismen (se s. 251) og den klassiske mekanik (se s. 278-279) betragter enhver forandring som et resultat af en kvantitativ ændring, forårsaget af bevægelser, opfatter Aristoteles enhver bevægelse som et resultat af en kvalitativ forandring. Slagordsmæssigt udtrykt: *For naturvidenskaben siden renæssancen er al forandring bevægelse, mens al vægelse er forandring for Aristoteles*.

Det geocentriske planetrystem

På denne baggrund bliver det en hovedopgave for den græske astronomi at konstruere et *geocentrisk* (geocentrisk, gr./la.: med Jorden som centrum) planetrystem, der kan forklare alle observationer af himmellegemerne udelukkende ved jævne cirkelbevægelser, hvor alle himmellegemerne roterer omkring Jorden. Denne opgave blev løst i geometrisk forstand af Ptolemaios i Alexandria, og hans løsning står uanfægtet de næste tretten hundrede år.

Den største vanskelighed på Aristoteles' tid var at „redde fænomenerne“, dvs. lave en geometrisk model – baseret udelukkende på et system af jævne cirkelbevægelser – der kunne forklare planeternes, specielt Venus' og Mars', bevægelser. Disse planeter bevæger sig tilsyneladende på højst uregelmæssig måde, idet de – når man observerer dem nat efter nat – ikke går i jævne cirkelbevægelser om Jorden, men udfører en slags *sløjfebevægelser på banen*. Det ser ud, som om de stopper op for derefter at gå baglæns (en *retrograd* bevægelse) uden for den oprindelige bane; derefter stopper de atter op for igen at gå frem uden for den oprindelige bane, hvorefter de endelig

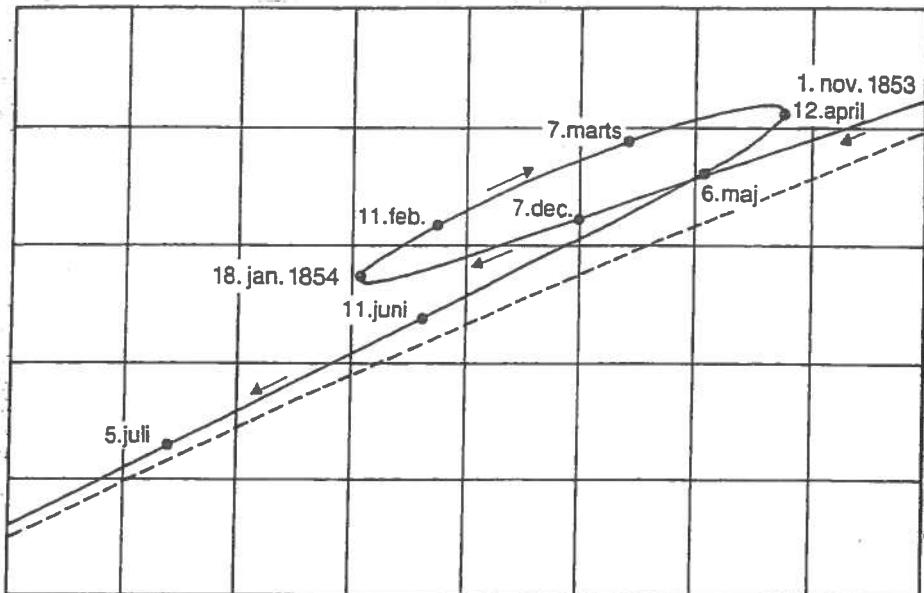

Fig. 1. Mars' bevægelse på himmelkuglen. Planeten ses at gå mod øst undtagen i perioden 18. januar-12. april, da den går mod vest.

glider ind i den oprindelige bane igen. (Se fig. 1)

Ptolemaios' Almagest

Ptolemaios' astronomiske hovedværk hedder (direkte oversat fra græsk) „Astronomiens overensstemmelse med matematikken“. Værket er dog – siden det i Europas middeleevra bliver kendt, da det oversættes fra arabisk til latin – blevet omtalt under den arabiske titel, *Almagest*. Allerede i Det 8. Århundrede blev værket nemlig oversat til arabisk i Bagdad.

Ptolemaios' geometriske metoder er indviklede og skal ikke gennemgås i detaljer. Ved hjælp af en såkaldt *epicykel* kan han redegøre for de retrograde planetbevægelser; hvis man antager, at planeterne bevæger sig hurtigere i en mindre cirkelbane, en epicykel, hvis centrum bevægede sig langsommere på en anden og større cirkel, *deferentcirklen*, som havde centrum i Jorden, kan man beskrive de retrograde bevægelser (se fig. 2 og 3).

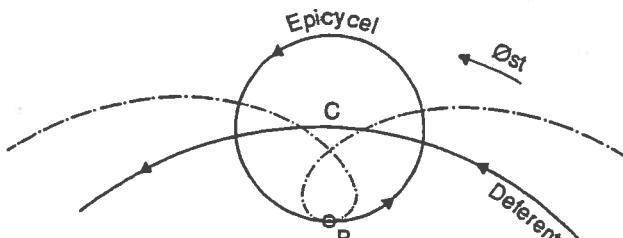

Fig. 2. Planetens bevægelse på epicyclen og epicycelcentrets bevægelse på deferenten frembringer i forening den virkelige planetbane (den stippled linie) med de karakteristiske sløjfer.

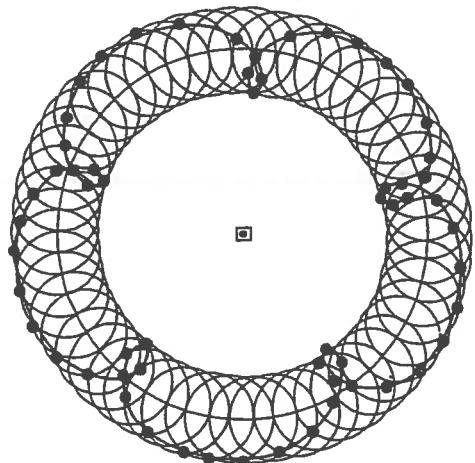

Fig. 3. Planeternes retrograde bevægelse forklaret ved en kombination af 2 cirkelbevægelser: Planeten bevæger sig på en hovedcirkel – deferenten – samtidig med at den udfører en epicycelbevægelse.

Hvis man lader deferentcirklens centrum bevæge sig i en cirkelbane rundt om Jorden, får man en ekscentrisk cirkel, som i sig selv eller kombineret med yderligere ¹⁷⁰ epicykler, ligeledes kan forklare retrograde bevægelser og en række andre afgivelser (se fig. 4 A, B, og C).

Ptolemaios vil fastholde, at *alle cirkelbevægelserne uden undtagelse sker med jævne hastigheder*, men han opdagede, at langt fra alle himmellegemernes bevægelser skete med jævne hastigheder – set fra centrene for epicyklerne eller de eksentriske cirkler. Det lykkedes ham herefter at konstruere ¹⁸⁰ cirkler, kaldet *ækvantcirkler* som havde deres centre et eller andet vilkårligt sted, hvorfra hastighederne kunne beskrives som jævne. *Ækvantcirklen* betyder imidlertid det paradoksale, at et og samme himmellegeme bevæger sig i en cirkel omkring et centrum, mens det foretager en jævn bevægelse omkring et andet.

Betratget som en *ren instrumentel metode* til en matematisk forudsigelse af himmellegemernes positioner, der stemmer med de faktiske observationer, som man havde i datiden, er Ptolemaios' resultater fremragende. Ptolemaios er den første, der har

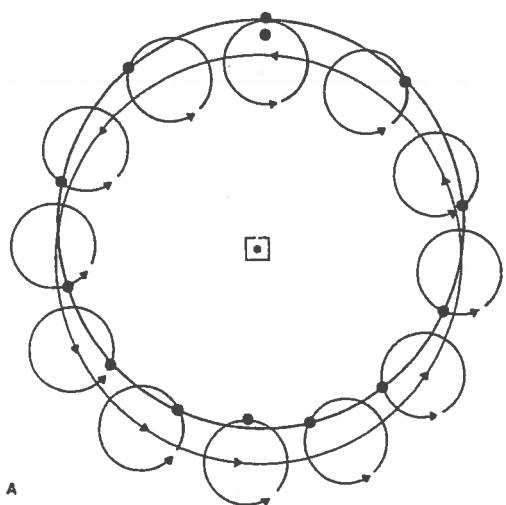

Fig. 4 A. viser hvorledes en epicykel kan frembringe samme virkning som en ekscentrisk cirkel.

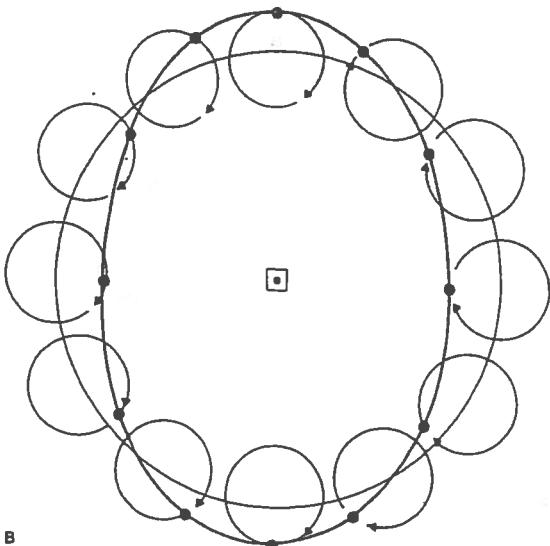

Fig. 4 B viser hvorledes en ellipseformet bane fremkommer.

frembragt en geometrisk model, som fuldstændigt stemte med tidens observationer. ¹⁹⁵ Imidlertid er der et alvorligt problem, som udelukker en fysisk tolkning af Ptolemaios' matematiske modeller.

Det interesserer åbenlyst ikke Ptolemaios, om hans geometriske konstruktioner svarer til virkeligheden. Hans konstruktioner er ikke blot *indbyrdes forskellige* for hvert enkelt himmellegeme, men de er også *indbyrdes uforenelige*, selv når det drejer sig om forklaringen på forskellige fænomenet ved det enkelte himmellegeme.

Således forklares månens bevægelseshastighed ud fra en model med en stor epicykel, selvom dette medfører, at månens tilsyneladende størrelse skulle variere langt mere end iagttagelserne viser. Til at forklare de iagttagne variationer af månens størrelse benytter han en helt anden model. Overhovedet findes der ikke hos Ptolemaios nogen sammenhængende geometrisk model, der gælder på samme tid for alle en planets bevægelser, og langt mindre finder man en sammenhængende konstruktion, som kan forklare hele planetsystemet. [---]

For Aristoteles ville en sådan model – uanset dens rent beregningsmæssige værdi – som ikke kan være en afspejling af virkelighedens indretning, være klart utilfredsstillende. Dette forhold spiller også senere en væsentlig rolle for Copernicus' bestræbelser på at opstille et alternativ til Almagest, nemlig hans *heliocentriske* (gr./la.: med solen som centrum) planetssystem (se s. 264-265).

Archimedes

Bortset fra matematikkens og astronomiens område nåede den græske videnskab ikke mange resultater, der kan betragtes som naturvidenskab i egentlig forstand. Der er dog nogle få vigtige undtagelser, hvorfaf en enkelt forsker kort skal nævnes.

Archimedes (ca. 287-212 f.Kr.) fra den græske koloni Syracus på Sicilien kan betragtes som en af de meget få arvtagere til den erfaringsmæssigt baserede, kvantitative del af den pythagoræiske tradition. Han grundlægger en matematisk udforskning

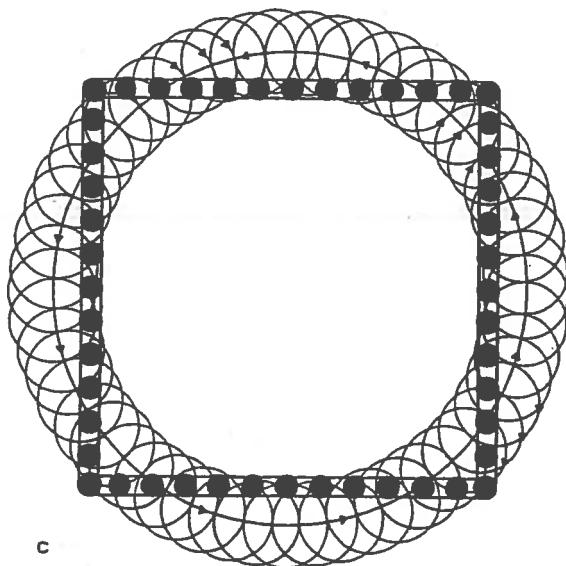

Fig. 4C viser hvorledes man ved et passende valg af radier og hastigheder endog kan få en helt kvadratisk bane frem.

af såvel den mekaniske statik som hydrostatikken, og når frem til et videnskabeligt niveau, som ikke har sin lige i antikken. Archimedes har ikke bare videnskabshistorisk interesse; en række af hans resultater indgår som elementære dele af nutidens naturvidenskab, som der stadig underves i på skoler og læreanstalter.

Matematisk fysik: Statik

Statikken, læren om legemers ligevægt under påvirkning af givne kræfter, er som praktisk disciplin meget gammel, idet den fremtræder som kunsten at benytte vægstænger. Dette var ægypterne i stand til at gøre til byggeformål og til vejning allerede ca. 3.500 år f.Kr. Det er imidlertid Archimedes, som grundlægger den videnskabelige statik på en så eksakt måde, at hans arbejder er højdepunktet af oldtidens matematiske fysik.

Den metode med at arbejde med *grænseværdier* (se nedenfor om cirklens kvadratur), som Archimedes betjener sig af, foregriber på flere afgørende måder Galileis (1564-1642) og Newtons (1642-1727) resultater (se s. 272-274 og s. 276-278). Archimedes' lære om legemers tyngdepunkter, som går ud på, at et legemes vægt kan betragtes som samlet i ét matematisk punkt, *tyngdepunktet*, og ikke som jævnt fordelt over hele legemet, er en stor intellektuel bedrift. Newton stod med et tilsvarende problem, og han nægtede at offentliggøre sine resultater, indtil han kunne bevise, at tyngdens virkning på et stort legeme, fx jorden, kunne opfattes på samme måde, nemlig som samlet i ét punkt.

Archimedes viste, at et stift legeme, der er ophængt i sit tyngdepunkt, altid vil være i ligevægt, uanset hvordan det drejes. Vægtstangsprincippet var kendt, men han formulerede og begrundede det matematisk. I hydrostatikken fandt han bl.a. den lov, som bærer hans navn, *Archimedes' lov*: Et legeme, der er nedsænket i en væske, taber lige så meget i vægt, som den fortrængte væskemængde vejer.

STEEN BECK

EUROPA
SAMFUND > KULTUR >
IDÆER > LITTERATUR
OLDTIDEN DEL 1

DANSKLÆRFORENINGEN

JESUS OG KRISTENDOMMEN

De første ansatser til en åndelig enhedskultur i Europa blev skabt i middelalderen, og den samlende faktor var kristendommen. Kristendommens rødder skal imidlertid findes i oldtiden, nemlig i Israel, hvor den jødiske vandreprædikant Jesus grundlagde en religiøs bevægelse, som efter hans død bredte sig til hele Romerriget og herfra videre til resten af Europa (og store dele af resten af verden). Men hvem var han? Hvad ved vi om ham? Og hvorfor var det lige netop hans budskab, som fik en sådan gennemslagskraft, at fortællingen om ham med en vis ret er blevet kaldt 'the greatest story ever told'?

VANDREPRÆDIKANTEN JESUS

Historien om Jesu liv og død kendes først og fremmest fra *Det Nye Testamente*s fire evangelier, som blev skrevet af evangelisterne Markus, Johannes, Lukas og Mathæus mellem 60 og 100 år efter hans død. Derudover eksisterer der en række såkaldt *apokryfe* skrifter, som ikke blev en del af kristendommens officielle tekstgrundlag, da det blev endeligt fastlagt i 300-tallet e.Kr. Ud over enkelte udsagn hos jødiske og romerske historikere, som også skriver efter Jesu død, findes der ikke nogen ikke-kristne oldtidsskilder til Jesu liv.

Det er heller ikke meget, man ved om de fire evangelister, der skrev Jesu 'officielle' livshistorie. Det er dog nærliggende at forestille sig, at de var tilknyttet de kristne menigheder, der opstod umiddelbart efter Jesu død. Med deres beretninger imødekom de sand-

synligvis et behov i disse menigheder for at få nedskrevet beretningen om Jesus, før den gik i glemmebogen. *Markusevangeliet* er den ældste tekst, og *Mathæus-* og *Lukasevangeliet* er skrevet af forfattere med kendskab til Markus' tekst. *Johannesevangeliet* er skrevet senere end de øvrige og er stærkt påvirket af græske filosofiske strømminger. Evangelierne er altså ikke forstehåndskilder, og fra en kildekritisk synsvinkel kan man sige, at de på mange måder siger mere om de første kristne og deres opfattelse af Jesus end om manden selv. Ud over evangelierne er der meget få oldtidsskilder til hans liv, og de er alle skrevet mange år efter hans død. Dette er dog ikke uden videre et argument for, at man skal betvivle de kristne kilders sandhedsværdi. Dels fylder Israel i det hele taget ikke meget i de store oldtidshistorikeres værker, dels er det ikke så underligt, at en vandreprædikant som Jesus,

der jo kom fra samfundets jævne lag, ikke fik nogen stor plads i oldtidshistorikernes fortællinger om 'store mænd'.

Spørgsmålet om evangeliernes værdi som kildeskrifter har ikke desto mindre været ivrigt diskuteret blandt moderne teologer og historikere. Blandt kristne fundamentalister (dvs. mennesker, som mener, at Bibelen er Guds ord) er holdningen, at evangelier-

ne er sande vidnesbyrd om et menneske, som både var en historisk person og Guds søn. I modsætning hertil er der dem, der mener, at man faktisk ikke kan være sikker på, om Jesus overhovedet har eksisteret som den person, vi hører om i evangelierne. Måske har der eksisteret en reformjødisk vandreprædikant, og menighederne har ud fra fortællinger om ham opbygget en mytologi om denne

TIDSTAVLE: JESUS OG KRISTENDOMMEN

År 0	Jesus bliver født
33	Jesus korsfæstes
49	Jerusalemrådet vedtager, at også ikke-jøder kan være kristne
66-73	Jødeoprør, som ender med nederlag
ca. 70	De kristne evangelier skrives ned
95	Kristenforfølgelserne begynder
135	Jerusalem ødelægges, og jødernes spredes
303-305	Den sidste store kristenforfølgelse
325	Kejser Konstantin sammenkalder til kirkemøde i Nikea
380	Kejser Theodosius giver kristendommen fortrinsret
391	Kejser Theodosius gør kristendommen til romersk statsreligion
430	Kirkefaderen Augustin afslutter sit værk <i>Om gudssstaten</i>
451	Kirkemødet i Khalkedon bekræfter fastlæggelsen af dogmerne

mystiske religionsgrundlæggers mirakler og budskaber. Jesus er altså ikke en historisk person, men en skikkelse i den kristne mytologi. Imellem disse to positioner kan man finde mange nuancer. Nogle mener fx, at der er god grund til at tro, at Jesus har eksisteret (Jesus er jo netop ikke en religions mytiske grundlægger en gang i en ubestemt fortid, men næsten samtidig med de første menigheder), men det gør bestemt ikke diskussionen af forholdet mellem det historisk beskrivende og det religiøst fortolkende i evangelierne mindre vigtig.

I det følgende anlægges den synsvinkel, at der har levet en vandreprædikant ved navn Jesus, og at han opfattede sin mission som guddommelig. Om han kunne udføre mirakler, og om han både var menneske og Gud, er imidlertid ikke et spørgsmål, historikeren kan svare på. Fra en kulturhistorisk synsvinkel er der under alle omstændigheder en ting, der er vigtigere end spørgsmålet om, hvem han i virkeligheden var. Det er, at historien om ham fik en enorm betydning for europæisk kulturhistorie, for millioner og efter millioner af mennesker har levet deres liv ud fra den overbevisning, at Jesus var Guds søn og døde for vore synders skyld.

FRA BETLEHEM TIL GOLGATA

Jesus blev født omkring år 0. Faktisk er det jo med henvisning til hans fødsel, at den moderne tidsregning med dens f.Kr. og e.Kr. blev opfundet (dog først i 500-tallet). Jesus levede på et tidspunkt, hvor der var store religiøse og politiske modsætninger i det jødiske samfund. Politisk var jøder splittede i deres holdning til den romerske besættelsesmagt. Nogle gik ind for samarbejde, andre gik ind for væbnede modstand. Efter Jesu død brød denne modsætning som nævnt ud i lys lue og førte til slut til den jødiske stats opløsning. Også religiøst og kulturelt var der stærke modsætninger i det jødiske samfund. I den ene lejr var der traditionelt indstillede jøder, som forsøgte at bevare den jødedom, der var blevet etableret efter det babyloniske fangenskab. I den anden lejr var der reformjøder, som udfordrede selvsamme tradition. Reformjødedommen opstod, bl.a. fordi hellenismen med dens mange nye tanker også kom til Israel. Mysteriereligioner og filosofiske strømninger som stoicisme og nyplatonisme betonede individets direkte adgang til Gud og lagde derfor mere vægt på det inderlige gudsforhold end på de mange regler, som prægede den officielle jødedom. Det var i denne politisk og kulturelt tilspidsede situation, at Jesus gav sit bi-

drag til en reform af jødedommen med sin betoning af individets inderlige gudsforhold, etiske forpligtelser og forestillingen om evigt liv til det enkelte menneske.

Ifølge evangelisten Matthæus er Jesus født i Betlehem. Hans mor var forlovet med tømreren Josef, og de måtte under en folketælling drage til den lille by Betlehem, hvor Maria fødte Jesus i en stald. Om fødslen og de forunderlige begivenheder i den forbindelse berettes der i juleevangeliet, som man kan læse i Lukasevangeliet. De fire evangelier springer stort set Jesu barndom over. Evangelierne fortælles af forfattere, som har sans for de afgørende begivenheder og symbolske højdepunkter, og Jesu barndom har åbenbart været for almindelig til, at den er en historie værd. Dette tyder på, at Jesus først er blevet sig bevidst om sin guddommelige mission som voksen – eller at evangelisterne kun kender historierne om den voksne Jesu mirakler.

Som ca. 30-årig trådte Jesus ifølge evangelierne frem som omvandrende prædikant med et budskab, der udfordrede den eksistente jødedom. I begyndelsen var han sandsynligvis knyttet til en gruppe jødiske reformatorer, der havde samlet sig omkring en skikkelse ved navn Johannes Døberen, og det er givetvis på denne baggrund, man skal forstå, at Jesus ifølge Matthæusevangeliet lader Johannes

døbe sig i Jordanfloden. Herefter kom Jesus til egnen omkring Jerusalem, hvor han prædikede og ifølge evangelierne fandt tilhængere i store dele af befolkningen. Hans aktionsradius begrænsede sig sandsynligvis til halvtreds kilometer i omegnen af Jerusalem, og hans gerning varede ikke mere end tre år, måske endda kun et. I denne periode levede han af fastboende sympatisørers hjælpsomhed.

Man skal nok ikke undervurdere Jesu lust til at udfordre jødernes officielle repræsentanter. Han havde i månederne forinden ankomsten til Jerusalem udfordret det jødiske præsteskab med sine taler og underfulde gerninger, og nu provokerede han magthaverne i deres egen højborg. For at understrege sin pointe opsøgte Jesus templet, hvor han anklagede de handlende for at bespotte et helligt sted. Reaktionen udeblev da heller ikke. Jesus blev anklaget for gudsbespottelse af de jødiske autoriteter, og skærtorsdag (som er det navn, dagen siden fik), fire dage efter hans ankomst til hovedstaden, spiste han for sidste gang sammen med sine tolv apostle (de mænd, der stod Jesus nærmest, og som han udvalgte til at forkynde evangeliet). Dette måltid kaldes den sidste nadver og har fået en central betydning i den kristne gudstjeneste, hvor menigheden gentager dette måltid i nadveren.

Den sejrende Jesus. Krucifik fra ca. 1100 i romansk stil. Tidligere Åby kirke, nu Nationalmuseet. Krucifikset er skåret i træ og beklædt med forgylte kobberplader. Jesus vises på korset, men pointen er ikke hans lidelser, men den fremtid som himmelkonge, som hans død gør mulig.

Umiddelbart herefter blev han anholdt af romerske soldater, efter at være blevet udpeget af apostlen Judas Iskariot, som mod betaling havde allieret sig med Jesu modstandere. Han førtes først frem for synedriet og den jødiske ypperstepræst, som herefter overgav ham til romerne. Langfredag blev Jesus korsfæstet på Golgata, en bakke uden for Jerusalem. Dommen lød på blasfemi med baggrund i hans påstand om at være Messias, og for at ydmyge ham henviste romerne til hans påstand om at være Messias ved at indprænte »Jesus af Nazareth – jødernes konge« på korset.

Den her genfortalte historie er naturligvis dramatisk, tankevækkende og sine steder makaber. Dens fulde betydning kommer imidlertid først til syne i lyset af de begivenheder, der udspiller sig efter Jesu død. Det er disse begivenheder, der etablerer den særlige kristne forståelse af 'meningen' med Jesu liv og død.

Efter sin død blev Jesus taget ned fra korset og begravet, men da tre kvinder to dage efter hans død kom for at tilse graven, var stenen taget bort og graven tom. I gravkammeret sad en engel, som sagde til kvinderne, at Jesus var opstanden fra de døde, og at de intet skulle frygte. At Jesus var opstanden, betyder, at han ikke var død, eller formuleret i kristne termer: at han havde overvundet døden. Evangelierne fortæller, at Jesus i månederne efter sin død opsøgte sine disciple og fortalte dem, hvordan de skulle forholde sig og udbrede hans lære. Først to måneder efter sin død, på det, der kaldes Kristi Himmelfartsdag, forlod han endeligt sine disciple for at fare til himmels.

Det er fortællingen om den tomme grav og den opstandne Kristus, der danner kernen i kristendommen. Jesu genopstandelse tages som bevis for, at døden ikke er endelig, og ligesom der for Jesus var et liv efter døden, er der det for enhver, som tror. Dette er evangeliernes hovedbudskab og

grunden til, at historien om Jesus for kristne er meget mere end en historie om en religionsstifter. Jesus er både et jordisk menneske, der led en frygtelig død, og den ophøjede Gudsøn, som fejrer døden til side. Jesu død som menneske viser 'tragisk', at det bedste menneske blev slæt ihjel, og på den måde er synden i verden blevet større end nogensinde, men hans død viser samtidig, at Gud valgte at ofre sig selv (for Jesus er en del af Gud) ved at tage menneskenes synder på sig.

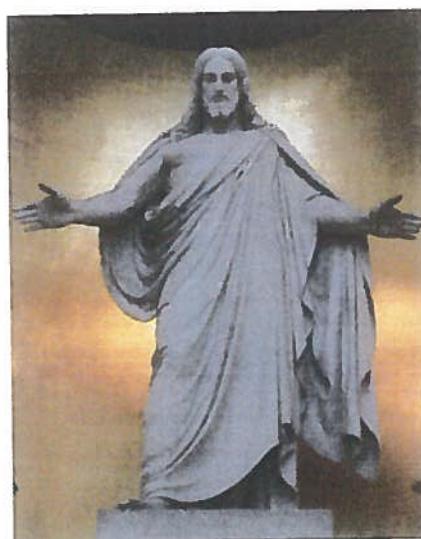
BUDSKABET

Meget tyder på, at Jesus betragtede sig selv som en troende jøde, der dog mente, at der var behov for en mere etisk fortolkning af jødedommen. Af evangelierne fremgår det, at hans diskussioner med farisæere og skriftkloge handler om fortolkningen af loven og profeterne, som han fuldt ud anerkender, men som han fortolker i et såkaldt sindelagsetisk perspektiv: At være et troende menneske handler ikke så meget om at overholde regler og fx være flittig med at læse i de hellige skrifter, det handler derimod om at være et godt menneske, der behandler sin næste på en ordentlig måde. Det er blevet sagt, at Jesus dermed ændrer perspektivet på menneskelivet fra kollektivreligo-

Den lidende Jesus. Elmehus-krucifiks. Fra ca. 1350. Her er det den lidende Jesus og dermed 'mennesket' Jesus, som er i centrum.

Kristusfigur i Vor Frue Kirke, Københavns Domkirke. Skulptur af Bertel Thorvaldsen. Thorvaldsen var en internationalt berømt dansk skulptør fra 1800-tallets første halvdel. Hans kristusfigur er hverken den fjerne konge eller det døende menneske på korset, men en faderlig skikkelse, som udstråler varme, kærlighed og imødekommenhed og giver mennesket en fundamental tryghed.

nens lovbundne forestillingsverden til individualreligionens fokusering på menneskets indre kvaliteter og etiske forpligtelse.

Man skal dog passe på med at overbetone Jesu brud med jøde-dommen. Den tilhører en senere kristen epokes forsøg på at sætte skel mellem kristendom og jøde-dom. For de mennesker, der skrev evangelierne, var det indlysende, at Jesus var jøde, og at det var jødedommen, han ønskede at reformere. Man kan i den forbindelse hæfte sig ved, at evangelierne gør meget ud af at forankre Jesu forkyndelse og skæbne i sammenhæng med jødernes hellige skrifter. Igen og igen peges der på, at Jesus virkeliggør noget, som er blevet profeteret i den hebraiske bibel. Flere steder peges der direkte på, at Jesus er den Messias (den salvede), som nævnes mange steder i den hebraiske bibel, og som skal udfri folket fra dets trængsler. Kristus er græsk og betyder ligefrem 'den salvede', altså Messias.

Jesus fremstår i evangelierne som en skikkelse, der besidder en række overnaturlige egenskaber. Han er i stand til at helbrede syge, genoplive døde, gå på vandet, forvandle sten til brød og vand til vin. Disse egenskaber er ikke unikke for Jesus, men kendes fra andre religioner, hvor de bl.a. tjener som en slags bevisførelse for den udvalgtes guddommelige herkomst

og ret til at fortælle menneskene sandheden. Fænomenet kaldes med en religionsvidenskabelig betegnelse *shamanisme*. I en kristen fortolkning er Jesu overnaturlige evner således et tegn på hans guddommelige herkomst.

Religionshistorisk set er det dog ikke dette, der er det særlige ved Jesus. Det særlige er snarere, at han forkyndte et religiøst budskab præget af høje etiske principper, og at han i en særlig historisk situation kom til at udfordre den eksisterende trosretning og var villig til at sætte sin egen eksistens på spil for at forsøre det, han troede på.

Hvad Jesus egentlig mente, har siden været meget omdiskuteret. Det hænger sammen med, at han formulerede sig på en måde, som var flertydig og kræver aktiv indsats fra den, der læser evangelierne. Han formulerede sig ikke i holdninger og budskaber, men fortalte sanseanskuelige historier, der kunne illustrere og eksemplificere hans budskab. Disse historier kaldes *lignelser*. Det er så at sige op til læseren selv at fortolke lignelsen, hvilket er med til at gøre *Det Nye Testamente* til en mere fortolkelig bog end så mange andre hellige bøger. Læseren skal selv gøre et arbejde og 'inderligt' tilegne sig og forstå.

LIGNELSEN OM DEN BARMHJERTIGE SAMARITANER

»Da rejste en lovkyndig sig og ville sætte Jesus på prøve og spurgte ham: »Mester, hvad skal jeg gøre for at arve evigt liv?« Han sagde til ham: »Hvad står der i loven? Hvad læser du dér?« Manden svarede: »Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjer-te og af hele din sjæl og af hele din styrke og af hele dit sind, og din næste som dig selv.« Jesus sagde: »Du har svaret rigtigt. Gør det, så skal du leve.« Men han ville ret-færdiggøre sig selv og spurgte Jesus: »Hvem er så min næste?« Jesus svarede og sagde: »En mand var på vej fra Jerusalem ned til Jeriko og faldt i hænderne på røvere. De trak tøjet af ham og slog ham, så gik de og lod ham ligge halvdød. Tilfældigvis kom en præst den samme vej; han så manden, men gik forbi. Det samme gjorde en levit, der kom til stedet; også han så ham og gik forbi. Men en samaritaner, som var på rejse, kom hen til ham, og han fik medynk med ham, da han så ham. Han gik hen og hældte olie og vin i hans sår og forbandt dem, løftede ham op på sit ridedyr og bragte ham til et herberg og sørgede for ham. Næste dag tog han to denarer frem, gav værten dem og sagde: »Sørg for ham, og hvad mere du lægger ud, vil jeg betale dig, når jeg kommer tilbage. Hvem af disse tre synes du var en næste for ham, der faldt i røvernes hænder?« Den lovkyndige svarede: »Han, som viste ham barmhertighed.« Og Jesus sagde: »Gå du hen og gør ligeså!..«

DE FØRSTE MENIGHEDER – OG PAULUS

Jesus efterlod sig ikke en fasttømret organisation, der kunne fastholde og videreforsmide hans tanker og ord. Han efterlod sig så at sige alene det liv, han havde levet, de ord, han havde sagt, og de mirakler, han havde udført. Det var derfor meget uklart, hvad han ønskede, at de, der havde kendt ham, skulle gøre. De havde faktisk kun meget gådefulde budskaber at forholde sig til. Fx dette: »Hvis nogen vil efterfølge mig, skal han fornægte sig selv og tage sit kors op og følge mig. Den, der vil frelse sit liv, skal miste det; men den,

der mister sit liv på grund af mig, skal finde det.« (Matt. 16, 24-25).

Ret hurtigt forvandlede hans tilhængerskare sig til menigheder, der dyrkede ham som Guds søn. Disse menigheder, som i begyndelsen var rent jødiske, overtog en række jødiske skikke, men de ændrede også på regler og ritualer, fx erstattede de den traditionelle jødiske omskærelse med dåben, og til de gammelkendte ritualer tilføjede de nadveren, som var en efterligning af Jesu sidste måltid med sine disciple skærtorsdag. I den urkristne menighed var der ikke noget decideret hierarki mellem præst og menighed. Enhver har frit kunnet

tage ordet, men i løbet af det første århundrede efter Jesu død opstod en strammere organiseringsform og et lerd præsteskab. En religion, der snart skulle forvandle en lokal sekt til en verdensreligion med sin egen kult, myte og rite, var ved at tage form.

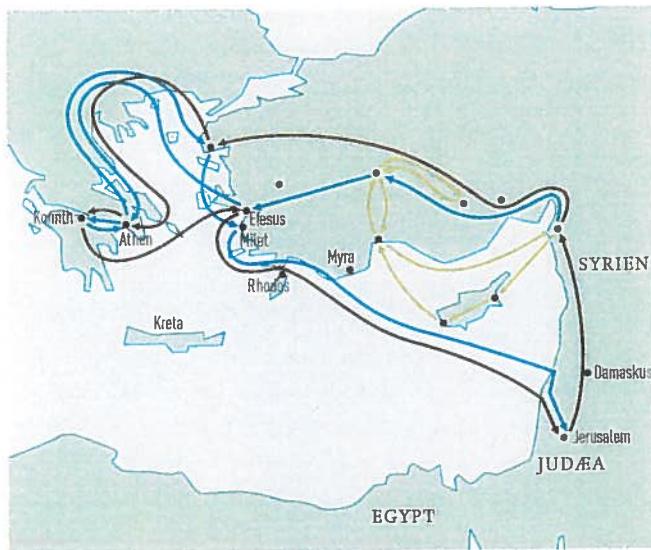
Den centrale skikkelse i den tidlige kristendoms historie er Paulus (1. årh. e.Kr.), om hvem det med rette er blevet sagt, at han er kristendommens egentlige grundlægger.

Paulus' liv og færden kender

vi ganske godt i kraft af hans breve, som er en del af *Det Nye Testamente*, og Lukas' beretning om ham i *Apostlenes Gerninger*. Faktisk er Paulus' breve det ældste vidnesbyrd om kristendommen, for han skrev dem mellem 45 og 62, altså omkring femten år efter Jesu død og flere årtier før evangelisterne. Det kan dog med stor sikkerhed fastslås, at Paulus hverken har kendt eller set Jesus, mens han levede.

Paulus var oprindelig uddannet som farisær, altså en jødisk skriftlærd, og han tog som ung mand del i de jødiske forfølgelser af Jesu tilhængere i årene efter hans død. Men efter en oplevelse på vejen til Damaskus blev han omvendt til kristendommen, modtog dåben og blev en energisk fortaler for kristendommen. Paulus drog ud på missionsrejser i hele middelhavsområdet, hvor han grundlagde menigheder og skabte en fælles kult og rite for den unge kristne religion. Da han vendte tilbage til Jerusalem, blev han anklaget for at overskride den jødiske lovgivning, men han anmodede som romersk statsborger om at komme til Rom for at blive retsfulgt der. Her døde han sandsynligvis under Kejser Neros kristenforfølgelse (ca. år 64 e.Kr.).

Paulus var den, der løsrev den tidlige kristendom fra dens jødiske sammenhæng og gjorde den til en religion for alle, som troede

Paulus' missionsrejser. Med Paulus spredte kristendommen sig til hele romerriget, som Israel var en del af. Paulus oprettede menigheder i mange byer, og hans tekster i *Det Nye Testamente* er stilet til disse menigheder, fx i Efesus, Milet og Korinth.

- ▶ 1. missionsrejse
- ▶ 2. missionsrejse
- ▶ 3. missionsrejse

på Jesus som Kristus, på opstandelsen og det evige liv. Han tilførte dermed kristendommen en universal betydning og gjorde den til en religion for alle. Og det skulle vise sig at være en afgørende forudsætning for den rolle som fælleseuropæisk religion, som kristendommen kom til at spille.

Det var også Paulus, som for alvor gav Jesu død og opstandelse betydning ved at fastslå, at »Kristus døde for vore synder« (Første Korintherbrev 15, 3). Hermed var de første byggesten til dannelsen af den kristne teologi lagt.

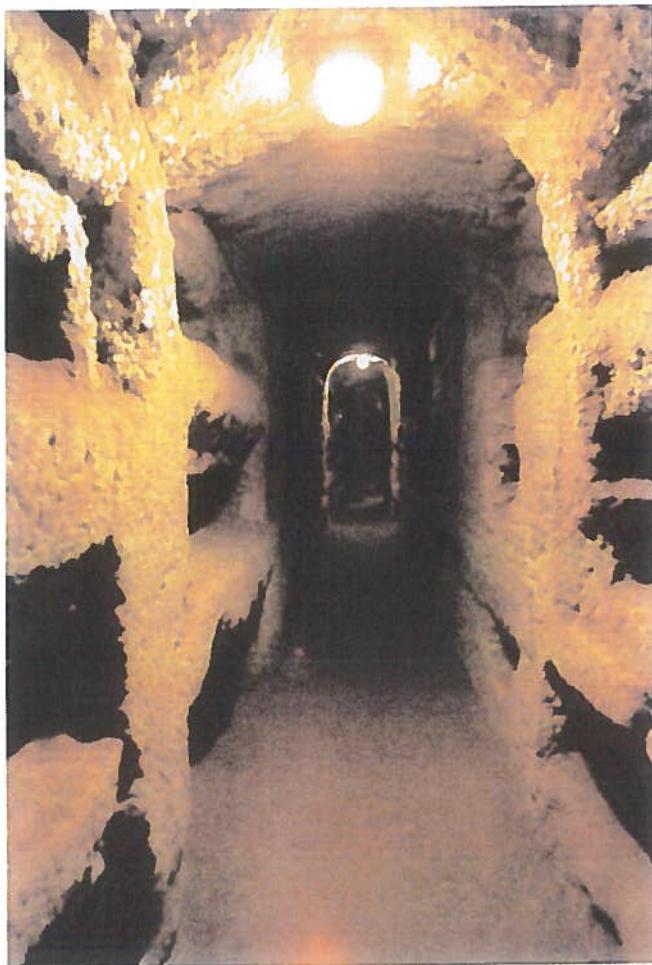
FRA UNDERGRUNDSRELIGION TIL STATSRELIGION

Kristendommen udbredtes med stor hast. Der blev etableret kristne menigheder overalt i den romersk dominerede middelhavsverden, og snart måtte magthaverne i Rom og de romerske provinser konstatere, at den nye monoteistiske religion appellerede til mange befolkningsgrupper.

I sig selv var det ikke noget problem for de romerske myndigheder, at der var kommet en ny religion til. Dem var der mange af i det store og brogede rige. Man kunne stort set dyrke den gud, man ville, bare man anerkendte kejserens guddommelige status. Det skulle imidlertid hurtigt vise sig, at lige netop anerkendelsen af

kejseren som en gud var noget, der faldt de kristne svært. De nægtede at deltage i kejserkulten, for som monoteister var de af den opfattelse, at der kun er én Gud, nemlig den kristne. I *Det Nye Testamente* blev Jesus godt nok citeret for at have sagt, at man skal give kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er, men for de kristne betød det, at man skulle respektere øvrigheden og ikke, at man skulle dyrke kejseren som gud. De romerske autoriteter forlangte derfor noget, som de kristne ikke kunne honorere.

Resultatet var, at de kristne i flere perioder blev forfulgt af de romerske myndigheder. Under Kejser Nero blev kristne i stort tal henrettet og kastet for løverne ved de dyrekampe, som blev afholdt på Colosseum. Kristendommen blev derfor en undergrundsreligion, der holdt til i de romerske byers katakomber, som var smalle underjordiske gangsystemer med gravpladser. Oldtidskristendommen blev i høj grad præget af følgelserne, og blandt kristne opstod der en kult omkring martyrerne, dvs. de personer, der led og døde for 'sandheden'. Forestillingen om martyrernes lidelser smelte sammen med opfattelsen af Jesu lidelser og skabte således en lidelsesmystik, som blev helt central i kristendommen. At være Kristi efterfølger var at tåle den lidelse og smerte, som kunne

Katakomber. De kristnes skjulested. Romas største og kendteste katakombe, Catacombe di San Callisto.

medføre døden, og så meget desto vigtigere blev forestillingen om opstandelsen og det evige liv.

Forfølgelserne gjorde tilsyneladende ikke kristendommen mindre populær. Tværtimod voksede antallet af romere, som tilsluttede sig bevægelsen, og i begyndelsen af 300-tallet var de

kristne menigheder blevet så store, at de romerske magthavere tog det bemærkelsesværdige skridt at anerkende bevægelsen ved at give generel religionsfrihed. Det skete i år 313 under Kejser Konstantin, hvis interesse for den kristne kirke var så stor, at han personligt var til stede ved kirkemødet i Nikæa i Lilleasien. Det var bl.a. her, at treenighedsdogmet blev vedtaget (altså at Gud, Søn og Helligånd er én). Det var også her, at kirken vedtog, at sand kristendom er at tro på Jesus som både gud og menneske.

Det har været heftigt diskurset, hvorfor Konstantin tog det dramatiske skridt ikke bare at anerkende kristendommen, men også at bygge sin politik på den. Sandsynligvis var motivet magtpolitisk. Den romerske kejsermagt havde behov for at støtte sig til en åndelig strømning, der havde kvaliteter til at skabe kulturel enhed og fælles identitet i et stort og sammensat rige, og hvilken religion var mere egnet end kristendommen, der allerede på dette tidspunkt havde fjernet sig fra sin jødiske baggrund og nu fremstod med et universelt budskab og en moderat kultform (gudstjernen)? På den måde blev kristendommen, som kort forinden havde været forfulgt af de romerske myndigheder, paradoksalt nok Romerrigets sidste redningsplanke.

Det er også blevet hævdet, at Konstantin personligt havde stor sympati for kristendommen med dens markante etiske budskab og moderate kultform. Ifølge senere (kristne) historikere skulle Konstantin endda have omvendt sig til kristendommen på sit dødsleje i 337. Der er dog al mulig grund til at sætte spørgsmålstegn ved denne påstand.

Snart var kristendommen ikke blot anerkendt blandt andre, men den eneste officielle religion i Romerriget. I 380 erklærede Kejser Theodosius kristendommen for statsreligion i Romerriget, og få år efter forbød han det, der snart kom til at hedde hedenskabet, dvs. den græsk-romerske gudedyrkelse med dertilhørende kultiske begivenheder. Fx forbød han i 393 De Olympiske Lege. Der skulle ikke gå mange år, før Romerriget blev delt, og Det Vestromerske Rige gik under. Men da var kristendommen allerede i gang med at vokse sig så stor, at den kunne feje alle de andre oldtidsreligioner af banen i et Europa, som dermed for første gang i historien fik en fælles åndelig kultur.

HVORFOR SEJREDE KRISTENDOMMEN?

Hvordan kunne det gå til, at en lille reformjødisk sekt kunne blive udgangspunkt for en religions-

dannelse, som i løbet af de næste århundreder blev den altdominerende i Europa og siden også i andre dele af verden? Kulturhistorisk går det naturligvis ikke an at henvise til, at den bare var en mere sand og troværdig religion end alle de andre. Det kan man selvfølgelig mene, men det forbliver en trossag, og tro er ikke noget godt udgangspunkt, hvis man vil gå historisk til værks.

Kulturhistorisk skal kristendommens folkelige succes ses i sammenhæng med den usikkerhed i forhold til samfund og institutioner, som prægede den hellenistiske og romerske periode, ikke mindst i tiden omkring imperiets opløsning i 300- og 400-tallet. Mennesker, som havde brug for en tro og et fællesskab i en svær tid, fik i den kristne kirke og tro et gennemarbejdet livsgrundlag at holde sig til. Kirken havde et moralsk grundlag at optræde som autoritet ud fra, og selv om dette grundlag i perioder kunne være svært at få øje på, fordi kirken i middelalderen blev en stærk magtfaktor, så gav det kirken en autoritet i almindelige menneskers bevidsthed, som beskyttede mod det, der var værre: magthaverne uden moral og med rent kyniske interesser. Hertil kom, at de kristne tog afstand fra slaveriet. I kristne menigheder kunne både rige romere og slaver dyrke den samme kult, hvis stifter jo havde

lagt vægt på alle menneskers principielle ligeværd.

Også den kristne lidelseskult havde en vældig tiltrækning på specielt de laveste sociale lag. Evangeliernes beretning om Jesu lidelseshistorie og opstandelse rummede en fortælling, som fattede mennesker, der ikke havde meget at se frem til i dette liv, kunne spejle deres håb i. Med forestillingerne om synd og nåde blev deres tilværelse ikke blot hårdt arbejde og evig ydmygelse, men en dramatisk kampplads, hvor den enkeltes adfærd og sindelag kunne berede vejen for et liv efter døden, hvor belønningen var evig fred, lys og lykke. Med udviklingen af den kristne guds-tjeneste, helgendyrkelsen, pilgrimsstederne osv. trak kristendommen faktisk en række af mysteriereligionernes elementer med ind i den nye tid. På den måde leverede den noget nyt, men bevarede også meget af det, som mennesker inden dens vældige udbredelse havde fundet i andre religioner.

RAVNKEL FRØJSGODES SAGA

Kapitel 1

På kong Harald Hårfagers tid – han var søn af Halvdan Svarte, der var søn af Gudrød Jagtkonge, som igen var søn af Halvdan den Gamle og Madkarrige, en søn af Øystein Fjært, der efter var søn af svenskekongen Olav Træhugger – kom en mand ved navn Halfred sejlende til Island og landede ved Breddalen, neden for Fljotsdalshøvding. Med sig på skibet havde han sin kone og en søn, som hed Ravnkel. Han var femten år, en laven og dygtig ung mand.

15 Halfred byggede sig en gård. Om vinteren døde en udenlandsk trækvinde, som hed Arntrud. Efter hende blev gården kaldt Arntrudssted. Om foråret flyttede Halfred sin gård nordpå over fjeldsletten og slog sig ned i Geddedal.

15 En nat drømte han, at en mand kom til ham og sagde: „Det er meget uforståigt af dig, Halfred, at ligge her; flyt du din gård vestpå over Lagarfljot; der venter lykken dig.“ Derefter vågner han og flytter sine ejendele over Rangå til Tunge til den gård, der siden da har heddet Halfredsssted. Her blev han boende, til han blev gammel. På sin tidligere gård efterlod han en galt og en gedebuk. Samme dag som Halfred var draget bort, styrtede et fjeldskred ned over gårdenes bygninger, hvorfed de to dyr omkom. Af den grund kalder des stedet siden Geddedal.

Ax

Kapitel 2

Om sommeren red Ravnkel ofte op over fjeldsletterne. På den tid var Jøkelsalen helt bebygget op til broen over Jøkelså. Ravnkel red op over Fljotsdalsfjeldsletten og fandt en ubeboet dal, der strakte sig ud fra Jøkelsalen. Den dal forekom ham bedre egnet til beboelse end andre dale, han før havde set.

Da Ravnkel kom hjem, bad han sin fader om at skifte med ham, idet han forklarede, at han agtede at begynde for sig selv. Dette var hans fader indforstået med, og han bygger sig så en gård i den omtalte dal og kalder den Adelbol. Ravnkel blev gift med Odbjørg, en datter af Skjoldulf fra Laxådalen. De fik to sønner; den ældste hed Tore og den yngste Asbjørn.

Da Ravnkel havde taget land ved Adelbol, beredte han stort blot. Han lod inrette et rummeligt gudehov. Der var ingen god, Ravnkel elskede højere end Frøj, og ham gav han halvpart i alle de bedste dyr, han ejede. Ravnkel tog hele dalen ind under sin besiddelse og gav folk land, men ville så også være deres overhoved og gjorde sig til deres høvding. Af den grund fik han tilnavnet Frøsgode. Han respekterede kun i ringe grad sine medmenneskers rettigheder, men var i øvrigt dygtig og i besiddelse af mange værdifulde egenskaber. Han tvang Jøkelsalmændene til at være sine tingmænd. Mod sine egne mænd var han medørlig og venlig, men strid og stivsindet mod Jøkelsalmændene, og de nød ingen retfærdighed fra hans side. Ravnkel var ofte indblandet i tvekamp og betalte aldrig beder til nogen, hvad de så end stillede op.

Fljotsdalsfjeldsletten er vanskelig at færdes på, meget stenet og sumpet, men alligevel rider fader og son

ofte på besøg hos hinanden, fordi der var godt sammenhold og udmærket forståelse imellem dem. Halfred synes, vejen var besværlig, og søgte derfor vej over de 60 fjelde, som findes i Fljotsdalshøjsletten. Han fandt der en vej, der var mere tør, men længere. Den hedder nu Halfredsvej. Den vej drager kun de, der er bedst stedkendt på Fljotsdalsfjeldsletten.

Kapitel 3

Bjarne hed en mand, der boede på gården Laugarhus i Ravnkelsdal. Han var gift og havde med sin kone to sønner, Sam og Øjvind, smukke og lovende unge mænd begge to. Øjvind var hjemme hos sin fader, men Sam var gift og boede nordpå i dalen på gården Leiskskåle. Han var meget velhavende og selvbevidst, dertil løykig. Øjvind blev købmand og seafarer; han tog til Norge og var der om vinteren. Derfra rejste han videre ud og tog ophold i Miklagård. Her kom han i stor anseelse hos græerkongen og blev der et stykke tid.

Ravnkel ejede et dyr, som var ham mere værd end noget andet; det var en brun hingst med en sort stribe hen ad ryggen; han kaldte den Frøjaxe. Han gav sin ven Frøj halvpart i den hest. Denne hest elskede han så højt, at han svor en dyr ed på at dræbe enhver, der red på den uden hans vilje.

Kapitel 4

Torbjørn hed en mand; han var broder til Bjarne og boede på gården Hol i Ravnkelsdal lige over for Adel-

bol mod øst. Torbjørn var fattig og havde mange at sørge for. Hans ældste søn hed Ejnær, en stærk og dygtig ung mand.

Et forår sagde Torbjørn til Ejnær, at han blev nødt til at søge sig en plads, „fordi jeg ikke har brug for mere arbejdskraft, end der kan ydes af de folk, der er for hånden, og du vil sagtens kunne få en plads, så dyrtig du er. Når jeg beder dig drage hjemmefra, skyldes det ikke mangel på kærlighed, men mere min evneløshed og fattigdom. Mine andre børn vil kunne hjælpe til med arbejdet nu, og du vil lettere kunne få en plads end de.“

Ejnær svarer: „Det er lovlig sent, du siger dette til mig, for nu er alle de bedste pladser besat, og jeg bryder mig ikke om kun at have dem at vælge imellem, som de andre har vraket.“

En dag tog Ejnær sin hest og red til Adelbol. Ravnkkel sad i stuen. Han tog venligt og vel imod ham. Ejnær spurgte Ravnkkel, om han kunne få plads hos ham. Han svarede: „Hvorfor søger du så sent; jeg ville have taget dig før nogen anden; men nu har jeg fastet de folk, jeg har brug for, på nær én, og det er til et arbejde, som du sikert ikke bryder dig om.“ Ejnær spurgte, hvad det var. Ravnkkel svarede, at han ikke havde fået fat i nogen til at vakte småkvæget, og det savnede han i høj grad. Ejnær sagde, han var ligeglads med, hvad slags arbejde han blev sat til, men han ville have tjeneste et helt år.

„Så vil jeg straks sige dig vilkårene,“ sagde Ravnkkel. „Du skal vakte 50 hunfår på sæteren, skove alt sommerbrændsel og skaffe det hjem. For dette arbejde vil jeg give dig et helt års kost og ophold. Men der er én ting, jeg vil pålægge dig ligesom mine andre kvæghyrder.

Frojfaxe går omkring i dalen med en flok hopper, han skal du drage onsorg for sommer og vinter. Og én ting vil jeg advare dig imod: Jeg vil ikke have, at du nogensinde sætter dig på ryggen af ham, hvor nødvendigt du end kan synes, det er, for jeg har lovet højt og helligt, at jeg vil dræbe den mand, som rider på ham. Der går 12 hopper sammen med ham. Hvilkens af dem, du ønsker, skal stå til din rådighed nat eller dag. Gør nu, som jeg siger, for det er et gammelt ordssprog, at den, der advarer, volder ingen ulykke. Nu ved du, hvordan jeg vil have det.“

Ejnær sagde, at han ikke var såståbelig at ride på den hest, det var ham forbudt at bruge, når der var mange andre til rådighed.

Kapitel 5

Ejnær drager nu hjem efter sit tøj og flytter til Adelbol. Så blev kvæget drevet gennem Ravnkelsdal hen til den sæter, som hedder Grjotteigssæter. Det gik godt for Ejnær om sommeren, idet der lige til midtsommer ikke blev et eneste får borte for ham. Men så forsvandt lige ved 30 hunfår på en nat. Ejnær leder omkring på alle græsgange, men finder dem ikke. De var borte næsten en uge.

En morgen tidligt gik Ejnær ud, da søndagen lettede og støvregnen holdt op. Han tager en stav i hånden, bidsel og dækken og går så over Grjotteigsåen, der løber forbi sæteren. Men der på den grusede åbred lå de får, der havde været hjemme om aftenen. Han drev dem hjem til sæterhytten og drager så af sted for at lede efter dem, der tidligere var blevet borte. Han får nu øje

på hingsten og hopperne henne på grusbanken og overvejer at få fat i en hoppe til at ride på, idet han mente, han ville komme hurtigere af sted, hvis han red, end hvis han skulle gå. Da han kom hen til hestene og søgte at indfange dem, var de alle sky, fordi de ikke var vant til at blive redet på. Kun Frøjfaxe var rolig; han stod, som han var gravet fast i jorden. Ejnar mærker, at morgenens går, og tænker ved sig selv, at Ravnkel sikkert ikke sikr alt vide, om han red på hingsten. Han tager nu hesten, giver den bidslet på, lægger dækkenet på dens ryg og rider op langs med Grjotakleften, op til jøklerne og vestpå langs med jøklerne til det sted, hvor Jøkelsåen strømmer frem under dem, så ned langs åen til Reykjæsæteren. Han spurgte alle hyrderne på sæteren, om nogen havde set de savnede får, men det var der ingen, der havde.

Ejnar red på Frøjfaxe lige fra tidligt daggry til sent på eftermiddagen. Hesten bar ham hurtigt af sted og vidt omkring, fordi den lagde alle kræfter i. Ejnar kom i tanken om, at det var på tide at drive de får ind, som var hjemme på sæteren, selv om han endnu ikke havde fundet dem, der var forsvundet. Han red så østpå over højderyggen ind i Ravnkelsdal, og da han kommer ned til Grjotteig, hører han brægen af får fra kløften, som han før var redet langs med. Han drejer så derhen og ser 30 hunfår komme løbende imod sig. Det var dem, der havde været borte hele ugen. Han drev dem nu hjem sammen med de andre får.

Hesten var drivvåd af sved, stærkt stænket med ler og dædtræt. Den væltede sig en tolv gange om og udstødte så en høj vrinsken. Derefter sætter den i fuldt firspring ned ad vejen. Ejnar farer efter hesten for at komme den i forkøbet, så han kan få fat i den og føre

den tilbage til hopperne, men den var så sky, at Ejnar slet ikke kunne komme i nærheden af den.

Hesten galoperer ned gennem dalen og standser ikke, før den kommer til Adelbol. Dér sad Ravnkel til bordet. Da hesten kommer hjem foran døren, vrinskede den højt. Ravnkel sagde til en kvinde, som varde op ved bordet, at hun skulle løbe til døren, „for der var en hest, der vrinskede, og det forekom mig, at det var Frøjfaxe“. Hun går hen i døren og ser Frøjfaxe meget ilde tilredt. Hun sagde til Ravnkel, at Frøjfaxe stod uden for døren i en yndlingshest vil, siden den er kommet hjem?“ siger Ravnkel. „Det varsler næppe noget godt.“

Derpå gik han ud, og da han ser Frøjfaxe, siger han til den: „Jeg synes, du ser ud til at være ilde tilredt, fosteresen, men din forstand har du da i behold, siden du sagde det til mig, og dette skal blive hævnet. Gå du nu tilbage til dine hopper.“ Den gik straks op gennem dalen til sit stod.

Ravnkel går i seng om aftenen ogsov natten til ende. Om morgenen lod han sadle en hest til sig og rider op til sæteren. Han var iført mørkt tøj. I hånden havde han en øks og ikke flere våben. Ejnar havde netop drevet færene sammen i folden; han lå på gærdet og talte dyrene, og kvinderne var i færd med at malke.

De hilste ham. Han spurgt, hvordan det stod til. Ejnar svarer: „Det er ikke gået så godt, for 30 hunfår var borte en hel uge, men nu er de da fundet igen.“

Han sagde, det var ikke noget at regne, „er der ikke sket det, der er værre? Det er heller ikke hændt så ofte, som det kunne ventes, at færene var løbet bort. Men har du ikke redet på Frøjaxe i går?“ Han siger, det kunne han ikke nægte. Ravnkel svarer: „Hvorfor red du på denne hest, som det var dig forbudt at ride på, da der dog var nok andre, som du havde lov til at bruge? Jeg skulle endda have tilgiver dig denne forseelse, hvis jeg ikke havde svoret så dyr en ed; men jeg respekterer, at du vedgår din fejl.“ Men ud fra den overbevisning, at en mand ikke bliver til noget, hvis han ikke opfylder et højtideligt givet løfte, sprang han af hesten og dræbte ham med sin økse.

Derefter rider han hjem til Adelbol og fortæller, hvad der er sket. Siden sendte han en anden mand op til småkvæget på sæteren. Han lod Ejnars lig føre fra sæteren og vestpå til brinken og rejste en varde ved dyssen. Den kaldes Ejnarsværde, og når solen står over den, holdes der midaften på sæteren.

45

Kapitel 7

Torbjørn på Hol hørte om sin søn Ejnars drab. Budskabet mishagede ham i høj grad. Han tager sin hest og rider over på Adelbol og beder Ravnkel om erstatning for drabet på sonnen.

Ravnkel sagde, at Ejnar ikke var den eneste mand, han havde dræbt, „og du kan ikke være ukendt med, at jeg ikke vil betale erstatning til nogen; det kommer folk til at finde sig i. Alligevel vil jeg sige, at dette drab forekommer mig værre end noget andet, jeg har forvoldt. Du har været min nabo i lang tid, jeg har

kunnet lide dig, og vi er kommet godt ud af det sammen. Der var heller ikke kommet noget alvorligt i vejen mellem mig og Ejnar, hvis han ikke havde redet på hingsten. Men vi må ofte angre, at vi siger for meget; vi kommer sjældnere ud for at måtte angre, at vi sagde for lidt end for meget. Jeg er nu villig til at vise, at jeg finder den gerning, jeg her har gjort, værre end nogen anden, jeg har øvet. Jeg vil forsyne din husholdning med malkekæg i sommer og ned kød af slagtet kvæg til høst; det vil jeg gøre hvert år, så længe du vil føre din egen husholdning. Dine senner og døtre skal jeg hjælpe dig med at sæge for, så de kan blive sendt veludstyrede hjemmesfra og komme i gode kår. Og hvis du trænger til noget af det, jeg har rådighed over, så skal du sage til, og du skal fra nu af ikke komme til at savne noget. Du skal føre dit eget hus, så længe du selv har lyst til det, men flytte herhen, når du bliver ked af det, så skal jeg nok forsørge dig, så længe du lever. Lad os så være forligit. Jeg tror, de fleste vil synes, det drab har været mig vel dyr.“

„Jeg vil ikke tage mod de vilkår,“ siger Torbjørn.
„Hvad forlanger du så?“ siger Ravnkel. Da siger Torbjørn: „Jeg vil, at vi skal tage nogle mænd til at afsige voldgiftskendelse i vor sag.“

Ravnkel svarer: „Så vil det få udseende af, at du er min ligemand, og på de betingelser kan vi ikke blive forligit.“
Så red Torbjørn bort og ned gennem herredet. Han kom til Laugarhus, træffer sin broder Bjarne, fortæller ham, hvad der er sket, og beder ham yde sin bistand i denne sag.

Bjarne sagde, at han ikke følte sig som Ravnkels lignemann, „og selv om vi har rådighed over en del pen-

ge, kan vi ikke for alvor stridtes med Ravnkel, og det er et sandt ord, som siger, at den mand er klog, som kend der sin begrænsning. Mange, der har haft mere at råde over end vi, er ved retssager mod ham blevet indviklet i vanskeligheder. Jeg synes, du har vist ringe forstand ved at afslå så gode vilkår, og jeg vil ikke have med denne sag atøre.“

Torbjørn kom nu med mange nedsettende ord om sin bror og siger, at jo mere brug der var for hans indsats, desto ringere var den. Han rider så bort, og de skilles temmelig koldt.

Han standser ikke, før han kommer ned til Leikskåle; der banker han på døren. Der kom nogen til døren, og Torbjørn beder om at komme til at tale med Sam. Sam hilste venligt på sin frænde og bad ham komme indenfor og blive. Torbjørn trak noget på det. Sam kan se på Torbjørn, at han ikke er glad, og spørger, hvad der er i vejen, og han fortalte så, at hans søn Ejnar var blevet dræbt.

„Det er ikke noget opsigtsvækkende nyt, at Ravnkel slår folk ihjel,“ siger Sam.

Torbjørn spørger, om Sam ville yde ham nogen støtte. „Sagen her er af den slags, at selv om jeg er den, der står den dræbte nærmest, har hugget ikke ramt fjernt fra dig.“

„Har du forsøgt at få oprejning af Ravnkel?“
Torbjørn sagde, som sandt var, hvordan det var forlobet mellem ham og Ravnkel.

„Jeg har aldrig før hørt om, at Ravnkel har givet nogen et tilbud som det, han har givet dig,“ siger Sam.
„Nu vil jeg ride med dig op til Adelbol, og lad os være ydmyge over for Ravnkel og se, om han vilstå ved sit tilbud. Han viser sig nok medgørlig.“

„Det forholder sig sådan,“ siger Torbjørn, „at Ravnkel sikkert ikke er villig længere, men jeg er heller ikke nu mere til sinds at tage mod hans tilbud, end da jeg red fra mødet med ham.“

Sam siger: „Jeg tror, det vil blive vanskeligt at klare sig mod Ravnkel i en retssag.“

Torbjørn svarer: „I unge får ingen fremgang, fordi alting vokser i jeres øje. Jeg twivler på, at nogen mand kan have så store uslinge til freender som jeg. Jeg synes, det er for ringe, at folk som du, der bider sig ind at være lovkyndige og er hidige i småsager, ikke vil tagke sig af denne sag, der er så soleklar. Det vil blive beberejdet dig, som rimeligt er, fordi du er den i vor slægt, der er højest på strå. Men nu ser jeg nok, hvad vending sagen vil tage.“

Sam svarer: „Hvad fordel kan du have af, at jeg fører denne sag, når vi så begge med skam må lade den falde?“

Torbjørn svarer: „Det vil nu være en stor træst for mig, hvis du overtager sagen; så får det gå med den, som det kan.“

Sam svarer: „Nødig går jeg i gang med dette, og jeg gør det kun på grund af vort slægtskab; men det skal du vide, at jeg synes, du er en ringe mand at hjælpe.“
Så rakte Sam hånden frem og overtog Torbjørns sag.

Kapitel 8

Sam lader en hest saddle og rider op gennem dalen til en gård, tilsyser drabet og sikrer sig mænd imod Ravnkel. Denne får nys derom og finder det latterligt, at Sam har påtaget sig at føre retssag imod ham.

Så gik vinteren, og om foråret, da man var nået til stævnedagene, rider Sam hjemmefra op på Adelbol og stævner Ravinkel for drabet på Ejnar. Derefter rider Sam ned gennem dalen og opbyder naboerne til at ride til ting og afgive deres udsagn i sagen, og så forholder han sig roligt, til folk bereder sig til at drage til ting.

Ravinkel sendte da mænd ned gennem dalen for at kalde folk til våben og opbrud. Han drager af sted med sit tingfølge, 70 mænd stærkt. Med denne flok rider han østpå over Fljotsdalstjeldsletten, forbi enden af søen, tværs over landryggen til Skridedalen, op gennem Skridedalen og sydpå over Øxeheden til Berufjord og så den lige tingvej til Sida. Der er sytten dagsreiser sydpå fra Fljotsdalen til Tingvold.

Men da han var redet bort fra herredet, kalder Sam folk sammen. Det er mest løse og ledige folk, han får i sit tingfølge, foruden dem, han havde opbuddt til at fremkomme med deres udsagn i sagen. Sam forsyner alle disse folk med våben og klæder og kost. Så drager han en anden vej ud af dalen. Han drager mod nord til broen, derpå over broen og videre frem over Mødrealsstjeldsletten; de var på Mødreald om natten. Derfra red de til Herdebredestunge og så oven om Blafjeldene og derfra ned i Krogsdalen og så sydpå over Sand og kom ned til Sandefjeld og derfra til Tingvold. Ravinkel var endnu ikke kommet; rejsen gik langsommere for ham, fordi hans vej var længere. Sam tjælder boden til sine tingmænd, men langt fra det sted, hvor Østfjordsfolkene plejer at tjælde. Noget senere kom Ravinkel til tinget. Han tjælder sin bod, hvor han var vant til det, og hørte, at Sam var til stede på tinget. Det forekom ham latterligt. Dette ting var særdeles tal-

rigt besøgt. De fleste høvdinger på Island var til stede. Sam opsøger alle høvdingerne og bad om hjælp og bistand. Men de svarede alle det samme, at de ikke mente, de stod i så stor gæld til Sam, at de af den grund ville i strid med Ravinkel Gode og sætte deres anseelse på spil. De siger også, at det er gået de fleste, der har haft retsstridigheder med Ravinkel, således, at han har bragt skam over dem og tunget dem til at lade deres sag falde.

Sam går hjem til sin bod, og både han og Torbjørn var triste til mode og frygtede, at deres sag ville falde sådan ud, at de ikke kunne vente andet end spot og skam. – Så bekymrede er de to fraender, at de hverken kan sove eller spise, for alle høvdingerne undslag sig for at støtte dem, selv de, af hvem de havde ventet at få hjælp.

Kapitel 9

Så en morgen tidlig vågner gamle Torbjørn. Han vækker Sam og bad ham stå op, „for jeg kan ikke sove.“ Sam står op og kommer i tøjet. De går ud og ned til Ørænen neden for broen. Der vasker de sig. Torbjørn sagde til Sam: „Mitt råd er, at du lader vo-re heste hente, så vi kan gøre os klar til at tage hjem. Det er nu indlysende, at vi ikke får andet end skam ud af det.“

Sam svarer: „Det er i sin orden, da du kun var opsat på at føre proces mod Ravnkel og ikke ville gå ind på de betingelser, som mangen en, der har et mellomværende efter sin pårørende, med glæde ville have modtaget. Du beskyldte både mig og alle andre, der ikke

ville hjælpe dig i denne sag, for at mangle mod. Nu vil jeg ikke give tabt, før alt håb om, at jeg kan få udrettet noget, erude.“

Det gør så stærkt indtryk på Torbjørn, at han græder. Så ser de vest for åen, længere nede end de sad, at fem mænd kom gående fra samme bod. Det var en høj, men ikke kraftig mand, der gik foran, i løvgren kjortel og med et kostbart sværd i hånden; han havde regelmæssige ansigtstræk, var rødmosset og tækkelig af udsendte, havde lysbrunt hår og en kraftig hår vækst. Denne mand var let at kende, for han havde en lys lok i sit hår på venstre side.

Sam sagde: „Lad os stå op og gå vestpå over åen og møde disse mænd.“

De går nu ned langs åen, og mannen, der gik forrest, hilser først på dem og spørger, hvem de er. De sagde deres navn. Sam spurgede så manden, hvad han hed, og han sagde, han hed Torkel, og at han var søn af Tjostar. Sam spurgede ham om slægt og hjemsted. Han sagde, hans slægt stammede fra Vestfjordene, hvor han også selv var vokset op, men at han nu boede i Torskfjord.

Sam spurgede: „Er du gode?“ Han sagde, det var langtfra. „Er du da bonde?“ sagde Sam. Det var han heller ikke, sagde han. Sam sagde: „Hvad er du så?“ Han svarer: „Jeg er løs og ledig; jeg kom herud til Island sidste vinter; jeg har været udenlands syv år og drog til Miklagård, hvor jeg blev kongens håndgangne mand; men nu opholder jeg mig hos min broder Torgeir. „Er han gode?“ spørger Sam. Torkel svarer: „Ja, han er gode over Torskfjord og videre over Vestfjordene.“ „Er han her på tinget?“ spørger Sam. „Ja, det er han.“ „Hvor mange folk har han i sit følge?“ „Han

har 70 mand,“ siger Torkel. „Er I flere brødre?“ spørger Sam. „Der er også en tredje,“ siger Torkel. „Hvem er han?“ spørger Sam. „Han hedder Tormod,“ siger Torkel, „og bor i Gardar på Alptæs; han er gift med Tordis, en datter af Torolf Skallagrimsson fra Borg.“

„Vil du yde os nogen støtte?“ spørger Sam. „Hvad trænger I til?“ spørger Torkel. „Høvdingers hjælp og styrke,“ siger Sam, „fordi vi har en retssag med Ravnkel Gode om Ejnar Torbjørnssons drab, og vi kunne nok fortørste os til at få den ført igennem med din hjælp.“ Torkel svarer: „Som jeg sagde, er jeg ikke gode.“

„Hvordan kan det være, at du er blevet sådan tilskidsat, da du dog er høvdingesøn lige såvel som dine brødre?“ Torkel svarer: „Jeg sagde ikke, at jeg ikke havde godedømme, men jeg overdrog det til min broder Torgeir, før jeg drog udenlands; siden har jeg ikke overtaget det igen, fordi jeg synes, det er i gode hænder, så længe han varetager det. Gå I til ham og bed ham om hjælp; han er en fremragende mand, dygtig og i alle måder dannet, ung og ærgerlig. Sådanne mænd er det, I snarest kan gøre jer håb om at få hjælp af.“

Sam siger: „Hos ham vil vi intet opnå, medmindre du støtter vor sag.“

Torkel siger: „Så meget vil jeg love, at jeg snare vil være med jer end imod, fordi jeg finder det i høj grad på sin plads at kræve oprejsning efter en nær pårørende. Gå I nu i forvejen til boden og gå indenfor. Folkene ligger og sover endnu. I vil se, at der længere inde ligger to sovesosser af skind tværs over boden; jeg har ligget i den ene, i den anden sover min broder Torgeir. Han har haft en stor byld på fodden, ligesiden han kom til tinget, og derfor har han kun fået lidt sovn om

natten. Men i nat gik der hul på bylden, og betændelsen kom ud. Nu er han faldet i sovn og har stukket benet ud af soveposen og frem på fodbrættet på grund af den stærke hede, der er i fodden. Lad den gamle mand gå foran og ind gennem boden; han gør indtryk af at være meget svækket af alderdom og at se dårligt. Når du, gammel, så kommer til soveposen, skal du snuble voldsomt, og fald så mod fodbrættet og grib fat i den hånd, der er forbundet, ryk i den og læg mærke til, hvordan han tager det.“

Sam sagde: „Du råder os vist så godt du kan, men jeg tror nu ikke, det er tilrådeligt at gøre dette.“

Torkel svarer: „En af delene må I gøre, enten følge mit råd eller lade være at søgeråd hos mig.“ Sam siger: „Vi vil gøre, som han har rádet os.“ Torkel sagde, han ville komme senere, „for jeg venter på mine mænd.“

Kapitel 10

Nu begiver Sam og Torbjørn sig af sted og kommer til boden; alle mændene derinde lå ogsov. De ser straks, hvor Torgeir ligger. Gamle Torbjørn var forrest og stavrede af sted, meget usikker på benene. Da han kom hen til soveposen, faldt han over mod fodbrættet, griber fast i den syge tå og rykker til. Torgeir vågner derved, sprang op fra soveposen og spurgte, hvem det var, der bræsede sådan frem, at de væltede over folks fødder, der var elendige nok i forvejen.

Men hverken Sam eller Torbjørn kunne finde på noget at svare.

Da kom Torkel skyndsomt ind i boden og sagde til

sin broder Torgeir: „Vær nu ikke så hidSIG og vred over dette, frænde, det tager du såmænd ingen skade af. Men for mangen en føjer tingene sig værre, end han gernae ville, og det hænder da, at han ikke får taget sig så godt iagt, som han ønskede. Det er ikke så underligt, at din fod gør ondt, da den har været meget bedtendt; det kan du bedst føle. Men det kan også godt være, at den gamle mand dér ikke føler mindre smerte over sin søns død, som han ingen bøder får for, og oven i købet lidder han selv mangel på alt. Det føler han bedst, og man kan ikke vente, at den, der må bære på så meget bedrøveligt i sit sind, skal se sig alt for godt for.“

Torgeir siger: „Jeg kan ikke indse, at han skal være vred på mig; det var ikke mig, der dræbte hans søn, og derfor behøver han ikke at lade det gå ud over mig.“ „Han ville heller ikke lade det gå ud over dig,“ siger Torkel, „men han kom til at tage hårdere på dig, end han ville, og det skyldtes hans dårlige syn. Han venter at opnå nogen støtte hos dig, og det er sommeligt at hjælpe en gammel trængende mand. Det er af nød og ikke af lyst, han kræver erstatning og oprejsning for sin søns drab. Men alle høvdinger undslår sig for at yde disse mænd hjælp og bærer sig derved meget usomme-ligt ad.“

Torgeir spurgte: „Hvem er disse mænds anklage rettet imod?“

Torkel svarede: „Ravnkel Gode har dræbt Torbjørns søn sageless. Han over den ene ugerning efter den anden, men under ikke nogen oprejsning deraf.“

Torgeir sagde: „Det går mig ligesom de andre, at jeg ikke ved af, at jeg skylder disse mænd så store ting, at jeg vil inddale mig i strid med Ravnkel. Det forekom-

mer mig, at han hver sommer behandler de folk, som han har retsstridigheder med, på samme måde, nemlig sådan, at de får lidet eller ingen ære deraf, inden det ender. Det går dem alle ens, og derfor tror jeg, de færreste er lystne efter at give sig i lag med ham, hvis ikke nødvendigheden tvinger dem dertil.“

Torkel siger: „Det er muligt, det ville gå mig på samme måde, hvis jeg var høvding, at jeg ikke ville synes om at strides med Ravnkel. Men sådan ser jeg ikke på det, for jeg ville synes, det er bedst at binde an med en, som alle andre har måttet bøje nakken for tidligere. Jeg ville synes, at min eller den høddings anseelse ville volse betydeligt, hvis det lykkedes os at tilføje Ravnkel en ydmygelse, og at det ikke ville gøre noget skårt i vor ære, selv om det gik os som de andre. Det, der overgår mange, kan også hænde mig: men den, der intet vover, intet vindrer.“

„Jeg ser nok,“ siger Torgeir, „hvordan det har sig med dig; du er sindet at støtte disse mænd. Nu vil jeg overdrage dig mit godedømme, så du kan have samme myndighed, som jeg hidtil har haft. Men siden hen kan vi dele den; støt du så, hvem du vil.“

„Jeg synes,“ siger Torkel, „at godedømmet er i de bedste hænder, hvis du varetager det længst muligt. Indagen under jeg det så godt som dig, fordi du har så mange ypperlige egenskaber fremfor os andre brødre, men jeg er i tvivl om, hvad jeg i øjeblikket skal gøre. Men du ved, frænde, at jeg ikke har deltaget i meget, siden jeg kom hjem til Island. Jeg kan nu se, hvad jeg skal gøre, og nu har jeg sagt, hvad jeg vil denne gang. Det kan være, at Torkel Lok kommer på steder, hvor hans ord agtes højere.“

Torgeir siger: „Jeg ser nok, frænde, at du ikke synes

om dette. Jeg kan ikke vide, hvorledes det vil ende, men hvis du ønsker det, vil vi støtte disse mænd, hvordan det så end går.“

Torkel sagde: „Jeg beder kun om denne ene ting, og jeg anser det for bedst, at hjælpen bliver givet.“

„Hvad er disse mænd selv i stand til at yde til fremme af deres sag?“ spørger Torgeir.

„Det er, som jeg sagde i dag, at vi trænger til støtte fra høvdinger; jeg selv har påtaget mig at føre sagen.“

Torgeir sagde, at så havde han hjælp behov, „og nu gælder det om at give sagen an så rigtigt som muligt. Men jeg tror, Torkel ønsker, at I skal besøge ham, før domstolene træder i virksomhed. I vil da opnå et af to for jeres stridighed, enten oprejsning eller endnu større ydmygelse end før og bedøvelse og sorg. Gå nu hjem og vær ved godt mod; det kan nok behøves, når I skal strides med Ravnkel, at I holder modet oppe nogen tid; men sig ikke til nogen, at vi har lovet jer hjælp.“

Derpå gik de hjem til deres bod og var så oprømte, som om de havde drukket øl. Alle undrede sig over, hvorfor de så hurtigt var kommet i højt humør, efter som de var langt nede, da de gik hjemmefra.

Kapitel II

Nu opholder de sig der, til domstolene træder i funktion. Så kalder Sam sine mænd sammen og går til bjerget; retten var sat. Sam gik driftigt frem for dommerne. Han begyndte straks at nævne vidner og fremførte sin sag mod Ravnkel Gode efter gældende landslov; han gjorde det sejlfrit og så dygtigt, at han havde

ære af det. Derefter kommer Tjostarsønnerne med en stor skare; alle folk fra den vestlige del af landet støttede dem, og det så ud til, at Tjostarsønnerne havde mange venner. Sam fulgt sig og endte med at opfordre Ravnkel selv til at forsvarer sig, medmindre der var nogen til stede, der ville føre forsvaret for ham på lovlig vis. Der lød stærkt bifald efter Sams tale, og der var ingen, der tilbød at føre forsvaret for Ravnkel.

Folk løb til Ravnkels bod og fortalte ham, hvorledes sagen stod. Da han havde fået besked, kaldte han straks sine mænd under våben og gik til stedet, hvor retten var sat. Han forestillede sig, at der nok kun var få modstandere, og han havde isinde at vænne småfolk af med at sagsæge ham. Han afgjede at fordrive dommerne fra deres sæde og hindre dem i udførelsen af deres hvert, så Sam ville blive nødt til at lade sin sag falde. Men det lod sig ikke gøre. Der var så stor en flok imod Ravnkel, at han ikke kunne komme frem til dommerne. Han blev trængt tilbage med stor overmagt, så at han ikke kunne komme til at høre sagsgøernes procedure; det var derfor vanskeligt for ham at fremføre sit forsvar. Men Sam førte sagen igennem til den bitre ende, så Ravnkel på dette ting blev dømt fredløs.

Ravnkel går straks til sin bod, lader hestene føre frem og rider bort fra tinget. Han var meget utilfreds med sagens udgang, fordi noget sådant aldrig var overgået ham.

Han rider så østpå over Lyngdalshøjsletten og videre østpå til Sida og standser ikke, før han når hjem til Ravnkelsdal og slår sig ned på Adelbol og lod, som om intet var sket.

Men Sam blev på tinget og gik omkring og knejsede. Der var mange mennesker, der var glade for, at sa-

gen havde fået den udgang, at Ravnkel var blevet ydmyget. De mindedes, at han havde behandlet mange uretfærdigt.

Kapitel 12

Sam ventet, til tinget er slut. Da går folk sig rede til at drage hjem. Han takker brødrene for deres støtte, og Torgeir spurgte Sam leende, hvordan han syntes, det gik.

Han var veltilfreds.

Torgeir spurgte: „Synes du nu, du er nået videre end før?“ Sam sagde: „Jeg synes, der er overgaet Ravnkel en skam, som længe vil blive husket, og det er mange penge værd.“

„Manden er ikke fredløs, så længe han ikke ved en eksekutionsrets kendelse er tvunget bort fra sine besiddelser, og det skal ske på hans hjemsted fjorten dage efter tingets oploesning.“ Denne oploesning af tinget kaldes „våbentagen“, idet folk da drager hjem fra tinget.

„Men jeg formoder,“ siger Torgeir, „at Ravnkel er kommet hjem og agter at blive boende på Adelbol.

Han har sikkert i sinde at beholde sit hovedgedømme. Og du agter vel at ride hjem og slå dig til ro på din gård, hvis du da er så heldig, at du når det. Jeg tænker, at du har fået det ud af din sag, at du kan kalde ham skovgangsmand, men de fleste vil nære samme skræk for ham som før, og du vil komme til at bøje dig endnu dybere.“

„Det er jeg ikke bange for,“ siger Sam.

„Du er en modig mand,“ siger Torgeir, „og jeg tror, at min broder Torkel ikke vil være karrig med at hjæl-

pe dig. Han vil nu følge dig, lige til sagen mellem dig og Ravnkel er afsluttet, og du kan så dig til ro. I synes vel nu, at vi er nærmest til at følge jer, ettersom vi har taget os mest af sagen. Vi skal nu for en gangs skyld følge med dig til Østfjordene; du kender måske en anden vej dertil end den almindeligt brugte?"

Sam svarede: "Jeg vil drage samme vej, som jeg kom hertil østfra."

Sam blev meget glad over Torgeirs tilbud.

Kapitel 13

Torgeir udvalgte 40 mand af sine folk til at følge sig; Sam havde også 40 mand. Dette følge var veludstyret både med våben og heste. De rider alle den samme vej, til de ved dagtiden kommer til Jøkelsdal, hvor de drager ad broen over åen. Det var om morgenen på den dag, da dommen om inddragning af Ravnkels gods skulle

forkyndes.

Torgeir spørger, hvordan de bedst kunne overraske dem. Sam sagde, at det vidste han besked med. Han drejer straks fra vejen og op på fjeldfremsspringet og rider så ad åsen mellem Ravnkelsdal og Jøkelsdal, til de kommer hen under det fjeld, ved hvis fod Adelbol ligger. Op i fjeldsletten strækker der sig en græsbevokset dal, men ned mod dalen var der en stejl fjeldbrink, og ved fodden af den ligger gården. Der stod Sam af hesten og sagde: "Lad os nu slippe vores heste løs og lade 20 mand blive her for at passe på dem, mens vi andre 60 skynder os til gården; jeg tænker ikke, der er mange, der allerede er oppe."

De gjorde, som han havde sagt. Stedet, hvor de lod

hestene græsse, kaldtes siden Hestekloften. De skynde sig til gården. Det var over den tid, da folk plejer at stå op, men på gården havde de endnu ikke rejst sig. De brød døren op med en træstamme og trængte ind. Ravnkel lå i sin seng. De greb ham og alle hans våbenføre huskarle og trak dem ud. Kvinder og børn blev drevet ind i et hus. På tunet stod et uthus; derfra og hen til stuehusvæggen var der anbragt en stang til at tørre tøj på. Ravnkel og hans mænd blev ført derhen. Han kom med mange tilbud for sig selv og sine mænd; men da det ikke hjalp, bad han om, at hans mænds liv måtte blive skånet, „fordi de ikke har forbrudt sig imod jer; det er ikke nogen vanære for mig, at I dræber mig; jeg skal heller ikke bede for mit eget liv, men jeg beder om, at I vil lade mig slippe for mishandling; det har I ingen ære af.“

Torkel sagde: "Efter hvad vi har hørt, har du ikke været videre medgørlig over for dine uvenner, så det er rimeligt, at du i dag selv får at føle, hvordan det er."

Så tager de Ravnkel og hans mænd og bandt deres hænder på ryggen. Derpå brød de uthuset op og tog reb ned fra krogen; siden tager de deres knive og genmaborer deres hader, trækker rebene igennem hullerne, kaster dem op over stangen og binder på den måde 8 mænd sammen.

Da sagde Torgeir: "Nu er det gået dig, som du har fortjent, Ravnkel, og du ville vel næppe have troet det muligt, at du skulle komme til at lide en sådan skam, som det nu er sket. Men hvad agter du nu at gøre, Torkel? Vil du blive her hos Ravnkel og passe på ham og hans mænd, eller vil du tillige med Sam drage et pilekuds afstand fra gården og forkynde dommen

om ejendommens inddragelse på en stenbakke, hvor der hverken er ager eller eng?“

Dette skulle på den tid gøres, når solen var lige i syd.

Torkel sagde: „Jeg vil blive siddende her hos Ravnkel; det synes jeg, der er mindst ulejlighed ved.“ Torgeir og Sam gik så bort og forkyndte dommen om ejendommens inddragelse; derpå gik de hen og tog Ravnkel og hans mænd ned og satte dem på tunet, og da var blodet strømmet dem ned for øjnene.

Da sagde Torgeir til Sam, at han skulle gøre med Ravnkel, hvad han ville, „for nu synes jeg ikke, han er vanskelig at have med at gøre.“

Sam svareb da: „To vilkår giver jeg dig at vælge imellem, Ravnkel. Det ene er, at du og de mænd, som jeg bestemmer, skal føres bort fra gården og dræbes; men da du har mange at forsørge, vil jeg forunde dig at sørge for dem. Og hvis du vil beholde dit liv, da skal du drage bort fra Adelbol med alle dine folk og de ejendele, som jeg bestemmer, og det bliver ikke mange, og jeg vil overtage din gård og dit godedømme. Hverken du eller dine arvinger skal nogensinde kunne gøre krav derpå. Det skal ikke være dig tilladt at bo nærmere ved end øst for Fljotsdalsfjeldsletten. Hvis du vælger dette vilkår, må du give mig håndslag derpå.“

Ravnkel sagde: „Mange ville synes, at en hurtig død var bedre end en sådan skammelig medfart; men det går mig som mange andre, at jeg vælger livet, når der er mulighed for at beholde det. Jeg gör det mest for mine sønners skyld, fordi de kun vil have ringe mulighed for at komme frem, hvis jeg dør fra dem.“

Så blev Ravnkel løst og gav Sam myndighed til selv at bestemme sagens udfald. Sam bestemte selv, hvad

Ravnkel skulle have af ejendelene, og det var meget lidt. Ravnkel fik sit spyd med sig, men ikke flere våben. Denne dag drog Ravnkel og hans folk bort fra Adelbol.

Torgeir sagde til Sam: „Jeg ved ikke, hvorfor du gør dette; selv vil du mest komme til at angre, at du skærer ham levet.“

Sam svarede, at det skulle være sådan.

Kapitel 14

Ravnkel flyttede nu østpå over Fljotsdalsfjeldsletten og tværs over Fljotsdal øst for Lagarfjot. Ved enden af søen lå en lille gård, som hed Lohhilla. Denne jord købte Ravnkel på kredit, da hans penge ikke strakte til andet og mere end at sætte bo. Folk talte meget om, hvordan hans overmod var blevet knækket, og mindedes det gamle ordsprog, at hovmod står for fald. Gårdens jordtiliggende var skovbevokset og vidt udstrakt, men bygningerne var ringe; af den grund kunne han købe jorden for små penge.

Ravnkel satte meget i gang uden at tage hensyn til, hvad det kostede; han fældede skoven, som var stor, og rejste en anselig gård, der blev kaldt Ravnkelsted. Den har altid været anset for en god gård. Det første år var det forbundet med mange ulæmper for Ravnkel at bo der. Han satte meget ind på fiskeriet. Ravnkel deltog selv ivrigt i arbejdet, mens gården var under opførelse. Han opdrættede kalve og kid det første år og havde lykken med sig, så at næsten alle de dyr, han havde ansvaret for, levede. Man kunne således sige, at det var ligé ved, der var to hoveder på hvert dyr. Sam-

me sommer blev der gjort stor fiskefangst i Lagarfljot.
Folk i herredet havde derfor deres rigelige udkomme, og
det fortsatte hver sommer.

Kapitel 15

Sam bosatte sig på Adelbol efter Ravnkel, og siden holdt han et stateligt gilde og indbyder dertil alle Ravnkels tingmænd. Sam tilbyder dem, at han vil være deres høvding i Ravnkels sted. De gik ind derpå, men var dog ikke alle enige om den sag.

Tjostarsønnerne nådede ham til, at han skulle være venlig, gammild og hjælpsom over for sine undergivne og støtte enhver, som trængte dertil; „så er de ikke mænd, hvis de ikke følger dig trofast, når du har det behov. Vi giver dig dette råd, fordi vi ønsker, det skal gå dig godt, da du efter vor opfattelse er en uforfærdet og flink mand. Pas nu godt på og vær forsiktig, for det er vanskeligt at vogte sig for onde mennesker.“

Tjostarsønnerne lod Frøjaxe og hans stod hentet hjem, og sagde, de gerne ville se dette værdifulde dyr, som var så meget omtalt. Så blev hestene hentet hjem, og brødrene så på dem.

Torgeir sagde: „Disse heste ser ud til at kunne gøre god gavn på gården. Det er mit råd, at de kommer til at gøre al den nytte, de orker, ved at arbejde, indtil de ikke kan længere på grund af alder. Og denne hingst synes mig ikke bedre end andre, snarere værre, eftersom den har givet anledning til meget ondt. Jeg vil ikke, at den skal forvolde flere drab, end der allerede er sket. Det må nu være rimeligt, at han, der ejer den, også overtager den.“

De fører så hingsten ned over tunet. En klippe rejser sig ud mod åen, og nede i den er der et dybt høl. Der fører nu hesten ud på klippen. Tjostarsønnerne trak et klæde over hestens hoved, binder tungt sten om halsen på den, tager nogle lange stænger og støder den ud over kanten, så den omkom. Stedet kaldes siden *Frøjaxe-klippen*.

Nedenfor står det gudehov, som Ravnkel havde ejet. Torkel ville derind. Han tog klaederne af alle gudebillederne. Derefter lader han tænde ild i hovet, og det hele brenner.

Så gør gæsterne sig rede til at drage bort. Sam udvælger nogle fortinlige kostbarheder og forærer brødrene. De forsikrer hinanden om deres fuldkomne veneskab og skiller soin de bedste venner. De rider nu den lige vej vestpå til fjordene og kommer hjem til Torskefjord med haeder. Sam lod Torbjørn bosætte sig på Leikskåle. Sams kone flyttede til Adelbol til sin mand, og de boede der en tid.

Kapitel 16

Ovre østpå i Fljotsdal hørte Ravnkel om, at Tjostarsønnerne havde dræbt Frøjaxe og nedbrændt hovet. Han sagde: „Jeg mener, det er tabeligt at tro på gudene,“ og forsikrede, at han aldrig mere ville tro på dem. Det overholdt han også, idet han aldrig siden blotte.

Ravnkel sad på Ravnkelssted og samlede gods. Han vandt hurtigt stor anseelse i herredet, og alle rettede sig efter ham.

På denne tid kom der særdeles mange skibe fra Nor-

ge til Island. Der var overordentlig mange mænd, der tog land i herredet i Ravnkels tid; men ingen fik lov at sidde i fred på sin jord, medmindre de forinden havde opnået tilladelse af Ravnkel til at bosætte sig. De blev også alle nødt til at love ham deres hjælp. Til gengæld lovede han dem sin støtte. Han lagde alt land øst for Lagarfjot under sig. Dette tinglag blev snart meget større og tættere bebygget end det, han tidligere havde haft. Det nåede op i Skridedal og helt op langs Lagarfjot. Der var nu kommet god orden i hans tinglag. Manden var meget mere afholdt end før; han havde det samme sindelag, når det gjaldt hjælpsomhed og gæstfrihed, men han var nu meget mere afholdt, omgængelig og medgørlig i alle henseender end før.

Sam og Ravnkel traf ofte hinanden, når folk kom sammen, men de talte aldrig om deres gamle mellemværende. Således gik der seks år.

Sam var vellidt af sine tingmænd, fordi han var omgængelig, rolig og god til at give klar besked. Han huskede de råd, som brødrene havde givet ham. Sam yndede at være iøjnefaldende og prægtigt klædt.

(5)
(5)

ned til skibet, og der blev stor glæde mellem brødrene over gensynet. Sam byder ham med sig hjem. Øjvind tager imod tilbuddet og beder Sam ride i forvejen og sende heste ned til skibet for at frakte varerne hjem. Han sætter sit skib på land og ordner det. Sam rider hjem og sender heste efter Øjvind, og da han har læst sine varer, drager han til Ravnkelsdal op langs Reydarfjord.

De var fem foruden Øjvinds tjener. Han var isländing og i familie med Øjvind, der havde taget ham fra fattige kår, bragt ham ned udenlands og holdt ham som sig selv. Denne gerning var blevet meget omtalt, og det var den almindelige mening, at der var få, som var Øjvinds lige.

De rider op på Torisdalshøjslette og drew foran sig 16 heste, alle belæssede med klovbyrder. Der var to af Sams huskarle og tre købmænd fra skibet. De var alle iført røde klæder og red med skinnende skjolde. De rider tværs over Skridedal og over åsen over til Fjotsdal til det sted, der hedder Bulungsmarkerne, og så ned på Gilsådden. Denne å løber østraa ned til søen mellem Halormssted og Ravnkelssted. Så rider de op langs med Lagarfjot neden for tunet ved Ravnkelssted, så omkring den inderske del af søen og over Jekelså ved Skålevad. Det var da midt mellem vågnetiid og davretid. Nede ved vandet stod en tjenestekvinde og vaskede sit læred. Hun ser mændene komme ridende. Kvinden samler sit læred sammen og løber hjem. Hun smider tøjet fra sig ude ved en brændestabel og løber ind. Ravnkel var endnu ikke stået op, og nogle venner lå i soverørset, men arbejdsvolkene var gået til deres arbejde. Det var i høhestens tid.

Konen sagde, da hun kom ind: „Det er for det meste

Det fortælles, at der kom et skib fra havet ind i Reydarfjord; skibets fører var Øjvind Bjarneson. Han havde været borte fra Island i syv år og var blevet en meget dygtig og rask mand. Han fik hurtigt at vide, hvad der var skef, men udtalte sig ikke videre i den anledning. Han var en mand, der ikke var tilbøjelig til at blande sig i andres sager.

Så smart Sam hører, at han er kommet, rider han

sandt, hvad man sagde i gamle dage, at som man ældes, så argues man. Den anseelse, der vindes tidligt, bliver der ikke meget af, hvis man siden selv opgiver den med vanære og aldrig har mod til at søge oprejsning; men det er mærkeligt at møde noget sådant hos en mand, der dog har været modig. Anderledes er det med dem, der vokser op hos deres fader og synes jer for intet at regne i sammenligning med jer selv, men som dog, når de er voksne, farer fra land til land og opnår den stenste anseelse, hvor de kommer hen; og når de så kommer hjem, mener de endog om sig selv, at de står højere end høddingerne. Øjvind Bjarneson red over åen her ved Skålevad med så skinnende et skjold, at det lyste af det. Han er så anseelig en mand, at han var værd at hævne sig på. "Tjenestekinden bliver ved at ægge ham ivrigt.

Ravnkel rejser sig da op og svarer hende: "Det kan godt være, at meget af det, du siger, kun er alt for sandt, selv om du ikke har sagt det i en god hensigt. Det er derfor bedst, at dit arbejde øges; skynd dig sydpå til Videmarkerne til Hallsteinssønnerne, Sigvat og Snorre. Bed dem hurtigt komme til mig sammen med de våbenføre mænd, de har hos sig."

En anden tjenestekinde sender han ud til Rolfssted efter Rolfsønnerne Tord og Halle og de våbenføre mænd, der var der.

Alle disse mænd var gæve og meget dygtige. Ravnkel sendte også bud efter sine huskarle. De blev i alt 18. Da de var rustede til tænderne, red de over åen på det samme sted som de andre.

Kapitel 18

Da var Øjvind og hans følge kommet op på højsletten. Han rider vestpå, til han kom midt på højsletten til det sted, som hedder Bersevejene. Der er en mose uden grønsvær, og det er, som om man rider i det bare dynd; hestene gik jævnlig i til knæt eller til midt på benet, underiden til bugen; men underinden er der så hårdt som sten. Vest derfor er der en stor, stenet strækning med sparsom vegetation.

Da de kommer ud på den stenede strækning, ser Øjvind tjener sig tilbage og siger: "Der kommer nogen mænd ridende efter os, mindst 18; der er en høj mand til hest i mørkt tøj, jeg synes, han ligner Ravnkel Gode, skønt det nu er lange siden, jeg har set ham."

Øjvind siger: "Hvad kommer det os ved? Jeg ved ikke af, at jeg har nogen grund til at være bange for Ravnkels ridt; jeg har ikke gjort ham noget. Han kan jo have ærinde vestpå i dalen for at besøge sine venner." Tjeneren svarer: "Jeg har på fornemmelsen, at det er dig, han vil træffe."

"Jeg ved ikke af, at der er forefaldet noget mellem ham og min broder Sam, siden de indgik forlig." Tjeneren svarer: "Jeg ville dog ønske, at du rider bort vestpå ind i dalen, så er du i sikkerhed. Jeg kender Ravnkels sind og ved, at han ikke vil gøre os noget, hvis han ikke får fat i dig. Hvis du er i sikkerhed, er vi det alle. Så er der ikke noget dyr i snaren, og det er lige meget, hvad der bliver af os."

Øjvind sagde, at han ikke ville ride af vejen, "jeg ved jo ikke engang, hvem det er, og mange vil synes, det er latterligt, at jeg løber min vej uden at vide, hvad jeg løber for."

De rider nu vestpå over det stenede strækning. Foran dem lå en anden mose, som hedder Oksemosen; den er tæt befolkset med græs, men der er steder i den, der er så bløde, at der næsten er uforekommeligt over dem. Derfor lagde den gamle Halfred vejen ovenom, selv om den var længere. Øjvind rider vestpå over mosen. Hestene sank jævnlig i for dem, og det sinkede dem meget. De andre halede hurtigt ind på dem, da de red uden oppakning. Ravnkel og hans folk rider nu også ud på mosen. Øjvind og hans folk er kommet over den. De ser da Ravnkel og hans to sønner.

De bad da Øjvind ride bort. „Vi er nu over de vasketige steder, og du vil kunne nå til Adelbol, mens mosen er imellem dig og dem.“

Øjvind svarer: „Jeg vil ikke flygte for disse mænd, som jeg intet ondt har gjort.“

De rider så op på åsen. Der er nogle små sjæle på åsen; inde på sjeldene er der en meget forblæst grusstrækning, som er befolkset med marchalm. Til alle sider er der stejle skrænter. Øjvind rider hen til denne grusflade; der står han af hesten og venter på dem. Så siger han: „Nu vil vi smart få at vide, hvad de vil.“

Så gik de op på grusbanken og brød nogle sten løs. Ravnkel drejer af fra vejen og syd på til banken. Han sagde ikke et ord til Øjvind, men gik straks til angreb. Øjvind forsvarerede sig godt og tappert. Øjvinds tjenere syntes ikke, han var stærk nok til at deltage i kampen; han tog derfor sin hest og rider vestpå over åsen til Adelbol og fortæller Sam, hvad der er på færde. Sam satte sig straks i bevægelse og sendte bud efter sine folk. De blev i alt 20 mand, og dette følge var vel udrustet. Sam rider østpå til fjeldsletten og hen til kamppladsen.

Mellenværendet var afgjort, Øjvind og alle hans folk var faldet, og Ravnkel var efter fuldbragt værk redet østpå.

Det første, Sam gjorde, var at undersøge, om der var liv i hans broder. Men arbejdet var gjort grundigt. De var døde alle fem. Af Ravnkels mænd var der faldet 12, de andre 6 var redet bort.

Sam dvælde der kun en kort stund; han bad straks sine mænd ride efter Ravnkel og hans mænd, der red alt, hvad de kunne, på deres trætte heste.

Så sagde Sam: „Vi skal nok indhente dem, da de har trætte heste, mens alle vore er udhivede. Det er tvilsomt, om vi når dem, inden de er sluppet over fjeldsletten.“

Da var Ravnkel nået østpå over Oksemosen.

Begge parter rider nu, til Sam er kommet til kanten af fjeldsletten. Han så da, at Ravnkel var kommet længere ned mellem bakkerne, og skønner, at han vil slippe bort ned i herredet.

Han sagde så: „Her vil vi vende og drage tilbage, for nu vil Ravnkel få let ved at skaffe sig hjælp.“

Under disse omstændigheder vender Sam da om og kommer til stedet, hvor Øjvind lå. De går i gang med at kaste en gravhøj over ham og hans kammerater. Stederne dér kaldes siden Øjvindsbakke, Øjvindsfjeld og Øjvindsdal.

Kapitel 19

Sam drager så hjem til Adelbol med alle varerne. Da han er kommet hjem, sender han besked til sine tingmænd, at de skal møde hos ham næste morgen før dav-

retid; han agter sig østpå over fjeldsletten. „Så får vor færd blive, som den kan.“

Allerede om aftenen, da Sam gik i seng, var der kommet mange mænd.

Ravnkel red hjem og fortalte, hvad der var sket. Han sætter sig til at spise, og så samler han så mange mænd hos sig, at han har 70, og rider med dem vestpå over fjeldsletten og kommer uventet til Adelbol, griber Sam i sengen og fører ham ud.

Ravnkel sagde så: „Nu har dine sager taget en vending, som for en tid siden ville have forekommert dig utrolig, idet jeg nu har dit liv i min vold. Jeg skal nu ikke være værre mod dig, end du var imod mig. To vilkår vil jeg byde dig at vælge imellem; det ene er at bli- ve dræbt, det andet, at jeg ene skal afgøre udfaldet af vort mellemværende.“

Sam sagde, at han valgte at beholde livet, men fandt, at begge vilkår var hårde.

Ravnkel sagde, at deri var han enig med ham, „men jeg har noget at gengælde dig, og jeg skulle have behandlet dig betydeligt bedre, hvis du havde fortjent det. Du skal flytte fra Adelbol til Leikskåle og bosætte dig på din gård der. De ejendele, som har tilhørt Øjvind, skal du få lov til at tage med dig. Men du må ikke føre andet og mere herfra, end du selv i sin tid har bragt hertil. Jeg selv vil igen overtage mit høvdin gedømme såvel som hus og gårds. Jeg ser, at min ejendom er vokset godt, men det skal du ikke nyde godt af. Du får ingen bøder for din broder Øjvind, fordi du optrådte med så ublu kray efter din frænde Ejnar. Ham har du fået rigelig ersatning for, ved at du har rådet for mit høvdinedømme og mit gods i seks år. Dra- bet på Øjvind synes mig at kunne gå lige op imod den

mishandling, du lod mig og mine mænd lide. Du for- drev mig fra egnen, men jeg finder mig i, at du bliver på Leikskåle. Det vil også kunne gå an, hvis du ikke til din egen fortræd bliver for overmodig. Du skal være min underordnede, så længe vi begge lever. Du skal også vide, at jo mere ondt der er os imellem, des værre vil det gå dig.“
Sam flytter nu med sine folk ned til Leikskåle og bo- sætter sig der.

Kapitel 20

Nu sætter Ravnkel sine folk i gang med arbejdet på Adelbol. Sønnen Tore anbringer han på Ravnkelssted, selv har han nu høvdingedømmet i begge bygdelag. As- bjørn var hos sin fader, fordi han var yngre.

Sam sad denne vinter på Leikskåle, han var tavs og holdt sig for sig selv; det var folks opfattelse, at han syntes, det var gået ham ilde.

Men mod slutningen af vinteren, da dagene begyndte at blive længere, drog Sam af sted med en anden mand og tre heste, over broen og derfra over Mødre- dalsfjeldsletten og så over Jøkelså oppe på fjeldet, der- efter til Myvatn, derfra over Fljotsfjeldsletten og Ljosavatnsskard og standede ikke, før han kom vestpå til Torskefjord. Han blev vel modtaget der. Torkel var nylig kommet hjem til Island; han havde været udenlands i fire år. Sam blev der en uge og hvilede sig. Si- den fortæller han om sit mellemværende med Ravn- kel og beder brødrene om hjælp og støtte endnu en gang.

Denne gang var det mest Torgeir, der svarede på

bødrene vegne. Han sagde, at han ikke ville have noget med sagen at gøre; „vi bor langt fra hinanden.

Vi syntes, vi havde lagt det vel til rette for dig, før vi skiltes, så det havde været let for dig at klare. Det er nu gået, som jeg ventede, da du lod Ravnkel beholde livet, at du i høj grad ville komme til at fortryde det.

Vi tilskyndede dig sterkt til at dræbe ham, men du ville selv ráde. Det er nu let at se, hvor meget klogere han er end du, eftersom han lod dig sidde i fred og først gik til angreb, da han havde fået ham ryddet af vejen, som han anså for en farligere mand. Vi kan ikke foretage os noget i anledning af den ulykke, der har ramt dig. Vi er heller ikke så forhappede på at komme i klammeri med Ravnkel, at vi oftere har lyst til at sætte vor anseelse på spil af den grund. Men vi vil tilbyde dig og alle dine husfolk at komme herhen og give jer ind under os, hvis du lettere kan finde dig tilfreds med det end med at være i Ravnkels nærhed.“

Sam siger, at det ønskede han ikke, han ville hjem nu og bad dem bytte heste med sig. Det var de straks villige til.

Bødrene ville give Sam gode gaver, men han ville ikke tage imod dem; de var nogle småskærne mennesker, sagde han. Så red Sam hjem og boede på sin gård, til han blev gammel. Han fik ikke oprejsning over for Ravnkel, så længe han levede.

Men Ravnkel sad på sin gård og vedligeholdt sin anseelse. Han døde af sygdom, og hans gravhøj er i Ravnelands dal uden for Adelbol; der blev lagt meget gods i højten hos ham, hele hans rustning og hans gode spyd.

Hans sønner overtog høvdingedømmerne. Tore boede på Ravnelandssted og Asbjørn på Adelbol. De var

fælles om høvdingedømmerne og regnedes for anseelige mænd.

Og hermed ender Ravnkels saga.

ORDLISTER

Ravnkel Frøjgodes saga

pag. 11 Frøj: frugtbarhedsuden

pag. 16 midaften: kl. 18

pag. 18 frænde: Torbjørn er Sams farbror
pag. 20 stævnedagene: de dage, da indstævning til tinget må foretages, hvis det skal ske med det lovbetalede varsel

pag. 20 tjælte boden: på tingsstedet havde gudeme deres boder, hvor de opholdt sig i tingeniden. Boderne var i reglen kun fire nøgne vægge af jord og sten, hvorover der så spændtes tæpper af vadmel, mens de var i brug; det kaldtes at tjælte boden

pag. 29 eksekutionsretts kendelse: forkynelse og fuldbyrdeelse af en dom

pag. 29 skovgangsmand: en fredlös, der må dræbes af enhver, og hvis ejendom konfiskeres

pag. 34 han, der ejer den: dvs. Frøj; her menes den onde selv, djævelen

pag. 35 blote: ofre

pag. 37 vægentid: ca. kl. 6; daværtid: ca. kl. 9

pag. 38 som man ældes, så arges man: jo ældre man bliver, desto ringere bliver man

Ebbe Skammeløn

/ Den ene sin Soster gav han Guldbrase i Bryst,

den anden Guldringen af Hand;
det havde han Jomfru Lucieille agtet,
han tjente i fremmed Land.

/ Skammel bor i Ty,
baade rig og øvert kaad;

saa høiske har han Sønner fem,
de to føres ilde ad.

Fordi træder Ebbe Skammeløn saa mange Sti vild.

/ Drukke de det Fæstensøl
og end den samme Nat;
Brylluppet end før Maanedsdag,
de raadte det isaa brat.

/ Det var Ebbe Skammeløn
han vaagned om Midjenat;
og siger han sin næste Svend
af sin Drøm saa brat.

/ Ebbe han tjener i Kongens Gaard
baade for Guld og Fæ;
Peder, hans Broder, lader bygge et Skib,
han rejser op Sejletraæ.

/ Midt udi den Gaarden,
der aksler han sit Skind;
og saa gaar han i Højeloft
for Jomfru Lucieille ind.

/ Hil sidder I, Jomfru Lucieille,
I syer Hr. Ebbes Klæder;
Hr. Ebbe tjener i Kongens Gaard,
han spotter eder og hæder.«

/ Det svared Jomfru Lucieille,
og svared hun for sig:
»Han spotter ingen stolt Jomfru,
end halve sider mig.«

/ Staar op, Jomfru Lucieille,
I giver mig eders Tro;
det vil jeg for Sandingen sige,
det Ebbe døde i Fjor.«

/ Svared det Jomfru Lucieille,
og svared hun for sig:
»Halve mere Skade faar I deraf,
end jeg venter mig.«

/ »Hør I det, min kære Moder,
I lader mig nu ride;
og bier jeg i Aften,
her bliver stor Angst og Kviide.«

60

Danske folkeviser v. Ernst Branden

Thanning og Appels Forlag 1974

/ Hans Fader bad ham i Salen gaa,
sidde paa de øverste Bænke;
hans Moder sik ham Kande i Haand,
bad ham gaa at skænke.

/ Skænkte han den brune Mjød
og saa den klare Vin;
hver Tid han til Bruden saa,
da randt ham Taare paa Kind.

/ Mælte det de Fruer
alt paa de øverste Bænke:
»Hvi mon Ebbe Skammeløn
saa sengende gaa at skænke?«

/ »I æder, og I drinker
Mjød og klaren Vin;
alt faa I andet at tale
end om Sorrigen min.«

/ Sildig om den Aften
Rimen han faldt paa;
og det var da den unge Brud,
hun skulde til Sengen gaa.

/ Ledte de den unge Brud
alt til sit Brudehus;
for gaar Ebbe Skammeløn,
han bær for hende Blus.

/ Ledte han den unge Brud
alt ad den Højeloftsbro:
»Og drages eder det til Minde,
I gav mig eders Tro?«

/ Al den Tro, jeg eder gav,
den har Peder, eders Broder;
alle de Dage jeg maa leve,
ieg vil eder være for Moder.«

/ Det svared Ebbe Skammeløn,
ham randt Taare paa Kind:
»Jeg havde agtet eder til Hustru
og ikke til Moder min.

38) Hør I, Jomfru Lucielille,

I rømmer med mig af Land;
jeg vil slaa Peder, min Broder, ihjel
og lide for eder den Tvang.«

39) »Slaar I Peder, eders Broder, ihjel,
og siden skal I mig miste;

saa maa I sørge eder selv ihjel,
som vilden Fugl paa Kviste.«

39) Det var Ebbe Skammelsen,
han sit Sværd uddrog;

det var Lucielille,
han til Jorden vog.

39) Saa tog han det blodige Sværd
alt under sit Skarhagenskind;

saa gik han i Stenstuen
for Peder sin Broder ind.

39) »Hør du, Peder Skammelsen,
og du tever alt for længe;

det er alt en Sejerstund,
siden Bruden gik til Senge.

39) Hør du, Peder Skammelsen,
du far alt med Leg;

Bruden sidder i Brudeseng,
bier dig efter bleg.«

39) »Hør du, Ebbe Skammelsen,
og kære Broder min;

jeg lover dig i denne Nat
at sove hos Bruden min.«

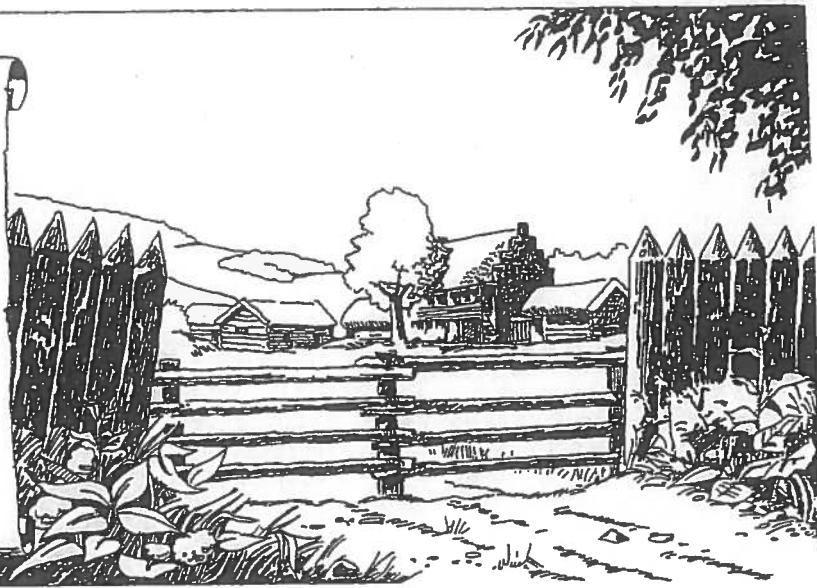
39) Det var Ebbe Skammelsen,
han sit Sværd uddrog;
det var Peder Skammelsen,
han til Jorden vog.

Hans Fader misted hans venstre Fod,
hans Moder sin højre Hand;
fordi træder Ebbe Skammelsen
saa vidt i fremmede Land.

Fordi træder Ebbe Skammelsen saa mangen vild Sti;

Ebbe Skammelsen

I TY BOEDE FOR MANGE
ÅR SIDEN EN RIG
GÅRDEJER - SKAMMEL.
HAN HAVDE 5 SØNNER.
DEN ENE SØN HED
EBBE, HAN VAR I
KONGENS TJENESTE.
EN ANDEN SØN HED
PEDER, HAN BOEDE
PÅ GÅRDEN.
HER BOEDE OGSÅ
EBBES FORLOVEDE,
LUCELILLE.
EN DAG UDTÆNKER
PEDER EN LUMSK PLAN...

HAN GÅR OP TIL LUCELILLE,
SOM SIDDER I SIT KAMMER

DAV PEDER.

LUCELILLE - DU
SIDDER NOK OG
SYR TØJ TIL EBBE!
MEN DET ER SPILDT
ARBEJDE - FOR HAN TA-
LER ONDT OM DIG.

DET TROR JEG
IKKE PÅ - EBBE
VILLE ALDRIG SPOT-
TE EN JOMFRU--
OG DA SLET IKKE
MIG.

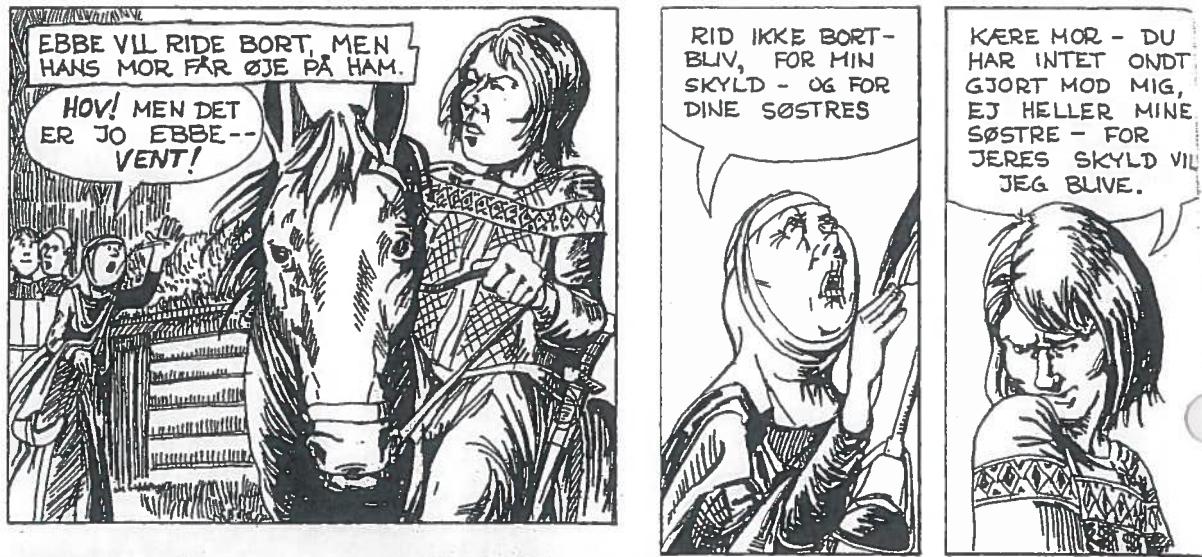
NÅ... NEJ, DET ER
NOK RIGTIGT, MEN
SÅ VIL JEG SIGE
DIG SANDHEDEN,
---- EBBE DØDE
SIDSTE ÅR..

ÅH NEJ

JO, DET ER SANDT.
MEN KÆRE LUCELILLE,
DU HAR JO MIG -
GIFT DIG MED MIG
I STEDET.

EFTER LANG TID SAGDE LUCELILLE
ENDELIG JA, OG BRYLLUPPET BLEV
FASTSAT INDEN MÅNEDEN VAR FORBI.

VIL DU NU
IKKE GØRE OS
DEN ÆRE AT
LYSE VEJ FOR
LUCELILLE TIL
BRUDE-
KAMMERET?

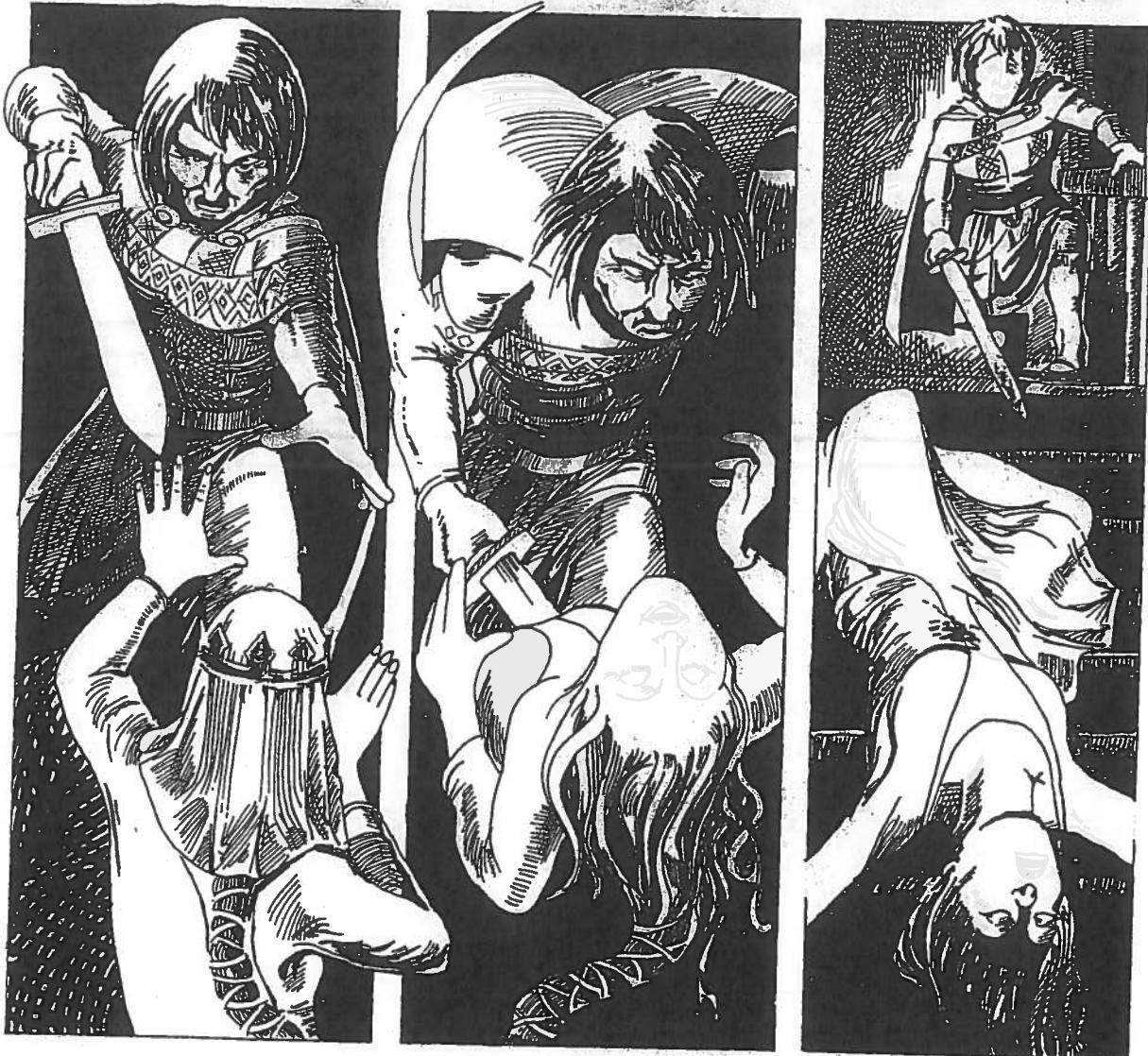
PEDER SVOR PÅ,
AT DU VAR DØD,
OG - AK - SÅ TRO-
EDE JEG HAM TIL
SIDST -- OG NU
ER DET JO FOR
SENT. FOR EVIGT
ER JEG BUNDET
TIL DIN BROR.

MEN JEG VIL
ALTID ELSKE
DIG, SOM EN
MODER
ELSKER
SIT BARN

HVIS DU SLÅR DIN
BROR IHJEL, DA SKAL
DU OGSÅ MÍSTE MIG --
OG DU KOMMER TIL AT
SØRGE DIG TIL DØDE
SOM EN LILLE
FORLADT FUGL.

SÅ HØRD
LUCELILLE - HVIS
DU IKKE KAN BLIVE
MIN, SKAL DU HELLER
ALDRIG TILHØRE E
ANDEN!

MACHIAVELLI (1469-1527)

FYRSTEN

FLENTENDE KAPITEL

Hvad der skaffer menneskene og især fyrtene ros eller dadel.

Der er tilbage at undersøge, hvordan en fyrtre skal forholde sig over for sine venner. Da jeg ved, hvor mange der har skrevet om dette, frygter jeg at virke anmassende ved også at behandle emnet, særlig da jeg under gennemgangen af dette problem afviger fra andres fremgangsmåde. Nen da det er min hensigt at skrive noget, der kan nytte dem, der forstår mig, synes det mig rigtigere at holde mig til tingenes virkelige tilstand og ikke til fantasibitler.

10 Mange har fremmantet fyrtewælder og republikker, om hvis eksistens man aldrig har hørt. Mellem livet, som det er, og som det burde være, er der en så stor forskel, at den, der ikke tænker på, hvad mennesker gør, men kun interesserer sig for, hvad de burde gøre, snarere ødelægger end gavner sig selv.

Et menneske, der kun vil det gode, må gå under blandt de mange, der ikke er gode. Derfor må en fyrtre, der vil bevare sin magt, være i stand til ikke at være god, og at anvende det gode eller det ikke gode, eftersom omstændighederne kræver det.

Jeg forbigår altså alle fantasier om en fyrtre og holder mig til kendsgerningerne. Her skal da først og fremmest bemærkes, at man tillægger alle mennesker egenskaber, der enten bliver rost eller dadlet. Således anses den ene for at være gavmild og den anden for at være pertig, da

gerrig (*avaro*) efter vort sproghug også omfatter den, der skyr at udnytte sine besiddelser. En kaldes ødsel, en grædig, en grusom, en mild, en troles og en tro, en kvindagtig og lidt af en kryster, en anden sterk og modig. En anden ses for venlig, en for hovmodig, en for udsættende, en for tilbageholdende, en for redelig, en for sunu, en for hård, en for elskværdig, en for alvorlig, en for letsindig, en for vantro osv. Enhver vil naturligvis indrømme, at det var prisværdigt, hvis en fyrtre kun havde de af de oprømmede egenskaber, der gælder for gode. Men da menneskets natur nu engang ikke tillader, at man besidder dem og altid udnytter dem, må fyrtren være klog nok til at undgå bagtalclse for de fejl, der kan blive farlige for hans hæreditømme. Endvidere hvis det er muligt, de fejl, 10 der ikke har de samme konsekvenser. Formår han det ikke, kan han uden samvittighedsnag give efter for dem. I heller ikke må han undgå bagtalclse af de fejl, uden hvilke han vanskeligt kan beholdte magten. For alt velovervejet findes der egenskaber, som regnes for dyder, men som vil fremkalde hans undergang, mens andre derimod, der gælder for fejl, skaber sikkerhed og velfærd.

ville skade ham selv, eller hvis de grunde, der bevægede ham til at afgive sit løfte, er bortfaldet. Hvis alle mennesker var gode, ville dette være et dårligt råd, men da de er slette og ikke vil holde deres ord mod dig, behøver du ikke heller ikke at stå ved dit. Endvidere har aldrig nogen fyret manglet gyldige grunde for, at pynte på et ordbrud.

Hertil kunne der anføres utallige eksempler fra nutiden og viscs mange freudstraktater og høster, der er blevet tomme og værdiløse ved fyrternes troldshed. Den, der bedst forstod sig på at spille ræven, har klaret sig bedst. Man må forstå at gemme revenaturen og være mest i hykleri og forstillelse; thi mennesken er ensfoldige og refter sig aldeles efter øjeblikkets behov, og den, der vil narre, vil altid finde en, der lader sig narre. *40* I af de nyere eksempler skal end ikke være unævnt. Pave Alexander VI gjorde aldrig andet end at bedrage, tænkte aldrig på andet og fandt altid lejetrykkeligere, har bediget noget stærkere og har lettere brukt sit ord. Ikke desto mindre lykkedes hans bedrag *45* ter ønske, fordi han forsøgte sig på tilværelsen i så henseende.

Det er deraf ikke nødvendigt, at en fyrtre ejer alle de nævnte dyder, men det er nødvendigt, at han tilsynelædende ejer dem. Ja, jeg vover endda at påstå, at det er skædig at have dem og altid at udøve dem, mens de er nyttige, når man synes at have dem. Således må fyrtren synes at være mild, tro, menneskelig, retskaffen og godfrygtig; men han må være i stand til om fornødent at slå om i det modsatte. Han må forstå, at en fyrtre, særlig en ny fyrtre, ikke kan udøve alle de dyder, der er grundlaget for et godt ry hos folket, da han ofte fører til sikre sin trone er

ATTENDE KAPITEL

Hvorvidt en fyrtre skal stå ved sit ord.

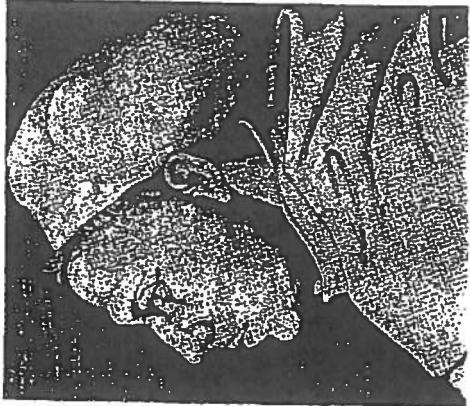
I vor prisværdigt det er af en fyrtre at holde tro og love, at handle uden falskhed eller svig, det forstår enhver. Ikke desio mindre lærer man af erfaringerne, at det i vores dage er de fyrtre, der har udrettet mest, som kun i ringe grad agtede troskab og forstod at indfange menneskene ved list for slutteligt at vinde over dem, der holdt på retfærdigheden. Man må gøre sig klart, at der eksisterer to slags våben: lovens og magtens. De første er karakteristisk for menneskene, de sidste for dyrene. Men da de første ikke altid står til, må man ved lejlighed benytte sig af de andre. Derfor må en fyrtre være i stand til at gennemføre både rollen som menneske og som dyr. Denne grundsætning har oldtidens skribenter overleveret fyrtrene i indirekte form ved at fortælle, at Akilles og mange andre af fortjensdens fyrters opdragelse blev betroet til kentauren Kei-halvt menneske, vil ikke sige andet, end at fyrtren må forstå at forene begges egenskaber, og at den ene del ikke kan bestå alene. Da en fyrtre altså skal være i stand til at antage et dyrskreds egenskaber, må han både vælge ræven og løven. Løven er hjælpeløs mod snarer, ræven kan ikke værge sig mod ulvene. Man må være ræv for at kende snaren og løve for at skramme ulvene. De, der udelukkende holder sig til løven, forstår ikke tingene.

25 En klog fyrtre må derfor ikke stå ved sit ord, hvis det

nødt til at forsynde sig mod troskab, barmhjertighed, humanitet og religion. Derfor må han vende sig som vinden, og lykkens omskiftelser byder, han må holde fast ved det gode, så længe det er muligt, men ikke være bange for i nødstiftelede at benytte sig af det onde. En fyrtse må alt-så passe på aldrig at sige et ord, som ikke er i fuld overensstemmelse med de nævnte fem dyder og synes at være et mønster på mildhed, troskab, retskaffenhed og guds-frygt. Særlig den sidste egenskab er det nødvendigt at give udseende af at ejc. Mennesket dommer i almindelig-hed mere på grund af synet end på grund af fingrene, da alle kan se, men kun få kan føle tingene. Enhver kan se, hvad en fyrtse synes at være, men kun få kommer i berøring med hans sande væsen, og disse få vover ikke at stille stens autoritet på sin side. Endvidere bedømmes man de næste menneskers handlinger og særlig fyrtsternes, der ikke har nogen dommer over sig, efter deres resultater.

▷ En fyrtse behøver kun at sejre og bevare sine erobringer, for at hans metoder altid vil blive anset for hæderlige og udfaldet, og der er ikke andet til i verden end påbлен – de kan ikke udrette noget, så længe mængden har et rygge-ker altid freden og taler ikke om andet end troskab og er samtidig en afgjort sjende af begge disse dyder – og begge harde de, var de blevet anvendt, berøvet ham anseelse og trone!

qm Politiske Ideologer Politiken 1986

gavebrev (*Donatio Constantini*) både af filologiske og af geografske grunde ikke kan have været formulert på det tidspunkt, det er dateret. På baggrund af dette kritiserede Luther indholdet af pave *Bonifacius* 8.'s bulle fra 1302 *Ubi in Sanctam*, hvor i det hævdes, at Guden ændelige myndighed er overordnet den verdalige. Luther så disse krav på verdslig magt som udslag af pavestolens griskhed, torfængelighed og magtsyge og udtrykte ønsket om en reformation af Kirken indefra gennem afholdelsen af et frit koncil. Han opfordrede direkte den unge kejser Karl 5. (1519-1556) og adelens til at indkalde et sådant, selv om pavestolen måske ville forsøge at forhindre dets afholdelse.

Denne appel til den verdslige øvrighed fandt imidlertid ingen genklang. Både kejseren og en stor del af den tyske øvrighed sluttede op bag pavens *Gagbandlyssning* af Luther. På rigsdagen i Worms proklameredes den 25. maj 1521 det såkaldte Wormsediikt. Heri blev Luther og hans tilhængere erklaret for kættere, og det pålagdes den *christianisering* af forfølge ham og øvrige myndighed at forfølge ham og udslette hans lære. Efter at planen om afholdelse af et frit koncil således måtte opgives, begyndte Luther at overveje, hvorvidt det kristne mejne-*Ko*rlet og er således underkastet pavens.

Luthers politiske skrifter blev fremprovokeret af de politiske og religiøse stridigheder i Tyskland i begyndelsen af 1500-tallet. Hans angreb på paveMagten, hans lære om det kristne menneskes pligter og øvrighedens guddommelige indstiftelse hænger dog nærmest sammen med hans kristendomssyn. Endnu i 1520 anså Luther paven for at være Kristi herheds ændelige overhoved, såkort han allerede i 1517 havde kritisert pavestoliens afladshandel. I skriften *Til den kristne adel af den tyske nation om reformation af kristenheden* (Schrift an den christlichen Adel deutscher Nation, von des christlichen Standes Besserung) fra 1520 angriber han paveområdets indhånden i verdsdilige affer og gendriver påstanden om, at statsmagten har sin autoritet fra paven. Denne påstand blev grundet med, at magten i den vestlige del af romerriget var blevet overgivet til paven af kejser Konstantin, således at kejser og fyrtor var lensmand under paven.

Luther havde i februar 1520 studeret den italienske humanist *Laurentius Valla* (1407-1457), som i et skrift udgivet 1440 havde vist, at pavens krav hviler på en forfalskning, idet Konstantins

Luthers politiske anskuelser
Ligesom i middelalderen finder vi hos reformatorerne ideen om kongedømmet af Guds nåde. Der er her særligt grund til at fremhæve *Luther* (1483-1546), ikke Fordi han som *Calvin* (1509-1564) ofredo megen tid på politiske overvejelser, men Fordi han var den af reformatorerne, hvis politiske anskuelser i det lange løb opnåede den største tilslutning.

Luthers politiske skrifter blev fremprovokeret af de politiske og religiøse stridigheder i Tyskland i begyndelsen af 1500-tallet. Hans angreb på paveMagten, hans lære om det kristne menneskes pligter og øvrighedens guddommelige indstiftelse hænger dog nærmest sammen med hans kristendomsyn. Endnu i 1520 anså Luther paven for at være Kristi herheds ændelige overhoved, såkort han allerede i 1517 havde kritisert pavestoliens afladshandel. I skriften *Til den kristne adel af den tyske nation om reformation af kristenheden* (Schrift an den christlichen Adel deutscher Nation, von des christlichen Standes Besserung) fra 1520 angriber han paveområdets indhånden i verdsdilige affer og gendriver påstanden om, at statsmagten har sin autoritet fra paven. Denne påstand blev grundet med, at magten i den vestlige del af romerriget var blevet overgivet til paven af kejser Konstantin, således at kejser og fyrtor var lensmand under paven.

Luther havde i februar 1520 studeret den italienske humanist *Laurentius Valla* (1407-1457), som i et skrift udgivet 1440 havde vist, at pavens krav hviler på en forfalskning, idet Konstantins

Det nye Testamente Det Danske Bibelselskab København, 1964

PAULUS' BREV TIL ROMERNE 12.13

Inhuer skal underordne sig de øvrigheder; han har over sig; thi der er ingen øvrighed, uden at den er fra Gud; og de, som findes, er indsats af Gud, så den, som sætter sig op imod øvrigheden, står Guds ordning imod; og de, som står den imod, vil pådrage sig selv dom. De styrende er jo ikke til for at skramme dem, som gør det gode, men dem, som gør det onde. Vi du være fri for at frygte øvrigheden, da gør det gode; så skal du få ros af den. Thi den er Guds tjener dig til gavn. Men før du det onde, så frygt; thi øvrigheden bærer ikke svaret; for ingen ting; den er jo Guds tjener, som til straf lader vreden ramme den, der handler ondt. Derfor er det nødvendigt at underordne sig, ikke alene for vredens, men også for samvittighedens skyld. Af samme grund svarer I jøerne skat; thi de, der tager, være netop på dette, er Guds tjener. Giv alle, hvad I er dem skyldige; 4. I er skat; skyldige, skat; idet, I er told skyldige, told; den, I er frygt; skyldige, frygt; den, I er øre skyldige, øre.

For Luther (1483-1546) stammede statsmagten direkte fra Gud. Over for den høvdingen kunne ret til at gøre passiv modstand. Stik af Cranach.

hvis øverste hersker er paven. Han er Kristi stedfortræder på jorden og kan opgive det er at opbygge den kristne stat, må, for at kunne løse denne opgave, rette sig efter Kirkens åndelige autoritet, hvilket er et af de vigtigste punkter i Luther forkaster denne anskuelse. Hvem kan være autoritet i åndelige spørgsmål uden det menneske selv, der har åndelige anfægtelser? Det må afhænge man ihr Gehorsam schuldig sei fra 1523, hvor Luther redegør for statsmagtens guddommelige indstiftelse, bestemmer den verdslige øvrigheds beføjelser og slutter af med aftenoden for det kirkelige hierarki. Kirken Bibelen! Derved falder hele baggrundene for den kristne fyrstes forpligtelser.

Luthers politiske overvejelser bygger på hans brud med den middelalderlige opfatelse af forholdet mellem stat og kirke. For middelalderen er Kirken troen, ville samfundsdragten være overflødig, og det kristne fællesskab ville trade i stedet

Dette betyder imidlertid ikke, at Luther argumenterede for statsmagtens afhængighed, han har over sig, thi der er indført. Mennesket er syndigt, og vis der ingen ørvighed var, ville de ynske, onde og selviske udelukkende andle til egen fordel og derved stade på sigmodige og ydmige. Gud har ikke samfundshierarkiet, og dets autoritet indstillet statsmagten for at bede på af hans nåde.

Bibelen siger således uretvetydigt, at borgerne skal underkaste sig ørvigheden, da denne er indsat af Gud. Følgelig er der ingen øvrighed i denne forstand af Guds nåde.

I det kristne fællesskab er der ingen øvrighet uden Bibelen og ingen herhenviser Luther til, at Gud må adlyse uden Gud. Derimod må samfundet være opbygget hierarkisk. Mennesket er lige i forhold til Gud og står i et næsteforhold til medmennesket, men ikke ulige i den forstand, at hvent menneske af Gud er placeret i »kald og stand« og som samfundsborger underkastet andre. Ørvigheden er indsat af Gud, og kærlighedsbindet gælder også for den. Ørvighedspersoner håndler ikke som kristne, hvis de forstørre egne interesser; de skal straffe og dømmekrigstyrke deres egen magt. Kun herved er modstand i overensstemmelse med budet om, at du skal elske din næste.

Der er således for Luther et skarpt konflikten mellem den verdslige og den andomenneskelige samvittighed, må han yde dødelige strafe; dette uddybes imidlertid yderligere. Statsmagten har ingen autoritet, når det drøjer sig om åndelige spørgsmål og har ingen pligt til at gennemføre en bestemt religion. Tro bygges ud fra den overbevisning, at det ikke frembringes ved tvang.

Denne lære om det kristne menneskes åndelige selvstændighed overfor statsmagten må sammenholdes med Luthers fastholden af, at den kristne har pligt til at være ørvigheden lydig og at denne har ret til at kræve lydighed.

Fjere steder i Bibelen tales om borgernes pligt til at underordne sig samfundsmagen. F.eks. skriver Paulus i sit brev til romerne, 13. kap. v. 1-4, at

Han kan indsette en ørvighed, som ikke betegnes ørvighed, som er ikke i sig selv handler på den mest gudbespottelige formeres eller afvises. Dette er ikke så meget mere der står i Daniels bog, 4. middelalder som for renessancen og kap. v. 17: »Den Højeste (d.v.s. Gud) er høire over menneskenes rig og kan give det, til hvem Han vil, og ophøje dem ringest, blandt mennesker til herre, var kristendommen den fælles forudsætning.

Læren om kongernes guddommelige ret

Ø35 Pa trods af store forskelle mellem Luthers og middelalderens samfunds- syn og kristendomssyn er der således principiel enighed om ørvighedens guddommelige indstiftelse. Formlen »Guds nåde bevidrer i middealderen og for Luther det samme, selv om den sammen med vidt forskellige politiske og religiøse anskuelser. Stort set var der igennem hele 1500-tallet enighed om, at Gud i Bibelen har forbudt mod den af ham indsatte ørvighed. Luthers betydning ikke så meget i, at han også hevdede dette eller i hans distinktion mellem aktiv og passiv modstand, men i hans klare adskillelse mellem den åndelige og den verdslige sfære. Det er altså her hans egenart som politisk lænker ligge, og det er her sammenhængen mellem hans samfundssyn og kristendomssyn skal ses.

Ø36 Der findes således ikke en særlig luthers tolkning af formlen »af Guds nåde. Også katolske og andre reformatorer end Luther havde, at ørvighed var en pligt mod Gud.

Teokratiet idet kan indbygges såvel i kontrakteorier som i absolutistiske kontrakteorier, i demokratiske som i antide-mokratiske synspunkter. F.eks. kan dette er muligt, hvis han overer hovedet til grundene rettigheder eller kontraktuelle forpligtelser. Hver for sig strider disse ansuelser ikke mod teokratiers idé. Det navn kan såvel tolerance som in-

tolerance anerkendes, og oprør legitimeres eller afvises. Dette er ikke så meget mere der står i Daniels bog, 4. middelalder som for renessancen og reformationstiden gælder, at trods politiske meningerforskel og stridigheder Men dette argument rammer kun en variant af læren om kongernes guddommelige ret. Hvad Lockes egen læring angår, så bygger den på, at magthavers legitimitet hviler på samfundsborgernes samtykke. For at gennemføre dette synspunkt må han imidlertid indføre begrebet »stiftende samtykke«. Hvis et menneske anvender samfundets faciliteter, har han givet det sin samtykke. Men herved har Locke anvendt ordet »samtykke« på en måde, der ikke forudsætter, at det menneske, der giver sit samtykke, i en vis udstrækning ved, hvad dette indebærer, og har således løst begrebet for indhold. Det var måske ikke så meget Lockes argumenter, der eliminerede læren, som det, at den politiske tænkning ændrede retning.

Ø37 Læren om kongernes guddommelige ret blev i slutningen af 1500-tallet og 1600-tallet i Frankrig og England formuleret som en ideologi for den absolute kongedømme. For at forstå dette, er det nødvendigt dels at denne autoritet ikke kan misies. I den fuldt udviklede teori om kongens guddommelige ret udtryktes dette sidste østlige sådan, at retten til at blive adlydt i hans klare adskillelse mellem den åndelige og den verdslige sfære. Den, der via sin fødsel har erhvervet kongeværdigheden, kan ikke miste den igen. Teorien var varetet tæt sammen.

Ø38 Læren om kongernes guddommelige ret blev især kritiseret af John Locke (1632-1704), der i sit værk *Two Treatises of Government* (1690) dels forsvigede, at den legitimate magthaver alligevel ikke har ret til at gøre den til genstand for latter og har miste sin legitimitet, eller at dette er muligt, hvis han overer hovedet til grundene rettigheder eller kontraktuelle forpligtelser. Hver for sig strider disse skuelser som dem, der knytter sig til læren om kongens guddommelige ret. F.eks. viser Locke, at kongerne næp-

Cognito - erkendelsesteori

Red. Karina Holbek

Nordisk Forlag A/S Copenhagen

1993

ISBN 87-55-09802-7

3

Foto: Geert Mørk/PF Fyn.

Umberto Eco (født 1932) er italiensk filosof og forfatter. Udover *Rosens navn* (1980) har Eco også skrevet romanen *Foucaults pendul* (1988). Som filosof har Eco beskæftiget sig især med æstetik og semiotik (læren om tegnene), samtidig med at han også her har været meget optaget af middelalderen.

Ecos alsidighed viser sig bl.a. i, at han i en periode arbejdede for italiensk radio og fjernsyn. Derigenem stiftede han bekendtskab med moderne kommunikationsteorier.

UMBERTO ECO *Rosens navn*

Den labyrintiske og spændende roman *Rosens navn* foregår i middelalderligt kloster, hvor der forekommer en række uforklarlige dødsfald, hvorfra nogle tydeligt er mord. Romanens egentlige indhold er imid-

lertid filosofisk. I skønlitterær form præsenterer Eco en lang række af middelalderens centrale filosofiske problemstillinger, heriblandt spørgsmålet om sandhedens art og status.

Teksten her er valgt, fordi munken Jorge i sin tale til sine munkebrødre udtrykker sig på en måde, som er karakteristisk for en side af middelalderens kristent-katolske verdensbillede. Sandheden er én, og den er åbenbaret i den hellige skrift. Hvad der er i uoverensstemmelse hermed, kan ikke være sandt.

Femte dag

Kompletorium

Hvor man lytter til en prædiken om Antikristens komme, og hvor Adso opdager den magt, der ligger i egenavne.

Vi hørte en mumlen fra de korstole, hvor Aymaro og de andre italienerne plejede at sidde. Jeg formodede, at abbeden havde anmodet Jorge om at prædike uden at rådføre sig med Alinardo. Min mester hviskede til mig, at abbeden havde gjort klogt i ikke at tale, for hvad han end måtte sige ville blive vejet på en guldvægt af Bernard og de andre tilstedeværende fra Avignon. Den aldrende Jorge ville derimod nok begrænse sig til sine sædvanlige mystiske profetier, som udsendingene fra Avignon ikke ville tillegge nogen større betydning. „Det gør jeg derimod,“ tilføjede William, „for jeg tror ikke, Jorge har indvilliget uden et klart formål, det kan være, han sågar har bedt om ordet.“

Jorge trådte op på prædikestolen ved en eller andens hjælp. Hans ansigt oplystes af trefoden, som var den eneste lyskilde i marterskibet. Flammens glød fremhævede hans mørke øjenhuler, der lignede to sorte huller.

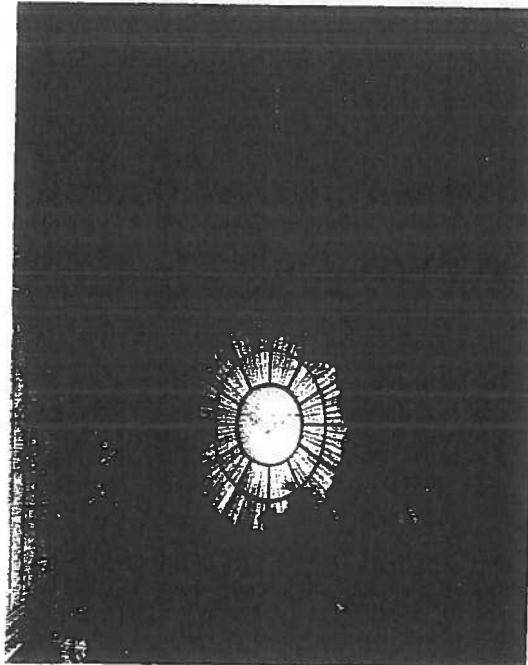
...
Kære brødre, før den kendte verden begyndte at give genlyd af langvarige tvister om fattigdom og ejendomsret, fra vor grundlæggers dage, har vi, selv når vi havde altting, ikke haft noget, idet vor eneste sande rigdom bestod i at følge Reglen i bøn og arbejde. Men i vort arbejde, vor ordens arbejde, og i særdeleshed arbejdet i dette kloster, indgår – ja det er endog substansen – det at studere og at bevare kundskaber. Jeg siger bevare, ikke udforske, thi betegnende for kundskaben, som udgår fra Gud er, at den er fuldkommen og har været defi-

neret siden begyndelsen i den fuldkommehed, der ligger i ordet, som udtrykker sig selv til sig selv. Jeg siger bevare og ikke udforske, thi det er betegnende for kundskaben, som udgår fra mennesket, at den er blevet defineret og fuldstændiggjort over århundreder, fra profeternes prædiken til kirkefædrenes fortolkning. Der findes ingen fremgang, ingen tidernes omvæltning i kundskabens historie, men i det højeste en fortsat og sublim rekapitulation. Menneskehedens historie skrider frem i en bevægelse, der ikke kan standses, fra skabelsen til forløsningen frem mod den sejrende Kristi genkomst, og han skal komme til syne, omgivet af en strålekrans, for at dømme levende og døde, men den guddommelige og den menneskelige kundskab følger ikke samme bane: fast som en klippe, der ikke lader sig rokke, tillader denne kundskab os, når vi ydmygt og opmærksomt lytter til dens stemme, at følge, at forudsige denne bane, men selve kundskaben berøres ikke deraf. Jeg er den som er, sagde jødernes Gud. Jeg er vejen til sandheden og livet, sagde Vor Herre. Sådan forholder det sig: Kundskab er intet andet end den ærbødige kommentar til disse to sandheder. Alt hvad derudover er blevet sagt, er blevet sagt af profeterne, evangelisterne, af kirkefædrene og kirkens lærde for at gøre disse to sætninger klarere. Og undertiden kom der en tilbørlig kommentar også fra hedningene, som levede i uvidenhed om disse sætninger, og deres ord er blevet indlemmede i den kristne tradition. Men derudover er der ikke mere at sige. Tilbage står at fortsætte med at meditere, glossere og bevare. Dette var og burde være vort klostrets opgave med dets fremragende bibliotek – intet andet. Det fortælles, at en østerlandske kalif en dag satte ild på et bibliotek i en berømt og glorværdig og hovmodig by, og at han, mens tusindvis af manuskripter gik op i flammer, sagde, at de kunne og burde forsvinde: Enten gentog de, hvad koranen al-

lerede havde sagt, og var derfor overflødige, eller også modsagde de den bog, som var hellig for de vantrø, og var derfor skadelige. Kirkens lærde og vi med dem tænkte ikke på samme måde. Alt hvad der tjener til at udlægge og forklare den Hellige Skrift bør bevares, fordi det forherliger den Hellige skrift; alt hvad der modsiger den må bevares, for kun ved at bevare det kan det på sin side modsiges af den, som kan og har til opgave at gøre så, på den måde og på det tidspunkt, Herren vælger. Derfor var det ordenens ansvar gennem århundreder, og vort abbedis byrde i dag: stolte af den sandhed vi forkynder, ydmyge og forsigtige når det gælder om at bevare de ord, som er sandhedens fjender, uden selv at tilsøle os med dem. Og nu, kære brødre, hvilken hovmodssynd kan friste en lerd monk? Jo, at opfatte sit arbejde, ikke som bevarende, men som søgende efter et nyt budskab, som endnu ikke er forundt menneskeheden, som om det sidste ord ikke allerede genlød i den sidste engels ord, når han taler i den Hellige Skrifts sidste bog: „For jeg bevidner hver og én, som hører profetiens ord i denne bog: den som lægger noget hertil, på ham skal Gud lægge de plager, som skrevne står i denne bog. Og om nogen tager noget bort fra denne bogs profetiske ord, hans del skal Gud borttage af livets bog, af den hellige stad og af de ting som står skrevet i denne bog! Altså ... forekommer det jer ikke, mine ulykkelige brødre, at disse ord blot afspejler, hvad der netop er hændt inden for disse mure, og at det, der er hændt inden for disse mure, kun afspejler de samme omskiftelser, som påvirker det århundrede, vi lever i, hvor det er magtpåliggende for alle, i tale som i arbejde, i byerne som på slottene, ved de hovmodige universiteter og i katedraler-

ne, at søge nye kodiciler til sandhedens ord, ved at fordreje meningen bag denne sandhed, som allerede er til på alle skoller, og kun har brug for et modigt forsvar og ikke etståeligt tillæg? Det er det hovmod, der lurede og stadig lurer inden for disse mure: og jeg siger til enhver, som har arbejdet med, og stadig arbejder med at bryde seglet på de bøger, som ikke kommer ham ved, at det er dette hovmod, Herren har ønsket at straffe og vil fortsætte med at straffe, hvis det ikke aftager og ydmyger sig, thi for Herren er det ikke vanskeligt, altid og vedvarende, takket være vor skrøbelighed, at finde redskaber til sin hævn.“

en henvendt gud
...
en henvendt gud

1100: selvstændig bystat

1226: under den fyranske konge

1309 - 77: residens for pavenne - problemer i pavens øje til 1791 efter et kib i 1748